

MARKO ŠPIKIĆ

Sveučilište u Zagrebu
 Filozofski fakultet
 Odsjek za povijest umjetnosti
 HR - 10000 Zagreb, I. Lučića 3

University of Zagreb
 Faculty of Philosophy
 Department of Art History
 HR - 10000 Zagreb, I. Lučića 3

Izvorni znanstveni članak

UDK 72.01:72.034 (45) (L. B. Alberti) „14”

Tehnike znanosti

Arhitektura i urbanizam

2.01.04 - Razvoj arhitekture i urbanizma
 i obnova graditeljskog naslijeđa

Humanističke znanosti

Znanost o umjetnosti

6.05.01. - Povijest umjetnosti

6.05.05. - Teorija umjetnosti

Članak primljen / prihvaćen: 14. 10. 2002. / 28. 05. 2003.

Original Scientific Paper

UDC 72.01:72.034 (45) (L. B. Alberti) „14”

Technical Sciences

Architecture and Urban Planning

2.01.04 - Development of Architecture and Urban Planning
 and Restoration of the Built Heritage

Humanities

Science of Art

6.05.01. - Art History

6.05.05. - Art Theory

Article Received / Accepted: 14. 10. 2002. / 28. 05. 2003.

Percepcije starina Leona Battiste Albertija

Perception of Antiquities by Leon Battista Alberti

Alberti
 analogija
 Firenca
 humanizam
 Rim

Alberti
 analogy
 Florence
 Humanism
 Rome

U tekstu se izlazu problemi razvitka percepcije starina u spisima graditelja Leona Battiste Albertija. Interes je u najvećoj mjeri usmjeren njegovim tehničkim spisima: raspravama o slikarstvu, skulpturi, zemljomjerstvu i arhitekturi, koji su nastajali od 1430-ih do 1450-ih godina. Autor pronalazi temelje nauka o percepciji pisanih i tvarnih starina u suodnosima kultura Grčke i Rima, te u tvorbi jezičnih pravila kojih je protežitost mogla poslužiti kao gradbeni model za humaniste prve polovice 15. stoljeća. U prikazu recepcije pisane predaje autor istražuje antička pojmljenja analogije, a u prikazu percepcija tvarnih starina bavi se Albertijevim tumačenjima sjetilnih iskustava i njihovom aplikacijom.

This paper deals with the issues of perception of antiquities in Leon Battista Alberti's writings. Emphasis is placed primarily on his technical writings dealing with painting, sculpture, surveying and architecture from the period between 1430's and 1450's. The author traces the foundation of scientific perception of written and material antiquities in Greek and Roman cultural interrelations as well as in language rules which might have served as a model for the 15th century humanists. The author examines the ancient concept of analogy through written tradition. He also studies Alberti's explanations of sensory experiences together with their application by presenting the perception of material antiquities.

MOTRENJE SUVREMENOSTI I MOTRENJE PROŠLOSTI

OBSERVING MODERNITY AND OBSERVING THE PAST

Svaka filozofija povijesti, navodi Nancy Struever u svome djelu *The Language of History in the Renaissance*, uključuje filozofiju jezika, a svaki historijski uvid podrazumijeva pojmljenje jezika protagonista ili dokumenta.¹ U raspravljanju o spisima, tragovima percepcija starina Leona Battiste Albertija, želio bih se, poput navedene autorice, poslužiti ovom odredbom koja se bavi odnosima dvaju umnih, promisljajućih djelovanja. U ovom radu neću, međutim, pratiti dalji tijek razlaganja N. Struever, jer se ono, poput suvremenog istraživanja Jerrolda Seigela, odvaja u relacianiranju ponajprije retoričkih, poetičkih, historioografskih i političkih izričaja u naucima istaknutih firentinskih i rimskih humanista prve polovice 15. stoljeća.² Interes bih radije usmjerio na raspravljanje o nekoliko točaka koje se vezuju za prepustanje potencijalima prošlosti kao spoznajnom i poticajnom sustavu koje je u svojim spisima i djelovanju doticao Alberti. O kakvoj je filozofiji povijesti i filozofiji jezika riječ u slučaju Albertija i njegovih suvremenika? Spaja li ih hijerarhijski odnos? Što gradi pripadnosti ovih bavljenja? Odbrao sam navod N. Struever jer se dotiče dva temeljna historioografska postupka, važna za podvrstu spoznajnog procesa u historiji: riječ je o motrenju prošlosti i verbalizaciji motrenoga.³ No, ovi postupci u sebi ipak nose puno sire potencijale. Iako se geste okretanja prema prošlosti načelno mogu omeđiti na pojave „okretanja leđa suvremenosti”,⁴ one u sebi

uvijek nose neku svrhovitost, bez obzira ticala se kontemplativnog ili djelatnog zivljenja, a taj nas pojam *telosa* uvodi u još izazovnija područja koja se tiču pripadnosti oblikovne povijesti. Ovdje ću pokušati istražiti narav Albertijeva intelektualnog rasta u odnosu na znanje o prošlosti i njegov smisao za prošlo, te usporednost toga djelovanja s njegovim suvremenicima, zaključeno sa začetkom njegove arhitektonske karijere.

Razloga za takav odabir, kako bih želio pokazati, ima nekoliko. Jezik je u učenim društvima humanista postao obnovljeno središte raspravljanja na nekoliko razina, počevši od stvaranja intencijskog razlikovanja epoha – razlikovanja jezika „modernih” i skolastika, njihovih modela *prevođenja* tekstovnih izvorišta spoznaja – do složenijih postupaka apropijacije i asimilacije etičkih, retoričkih, historioografskih i političkih uputa starih Grka i Latina. Latinski jezik bio je srz i zivotnost „tijela kulture” koje se imalo razviti, a tom se *animusu* grčki pridruživao ne samo kao bremeniti nositelj obavijesti o usporednim pogledima i razmatranjima, nego prije svega kao privlačivo polje nespoznatoga, čije je formalno učenje otvaralo pitanja o spoznavanju, supostojanju dva usporedna pojmljenja te o prozimanjima i domišljanjima u slučajevima *translatia*.⁵ Kao i u važini bitnih gradbenih sastavnica kulture talijanskoga ranog humanizma, i u pojmu prevođenja pojavljuju se prijepori. Od pada Carstva, nasljedovanja koja su se odnosila na *auctoritas* uvijek su isla u paru s *translatio studii*, pa su iskušavajući preporodi koji su u kulturne historiografije Europe usli pod različitim prirocima renesansi, ovisili, pratili ukorak ili nalagali smjerove kretanja ozivljenim oblicima latinитета.⁶ U povijesnim renesansa-

* Prijevodi odjeljaka spisa korištenih u ovom radu, osim na navedenom mjestu, djelo su autora.

1 Struever, 1970: 3.

2 Seigel, 1968. O suoblikovanju retoričkih i historioografskih spisa s datostima vremena usp. Baron, 1970. (1955) i isti, 1968. O sukobu mišljenja dvojice autora, usp. Seigel, 1966: 3-48. i Baron, 1967: 21-37.

3 O ovim problemima usp. White, 1978.

4 U ove se pojave mogu ubrojiti pojave prezira suvremenika, govornika na toskanskom, graditelja u gotičkim oblicima, koje su humanisti počesto iskazivali kao uvjerenja ili kao fingirana stajalista unutar dijaloga i rasprava. Tako npr. čine Niccolò Niccoli u 1. dijalogu *Ad Petrum Paulum Histrum* L. Brunija, Flavio Biondo u *De verbis romanae locutionis* 1435. u Firenci, kao i Filarete u 8. knjizi spisa o arhitekturi.

5 O problemu prevođenja (koje obuhvaća pojmove *translatio* i *interpretatio*) raspravljao je 1420-ih godina Leonardo Bruni u spisu *De interpretatione recta*. Bruni je na latinski preveo niz Platonovih dijaloga, Aristotelove spise, pojedine Plutarhove zivotopise, *Oratio ad adolescentes* sv. Bazilija iz Cezareje, a sastavljao je i na grčkom. O utjecaju grčke kulture na talijanski humanizam usp. Cammelli, 1941., Garin, 1955., Kristeller, 1964: 1-14, Thomson, 1966: 63-82, Geanakoplos, 1983: 129-157, Dagron, 1987: 281-288, Niutta, 1990: 13-36, Smith, 1992: *passim*.

6 Usp. s razmatranjima Panofskog, 1972: 1-2 o monističkom i atomističkom razlaganju historiografije. O odnosima

ma, kao složenim sastavnicama kulturne epistemologije, pismenost i političnost kretale su se usporedno kada je riječ o održavanju ili obnavljanju starih života koji su transcendirali u pismu, otvoreni mahnitostima vremena – sukobima, oštećivanjima, destrukciji i zaboravu. Ono što se vidi kao konstanta, od učenja s karolinskih i otonskih dvorova do humanista Albertijeva doba, jest ta povezanost pismenosti, stanja jezika, s političkom voljom naručitelja. O stanju jezika ovisilo je i razmatranje o historiji, a te su priručane kakvoće i otkrivena *energeia* jezika postale razlikovna sastavnica humanizma koji je razvijen od Petrarčina doba.⁷ Bavljenje oživljavanjima skopova znanja, od omeđenih gradnji pojedine dogme do pojmljenja unutarkulturnoga pluralizma učenja o zbilji – posjeduje svoje analogone. Takav je slučaj s Petrarčinim motrenjima prošlosti, koja su imala bliske srodnike u antici: kao što je on sastavljao poslanice i ispovijesti Ciceronu, svetom Augustinu ali i

potomstvu, tako je i Epikur sastavljao spise u kojima je dijalogizirao s Herodotom. Ova su dijalogiziranja, smatram, u njihovoj naknadnoj raselambi, posjedovala nutarnje potencijale za djelovanja, nalik onima na koje ukazuje N. Struever. Iz njih nisu rasle samo suprotstavljene povijesti filozofijskih učenja antike nego i epistemologijske upute koje su, u svojoj razdijeljenosti ili obuhvatnijoj prihvaćenosti, bivale obvezujuće i poticajne. Elaine Fantham piše da su Rimljani, prije no što su počeli stvarati vlastitu pismenost, bili prva kulturna zajednica koja je naslijedila književne uzorke koje su stvorili Grci. Pitanje s kojim su se tada suočili bilo je: što oponašati i na koji način?⁸ Pisci poput Livija Andronika, Nevija i Kvinta Enija iz 3. i 2. st. p. K. prema grčkoj kulturi stoje kao što firentinski humanisti stoje u odnosu na uzorne pisce rimske kasne Republike i ranoga Carstva. I kao što se rimski kompleks manje vrijednosti u odnosu na Grke sastojao od potrage za dostojanstvom,⁹ tako se u ranim humanističkim spisima pojavljuje već spominjana kritika suvremenoga doba, koja je dosegla obrise toposa. Petar Pavao Vergerije tako u jednoj poslanici iz 1397. godine osuđuje ignoranciju ljudi,¹⁰ a u Brunijevim *Dijalozima za Petra Pavla Istranina* s početka 15. stoljeća Niccolò Niccoli o suvremenosti govori kao o *velikom brodolomu svake učenosti*.¹¹ No, moglo bi se reći da su nakon početnih iskazivanja nemoći i indignacije u oba kulturna konteksta nastupili iskazi napora za naukovanjem. Kvintilijan, o kojemu će riječi biti poslije, pisao je da i nauk posjeduje djetinjstvo.¹² Ta *studii infantia* obilježila je genezu napora učenjaka – kako u intelektualnim društvima Rima Enijeva i posebice Ciceronova doba, tako i u Firenci ranoga humanizma, u njenim *cenacolima*, sastajalisticima firentinskog augustinca Luigija Marsiglija u crkvi S. Spirito preko Arna ili u prostorijama firentinskoga doma Bizantinca Manuela Chrysolorasa, u kojima su pripadnici prvoga narastaja humanista krajem 14. stoljeća marljivo učili grčki.¹³ Oba su se sustava sudarala s *odraslošću*, razvijenosti paradigmatičke kulture: Rimljani s grčkom kulturom, koja je već razvila fundamentalna filozofijska učenja unutar sofistike, peripatetike, stoičke i epikurejske škole, a humanisti Italije prije svega s latinskom kulturom antike koja je pretrpjela ozbiljan diskontinuitet. I dok su se Lukrecije i Ciceron zalili na siromaštvo latinskih u odnosu na jezgrovitost i iskoristivost grčkih izraza,¹⁴ humanisti su predmet svojih osuda pronasli u *zapustanju* napora Latinâ, kvarenju njihovih dosega na svim razinama – od misaonosti do opipljivosti. I Rimljani antike i humanisti rane renesanse slijedili su, dakle, slične nakane, u pojedinim slučajevima čak gotovo identične, premda su im polazišta u množenju bila različita.¹⁵

translatio imperii i *translatio studii* usp. Curtius, 1971: 35, n. 33, koji navodi da je predodžbu o *translatio studii* našao prvi put u pismu Heirica Karlu Ćelavom.

7 Petrarca se pojavljuje kao jezični *arbitr* za cara Karla IV. 1361. godine u ocjeni autentičnosti spisa Rudolfa Austrijskog kojim je predstavljao svoju autonomiju od Karlove carevine. Sličan, poznatiji pothvat, napravio je 1440. Lorenzo Valla spisom *De falso credita et ementita Constantini donatione*, kada je filologijskom raselambom razotkrio kriptovtorinu temeljnoga dokumenta o navodnom nasljednom pravu Crkve nad Carstvom, u kojemu je autorstvo pripisivano caru Konstantinu.

8 Fantham, 1989: 220. Autorica uspoređuje rimsku „vi-soko-imitativnu“ književnost i pojavu rimske nacionalne pismenosti s pojavom novoga kritičkog pristupa i nacionalnih književnosti u renesansi riječima: *in both cases, critical theory, adapted from the prototype literature, helped to mould form and content and in both cases formal education in grammar and rhetoric provided norms for literary expression*. Ono što humaniste razlikuje od antičkih Rimljana jest činjenica da ne polaze od rimskog jezika kao uzorka u preobrazaj nacionalnog izraza jer se to već nakon pada Carstva zbililo. Humaniste zanima regresija koja, međutim, ne gubi iz vida svoju prognostičnost i tvorbenost.

9 Fantham, 1989: 221.

10 Vergerio, 1934: 192, riječima: *Idi odmah odavde, u Rim, dakako, i upitaj koga god hoćeš, pa i najstarijeg rimskog građanina, tko je bio Romul, drugi otac grada, tko Numa, tko i jedan i drugi Tul, tko Anko, tko i jedan i drugi Tarkvinije; (...) tko god, kazem, bio taj za kojeg zapitas, tesko će to znati, ne koristi li se odabranim djelima pisaca*. (Prijevod Ana Plosnič.)

11 Bruni, 1996: 96-97, riječima *in hoc tanto doctrinarum naufragio*. Aristotela, nakon skolastičkih redakcija i velikih preobrazbi (*transformatione*), mogu prepoznati još samo Sibila i Edip. Ovdje valja upozoriti da lamentacije humanista nisu bile usamljene u „povijesnim renesansama“: Walafri Strabo (808./9.-849.) pisao je u proslavu Einhardova *Života Karla Velikog: U sadašnje vrijeme, (...) znanosti nazaduju, a svjetlo mudrosti sve manje se stuje i postaje sve rjeđe*. Eini se kako nije riječ o osudi vremena nakon smrti Karla jer se obojica nazivaju barbarima. Usp. Einhard, 1992: 49, 53.

12 Kvintilijan, 1967: 46.

13 O Marsigliju usp. Voigt, 1968. (1888.): 191-194. O Chrysolorasu usp. bilješku 5.

14 Fantham, 1989: 241.

15 Plinije Stariji pisao je u *Naturalis historia* o političkoj iskoristivosti umjetničkih djela koja su pojedinci donijeli u

ANALOGIJA I ANOMALIJA

ANALOGY AND ANOMALY

Vežano za postavljenu usporednost nameæ se tada pitanje: gdje se nalaze izvorišta metodske upute koje su Rimljani mogli problematizirati kao poticaje nastanku vlastite kulture? Kada su Livije Andronik i Enije prevodili s grækoga i sastavljali prva znaæajna djela u rimskoj književnosti, Aristofan iz Bizancija postao je oko 200. godine p. K. knjižničar aleksandrijske knjižnice. George A. Kennedy upuæuje da je Aristofan sastavio leksikografsko djelo u kojemu je identificirao ranija i kasnija znaæenja rijeæi te da je prvi put predoæio sklanjanje grækih imenica i glagola, tragajuæi za opæim pravilima morfologije na temelju analogije.¹⁶ Èini se kako je Aristofan operirao nekim sastavnicama filozofije povijesti: to su oblici koji se æele prepoznati kao *prosliti*, a služe spoznavanju naravi mijene. U sluæaju analogije, to su dva gramatiæka polja istraživanja kao polja moguæih prepletanja. Aristofanovu se uæenju suprotstavio stoik Hrizip tvrdnjom da rijeæi nisu u skladu sa stvarima koje izražavaju i da gramatiækom uporabom vlada *anomalija*. Hrizip je pojmljenje anomalije razvio iz Platonova nepovjerenja prema pjesnicima, smatrajuæi tvorbu rijeæima neistinitom u odnosu na istinitost zbilje.¹⁷ Spominjem ovu vijest tek kao malen odjeljak dinamiæne povijesti analogije: Aristofanovo bi razmatranje ostalo moжда osamljeno da nije ozivljeno 50-ih godina p. K. u Rimu. Tada je došlo do sukoba pristalica doktrine o tvorbenosti rijeæi – analogije – i stoiækih podupiratelja anomalije. Prvi su vjerovali u postojane odnose (to *analogon*, *ratio*), a drugi na to nisu mogli pristati. Dok su konzervativniji htjeli izbjeæi nepostojane tvorbe uporabom *sinonima*, oni radikalniji zastupali su kovanje novih, usputnih tvorbi.¹⁸

Ovu raspravu istiæem iz najmanje dva razloga: prvi je u èinjenici da se djelovanje analogije kao *poietičke* sastavnice prenijelo iz jednoga kulturnoga kruga u drugi. U trenutku kada je Aristofan razmatrao analogiju kao jednu propulzivnost tvorbe, bavio se problemima iskljuæivo grækog jezika. Prenosjenjem ove rasprave u Rim – u kojem su græke filozofijske i govorniæke škole dobile znaæajne sljedbenike – pružila se zastupnicima analogije moguænost za poredbeno djelovanje, s obzirom na to da su uæeni Rimljani u *curriculumu* svojih škola posjedovali poduku iz latinskoga i iz grækoga.¹⁹ Postojanje rasprave o analogiji u doba lamentacija rimskih klasika kako jezik još ne posjeduje dostojanstvo grækoga, vrlo je znakovito, bez obzira na to tko stajao na kojoj strani u toj raspravi. Drugi pak razlog za isticanje ovih rasprava jest èinjenica da u njoj djelatno sudjeluju istaknuti protagonisti rimskoga društva koje su talijanski humanisti

smatrali najveæim autoritetima ili predmetima vlastitih prijevora: Ciceron i Cezar.²⁰ Ovi protagonisti nisu svojim djelima ili pismom u oèima humanista bili samo nositelji uæenosti nego i nositelji nutarnjih prijevora, pripadnih traganju za vlastitosti kulture. Rimljani su im se – kao u primjerima Epikurovih i poslije Petrarkinih poslanica – mogli uèiniti kao *interlocutores* s mrtvima, koje je pismo ostavilo na životu. Pa kada su i sami tragali za spisima Starih i kada su ih posjedovali, humanisti su ih takoðer s ushitom pojmlili kao *personifikacije* pisaca, a ne kao nezive predmete ili, kako je u navedenom pismu Vergerije isticao, kao *nuda nomina*.²¹ Humanizam Firence i Rima – kako u svom zaæetku, tako i u razvitku – iskazivao se u snažnu simboliækom naboju i otvorenosti govornim figurama, posebice kada je rijeæ o uspostavi odnosa izmeðu filozofije povijesti i filozofije jezika N. Struever. Analogija

Rim kao plijen (*ex manubiis*). Iz ovih eksproprijacija radi asimilacije kultura Plinije ocjenjuje i narav pojedinih vladara. Usp. Isager, 1991: 157, 164, 227. U doba razvitka rimske književnosti upravo su vojni, drzavni prvaci prednjaèili u pljenidbi grækih knjižnica: Sula je, prigodom osvajanja Ate-ne 85. p. K., prisvojio ezoteriæku knjižnicu Aristotelove škole. Kada su humanisti poæeli prikupljati spise po karolin-skim samostanima Europe ili u Konstantinopolu – od Poggia, Aurispe, Bartolomea Aragazzija, Filelfa, Guarina, do Nikole Kuzanskog – rijeæ je bila o trgovanju ili o mukotrpnom prepisivanju. Usp. Sabbadini, 1905., Bolgar, 1973: 455-505.

16 Kennedy, 1989: 207.

17 Kennedy, 1989: 212. Hrizip se pritom odnosio na Platonova stajalista iz *Drzave* i *Zakona*.

18 Fantham, 1989: 242. Autorica pritom upuæuje na konzervativizam Varona, koji je 47. p. K. sastavljao spis *De lingua latina* prikazujuæi dvije suprotstavljene strane. Na strani inovatora spominje govornika Sisenu i Cezarov izgubljeni spis *O analogiji* posveæen Ciceronu.

19 O usporednosti uæenja dvaju jezika još u djeæaæko doba, usp. Kvintilijan, 1967: 45, koji govori: *Vše vollim da djeæk poæne s grækim jezikom, zato što æe latinski zbog njegove opæe uporabe i mimo nase volje u se upiti, a i zato što æe najprije biti pouæavan u grækim disciplinama iz kojih su proistekle nase.* (I., 1, 12). Kvintilijan još dodaje: *Nastava latinskog jezika treba slijediti nakon kratkog vremena i ubrzo se odvijati usporedno s grækom.* (I., 1, 14). (Naglasio i prilagodio autor.)

20 Rasprave o Cezaru kao drzavniku ali i nositelju ne/moralnih osobina obilježile su nastanak firentinskoga humanizma; spominjem tek najistaknutije: Coluccio Salutati, *De tyranno* (1400.), Bruni, *Dialogi ad Petrum Paulum Histrum* (oko 1402.-03.), te kontroverzija izmeðu Poggia Bracciolinija i Guarina Guarinija o Cezaru 1430-ih godina. O Ciceronu je Bruni pisao u *Vita Ciceronis* (1415.), odnoseæi se prema Plutarhovu životopisu, a spis *De comparatione Ciceronis Quintilianique* Lorenza Valle je izgubljen. Usp. Witt, 1969: 434-474 i Ianziti, 2000: 39-58.

21 Poggio je u korespondenciji ponosno izricao znakove prisnosti s davno preminulim piscima: u pismu Niccoliju od 27. rujna 1427. govorio je o *Varronem tuum* iako je koristio i izraz *librum meum*. Naglasavam ove izraze jer se u pismu iz ozujka-travnja 1429. govori o *Cosmum nostrum*, što se odnosi na suvremenika Cosima Medicija. Usp. Bracciolini, 1984: 77 i 84. Vergerijev izraz iz pisma Ludovicu Alidosiju gola imena odnosi se na rimske rusevine, a vazan je za nasu temu zbog problematiziranja upotpunjenja temeljne percepcije opipljivih relikata Rima, u kojemu se fenomenima pririeu historije i deskripcije, kao prizoristima djelovanja nositelja antiækih glasova.

koja je pokretala Rimljane u kontemplativnom i aktivnom življenju, postaje u humanizmu jedna od temeljnih praksi na niti vodilji jezika, i ona se kretala kako u dubinu – u dubinu prošlosti, tako i u sirinu idealiteta i misaonih, domisljajnih potencijala stvarane kulture.

STUDIIS INFANTIA LEONA BATTISTE ALBERTIJA

STUDIIS INFANTIA BY LEON BATTISTA ALBERTI

U doba školovanja mladoga Firentinca Battiste Albertija (sl. 1.), koji je rođen za obiteljskog izgnanstva u Genovi 1404. godine, kultura talijanskoga humanizma i sama je proživljavala doba vlastite formacije u grčkim i latinskim studijima. Alberti je bio nezakonito dijete Lorenza de' Benedetta i Bianche Fieschi, koja je umrla u ranom Battistinu djetinjstvu od kuge koja je izbila u Genovi. Lorenzo Alberti bio je tada primoran preseliti obitelj u Veneciju, gdje mu je sin primio prvo školovanje.²² Battista je uskoro, u doba svojega dječastva, prešao u školu uglednoga padovanskog odgojitelja Gasperina Barzizza.²³ Ovaj je podučavatelj i apostolski tajnik prigodom izbora pape Martina V., na Koncilu u Konstanzu 1417., primio s ushitom vijest o Poggiovu otkriću cjelovita Kvintilijanova spisa u obližnjem Sankt Gallenu.²⁴ Prijepis je Barzizza u Padovi predao kardinal Branda Castiglioni i na tom je temelju Barzizza 1420. godine sastavio spis *De compositione*, u kojem se bavio sastavljanjima s pomoću načela retorike i stilistike.²⁵ U takvom je okruženju Alberti imao prilike pomno proučiti Kvintilijanove naputke o cilju odgajanja idealna govornika, ali je istodobno mogao započeti i poznavanje i upora-

bu gradbenih sastavnica antičkih konstrukta unutar vlastitih pisanih i arhitektonskih ostvarenja. Ovdje, međutim, nije riječ samo o upoznavanju ustrojstva oživljenih govorničkih pravila, razvijenih od Ciceronova do Kvintilijanova doba, nego i o problematiziranju *nove tvorbe* koja je obremenjena, s jedne strane autoritetima starine, a s druge strane – željom za tvorbenim iskazom vlastitosti koja se često spajala s neposrednom i lokalnom povijesnom predajom. Slučajeva takvih oblika anakronizama bilo je u firentinskom humanizmu više – od laudabilnoga Brunijeva opisa Firence, u kojemu je ekfrazu utemeljenu na *Panatenejskom govoru* Elija Aristida spojio s pojavnostima *srednjovjekovnoga grada*,²⁶ do Poggiovih, Vallinih i Albertijevih dijaloga o temama koje su pripadale antičkim tuskulanskim sastajalisticima, a koje su aktualizirane u Firenci, Rimu ili Paviji 15. stoljeća kao potencijalna polja aplikacije tih spoznaja u suvremenosti. Spomenuti pojam aplikacije, kao dio stare hermeneutike, koji slijedi tankoautnosti procesa razumijevanja i tumačenja²⁷, dobiva u Albertijevoj misli i djelovanju – utemeljenima na recepciji bogate građe spoznaja iz starina – zanimljive razmjere. Alberti je u propitivanju možda izvora mogao slijediti još u starini utemeljenu distinkciju analogija: ona je funkcionirala na razini jezika – njegove tvorbene povijesti, ali i na razini prvotnih smislova, ukorijenjenih u grčkoj filozofiji. Od Kvintilijana, preko kojega je kao adolescent usao u dijalog sa Starima (*maiores nostri*, kako će ih nazvati u početnim stranicama rasprave o arhitekturi), Alberti dobiva model *pretvorbi* oblika u vremenu, kao i mogućnost stvaranja inherentnog sinkretizma disciplina kojima se bavio. Kvintilijan nas u šestom poglavlju 1. knjige *Institutio oratoria* izvješćuje da je analogija grčka riječ za koju se u latinskom koristi pojam *proportio*. Kaže on tako: *Sustina analogije sastoji se u tome što ona nešto što je sumnjivo uspoređuje sa sebi sličnim o čemu ne postoji sumnja, i što nesigurno dokazuje nečim sigurnim*.²⁸

O analogiji je Alberti mogao čitati i u prijevodima ili izvornicima Aristotelovih spisa *Ispitivanje životinja*, *O pjesničkom umijeću* i *Nikomahovoj etici*, koju je 1419. preveo Bruni i posvetio papi Martinu V. za njegova firentinskog boravka. O tom je pojmu, koji je zbog svoje sirine uporabivosti samo dobivao na latentnosti, pisao i Vitruvije, s kojim su kritičari često poistovjećivali Albertija. Rimski je arhitekt u prvom poglavlju 3. knjige spisa *De architectura* pisao da kompozicija hrama nastaje iz razmjera koji se na grčkom naziva *analogia*.²⁹ Nakon toga slijedi glasovita rasprava o potrebi postivanja razmjera i simetrije, te opis evokovanih sumjerljivosti *ad circulum* i *ad quadratum*, dobivenih kreativnošću Prirode. Uz pojam *proportio*, međutim, Vitruvije nešto

Sl. 1. Krstionica u Firenci
Fig. 1 Baptistry in Florence

22 O Albertiju usp. Grayson, 1960: 702-709, Borsi, 1996: 7-18, Tavernor, 1998: 3-29, Grafton, 2000.

23 Grayson, 1960: 702 pretpostavlja da je riječ o razdoblju od 1415. do 1418. godine. O Barzizzi usp. Martellotti, 1965: 34-39.

24 Poggio je o otkriću obavijestio Guarina u Veronu 15. prosinca 1417. Kvintilijana je „u zurbu“ prepisao kako bi ga poslao Bruniju i Niccoliju u Firencu. Usp. Ponte, 1966: 199.

25 Martellotti, 1965: 35, 36. Barzizza se u tome kratkom spisu referira na Kvintilijana (navodi dio njegova spisa, IX., 3, u kojemu se Rimljanin bavi govornim figurama), zatim na Cicerona i Nonija Marcela. Usp. Barzizza, 1969: 2, 3.

26 Brunijev *Laudatio Florentinae urbis* iz 1403.-04., usp. Bruni, 1996: 563-647.

27 Riječ je o trima *subtilitates: intelligendi, explicandi i applicandi*, koje u opisu „starije tradicije hermeneutike“ tumači Gadamer, 1978: 341, 343. Riječ je o umijeću koje zahtijeva zasebnu istančanost duha; između *intelligere* i *explicare* postoji nutarnje jedinstvo jer je razumijevanje uvijek tumačenje. Aplikacija je, pak, u doba povezanosti filološke, pravne i bogoslovne hermeneutike (do 19. stoljeća) bila priznata kao integralni trenutak čitavog razumijevanja, tumačenje smisla na sudu ili u propovijedi.

28 Kvintilijan, 1967: 82. *Eius haec vis est, ut id quod dubium est ad aliquid simile, de quo non quaeritur, referat et incerta certis probet*. Usp. Quintilian, 1996: 112.

29 Vitruvio, 1993: 124-5.

dalje (III., 1, 3) proširuje taj imperativni uzorak suodnosa unutar čovjekova lika na sliku dovršena hrama i koristi riječ *similiter*. Upravo æ se pojmom *similitudo* Alberti baviti kao jednim od svojih najvećih izazova – kako u vlastitu shvaćanju pripadnosti i oblika nositelja povijesnih mijena, tako i u raspravljanju o ključnim trenucima gradnje: stvaranju nau-
ma (*lineamenta*), bavljenju opipljivom gra-
dom (*materia*), izvedbom i uresom, sve do najvažnijeg trenutka – stvaranja sklada (*con-
cinnitas*) unutar projektirane građevine.³⁰
Neka na ovome mjestu bude dovoljno zami-
sliti silnice analogije u „dvama životima”, koji se mogu ukazati onome tko se analogijom bavi: „pasivnom” životu u motriteljevoj pre-
pustenosti izvorima, i u njenu aktivitetu, dio-
ništvu u tvorbama novoga života iznijetog iz
potencijala zamrlih motrenih starina. Dok je u
prvoj domeni riječ o reliktu, fragmentu prikri-
venog života, u drugoj je riječ o međusobnom
prožimanju zamrlih, zaboravljenih starina i
djelujućeg uma njihova otkrivaatelja i tumača
njihove potencijalne obnovljivosti.

MEMORIA I INGENIUM

MEMORIA AND INGENIUM

Alberti je nakon školovanja kod Barzizze opo-
čeo studij kanonskoga prava u Bologni. Op-
æ su mjesto u historiografiji o Albertiju po-
stala izvješća o ondasnjim zbivanjima u nje-
govu životu, koja su, kako se većina autora
slaze, utjecala na njegov studij ali i na narav
njegovih spisa. Battistin zaštitnik u njegovoj
nezakonitosti, otac Lorenzo, umro je 1421. go-
dine. O ovim nas trenucima i konzekvencija-
ma oæeve smrti – osporavanju naslijeđa –
Alberti izvješćuje u tri spisa iz različitih raz-
doblja: u kratkom lukijanovskom spisu *Siroæ*
pod krinkom Philoponiusa (grè. „Ljubitelj na-
pora”) iz zbirke *Intercoenales*, zatim u *Knjiga-
ma o obitelji* iz 1430-ih i u životopisu koji je
mogao nastati krajem 1430-ih godina.³¹ U po-
sljednjem spisu, nesigurnog autorstva, pisac
nas izvješćuje o Battistinu obolijevanju i o ne-
priliènom vladanju obitelji: ... *sav se pismeni-
ma i svetim i graðanskim pravima posvetio,
tako da je zbog mnogih bdijenja i neumorne
postojanosti, svladan naporima uèenja, tes-
ko obolio, a da ovim njegovim stanjem njego-
vi nisu bili dirnuti.*³²

Ako je vjerovati ovome spisu, Battista je, us-
prkos dijagnozi lijeènika o iznurenosti naravi
(*fessitudine nature*), nastavio s naucima do
iznemoglosti. Kada su mu se slova poèela pri-
kazivati kao skorpioni, odluoio je poslušati
savjet lijeènika i u 24. se godini posvetiti *ad
phiscam atque mathematicas*.³³ Kako se u
životopisu navodi, to je uèinio jer se, za razli-
ku od dotadanih studija koje su zahtijevale
primarno djelovanje pamæenja, u ovim nauci-
ma trazila dosjetljivost. Ovo razlikovanje iz-

meðu *memoria* i *ingenium* izuzetno je bitno u
motrenju rasèlambe pojmova nauka i djelo-
vanja, koja se u humanizmu nikada do kraja
ne ozbiljuje. S jedne je strane pojam pamæ-
nja, spomena, koji je bio dionik govornike
procedure, poput pripreve za eksteriorizira-
nje naumljenog idealiteta, a, s druge, siri je
pojam *ingeniuma* koji djeluje kao preduvjet,
naravna datost za nadogradnju umijeća ali i
kao pokretaè invencije.³⁴ Kako je Alberti obo-
ma područjima djelovanja priricao odreðeni
moralitet, koji se vrlo èesto iskazivao u preo-
blikovanoj stoièkom problematiziranju od-
nosa promjenljive, razorne Fortune i krep-
sne postojanosti, nameæe se pomisao da je
sjetilnost viðenja i pojmljenje na izvjestan na-
èin zelio *ustrojiti*.

OČI I UŠI TE HUMANISTIČKO TEORETIZIRANJE O ADAEQUATIO

HUMANISTIC THEORIZING ABOUT ADAEQUATIO

U novije je doba Christine Smith u srediste
svog istraživanja kulture humanizma smjesti-
la „obnovu prvijenstva sjetilnog iskustva u
epistemologiji”.³⁵ Riječ je upravo o obliko-
vanju znanja pripadnome stvarateljima kultu-
re ranoga humanizma, a to se znanje temelji
na motrenju izvorišta, koji su dvojni: tekstov-
ni i fenomeniski, tj. tvarni. U tom se razdoblju,
naime, antikvarni studiji, hermeneutika i *po-
iesis* spajaju u sklad koji je izuzetan stoga što
nije nužno riječ o susljednosti nego o *istodob-
nosti* tih bavljenja, što nas, kao u sluèaju *con-
cinnitas* kod graðevina, podsjeća na Albertije-
vo pojmljenje sklada kao uravnotežene cjeli-
ne satkane od raznolikih sastavnica.³⁶ Smith

30 Usp. Alberti, 1966. Pojam *concinnitas* jest pojam ko-
jim se Alberti bavi u 9. knjizi *De re aedificatoria* i koji zami-
lja kao spoj triju nužnih sastavnica: *numerus, finitio i collo-
catio*. Zanimljivo je da je Gasperino Barzizza u spomenuto-
me spisu koristio upravo taj pojam kao nužnost stvaranja
sklada rijeèi u govoru. Barzizza, 1969: 1. O pojmu *concinni-
tas* usp. i Vagnetti, 1973: 139-161.

31 U *Pupillusu* se Alberti zali na nesklonu Fortunu: *Kao
dijete osirotio kad mu je umro otac, Filoponij je izgnan iz
svoje domovine, lišen èitave svoje oèevine od najblizih
srodnika, pa i izbaèen i izopæen iz blizine i društva vlastite
obitelji, tako da je bio primoran bijedno prositi od stran-
ca.* (Alberti, 1987: 16.) U *I libri della famiglia* razgovori po-
einju prije smrti oca Lorenza u tužnom ozraèju; usp. Alberti,
1994.a: 15 i dalje.

32 Alberti, 1843: 92-93. O ovome spisu usp. Watkins,
1957: 101-112.

33 Alberti, 1843: 90-91, 94-95.

34 O problemu pamæenja usp. Yates, 1966: 1-128.

35 Smith, 1992: XII-XIII. Smith u uvodu svojih studija na-
vodi kako se procesi asocijacije i interpretacije ostvaruju
prožimanjem memorije, imaginacije i razuma sa sjetilnim i
èinjenim datostima koje su pohranjene u umu.

36 Ovo je pojmljenje Alberti proveo u svojoj arhitekton-
skoj teoriji prihvaćanjem naèela *varietas* unutar skladne
cjeline i spojem s aristotelovskim naèelom sredine iz *Niko-
mahove etike*. O *varietas* usp. Gosebruch, 1957: 229-238 i
Klotz, 1969: 93-103.

u svojim studijama pokazuje kako su građevinama priricane sposobnosti iskazivanja duhovne i moralne po(r)uke. Svakako je prisutnost Manuela Chrysolorasa omogućila upoznavanje Firentinaca s naucima grčkih učitelja i filozofa Druge sofistike u pojmljenju starina i rimskih razvalina, no možda bi ispravnije bilo reći da su se ta učenja u Firenci spojila s onima već postojećim.³⁷ Firentinci su, neposredno nakon Chrysolorasova odlaska iz grada 1400. godine, počeli pokazivati plodove njegova nauka: to se pokazuje u dva bitna spisa ranoga humanizma u Firenci - *Invektivi Antoniju Loschiju* Coluccija Salutatija i Brunijevu *Slavljenju grada Firence*.³⁸ Salutati, Brunijev učitelj i podupiratelj, u invektivi Loschiju, kancelaru firentinskoga neprijatelja Giangaleazza Viscontija, sastavio je odgovor na napade u kojem se iskušao u dokazivanju firentinskoga rimskog podrijetla. Jedan od argumenata za firentinsku *romanitas* jest opis krstionice sv. Ivana Krstitelja (sl. 2.), gradskoga zaštitnika: *Postoji hram koji je nekoč bio posvećen Marsu, za kojeg su pogani smatrali da je otac rimskoga naroda. Mora se zamijetiti da ovaj hram nije izgrađen u grčkom ili etrurskom stilu, nego potpuno u rimskom.*³⁹

Salutati, višean uporabi alegorijskog tumačenja,⁴⁰ nalazio je u središnjoj građevini pred stolnicom paradigmu za promicanje grada koji je, kako se u to doba tvrdilo, bio utemeljen pod Sulom. U tome je zapravo sličan historijama o nizu pretvorbi *Mirabilia urbis Romae*, u kojima se u 16. poglavlju opisuje kršćanska konsekracija Panteona u crkvu Santa Maria Rotonda, iz navodnoga svetišta Kibebe, kako bi se pronašla kršćanska protuteza Majci bogova.⁴¹ Ono, pak, što Bruni donosi u *Laudatio Florentinae urbis* zanimljivo je za raspravu o Albertiju. On se kreće sa sličenoga polazišta kao Salutati, tj. nakana mu je opisivati i slaviti. Stoga već u začetku spisa iskazuje želju da mu besmrtni Bog udijeli moć izraza rječitosti koja bi *odgovarala* gradu Firenci: *Uistinu čudovita je izvrsnost*

37 Smith u svome razlaganju koristi Chrysolorasov spis *Usporedba Starog i Novog Rima* koji je sastavljen u Rimu 1411. godine. Smith, 1992: 150-169.

38 Za Salutatijev spis usp. Garin, 1952: 9-37 i Baldassarri / Saiber, 2000: 3-11; za Brunijev usp. bilj. 26.

39 Usp. Garin, 1952: 18, koji *gentilitas* prevodi s „plemstvo“, i Baldassarri / Saiber, 2000: 9, koji ga prevode s „pogani“.

40 Osobito u spisu *De laboribus Herculis*, s kraja 14. stoljeća, u kojemu se služi i etimolojskim tumačenjima naziva i pojmova.

41 Za *Mirabilia urbis Romae* usp. Valentini / Zucchetti, 1946: 17-65. O Panteonu usp. Buddensieg, 1971: 259-267 i Krautheimer, 2000: 72.

42 Bruni, 1996: 568-9. *Admirabilis quidem est huius urbis prestantia et quam nullius eloquentia aequare possit.* Bruni u pismu milanskom nadbiskupu Francescu Pizolpassu 1440. razlikuje *laudatio* i *historia* riječima: *Historia quidem veritatem sequi debet, laudatio vero multa supra veritatem extolit.* (Naglasio autor.) Usp. Viti, 1997: 78.

grada, takva da ništa rječitost njoj ne može odgovarati.⁴²

U Brunijevu je slušaju riječ o prepoznavanju sukoba između onoga što se prima sjetilima vida i nemogućnosti adekvatnog iskaza viđenoga. Spomenuo sam ova dva primjera stoga što se i Alberti služi alegorijom kada motri i piše o starinama i što pojam o viđenome zeli

Sl. 2. Pripisano Albertiju: Autoportret, Rim, Biblioteca Nazionale, cat. 29

Fig. 2 Attr. Alberti: Self-portrait, Rome, Biblioteca Nazionale, cat. 29

nekako iskazati. No, između ovih motrenja postoji razlika, koja se može izvesti iz Brunijeva razlikovanja *laudatio* i *historia* u tvorbi prvih humanističkih ekfrazâ. Načelna neizrecivost iskustava motrenja tako je potpuno sukladna postuliranom udaljavanju od činjenosti opipljivih tvarnih pojavnosti u laudabilnim spisima. Alberti se, pak, želi baviti tim prepoznatim problemom, držeći se trijeznosti u vlastitu naumu prikazivanja arhitektonskih tvorevina kao etičkih uputa za borbu protiv nutarnjih i vanjskih stihija te nemira s pomoću uma i njegovih tvorbi. U moralističkom dijalogu *O mirnozi duha* iz 1441./42., sastavljenom u Firenci, Alberti opisuje gradsku stolnicu kao suptilnu alegoriju dolaska do kreposti. Smith upućuje na Albertijevo izdvajanje usklađenih protuteža u razlaganju o ljudskim osobinama, koje vidi kao neopipljivu prisutnost u tvarnosti građevine. Jedan od sugovornika, ugledni firentinski građanin Agnolo Pandolfini, želi razlikovati nutrinu i vanjstinu građevine, koja je u to doba bila pokrivena kupolom, kao stanja čovjekova duha u odnosu na izazove vremena. Tako građevina figurira kao nositelj sklopa protuteža u osliku čovjekova poznavanja ili nepoznavanja kakvoća kreposti u odnosu na Fortunu: *Ovdje, može se kazati, trajno prebiva proljetni ugođaj: vani vjetar, studen, inje, ovdje unutra zaštićen od vjetrova; ovdje mlak i miran zrak; vani ljetni i jesenji žar; ovdje unutra najumjerenije osvježenje.*⁴³

Vaznost ovih dijaloga valja istaknuti zbog Albertijevih razmatranja o percepciji svijeta, kao i zbog nakane da se ona dovede u red. Smith pretpostavlja da je Alberti na sastavljanje spomenutog spisa bio potaknut uglavnom političkim razlozima: nemirima u gradu, izazvanim izgonima obitelji Medici 1433. godine, a potom i obitelji Strozzi, Peruzzi i Albizzi 1434., kada su Medici zavladaali Firencem.⁴⁴ U spisu su političnost, pesimizam, svojstven prvom Albertijevim spisima, te osuda običaja suvremenih Firentinaca svakako prisutni; njima se, međutim, pridružuju i rasprave o prokreaciji prirode i božanskoga bića, kojima Alberti pruža djelatnu ulogu u tumačenju sjetilnih dojmova i njihovih ishoda, pomutnji duha (*perturbazione*). Na nekoliko mjesta u prvome dijalogu Agnolo Pandolfini postavlja važna pitanja: *Ovaj um, ova spoznaja i razum i pamćenje, odakle dolaze u meni tako beskrajno i besmrtno, ako ne od nekog beskrajnog i besmrtnog?*⁴⁵

Kada se ovi darovi prirode i božanskoga bića usmjere prema svijetu, valja preispitivati njihove mogućnosti: *Kroz uši, vele, ulazi mudrost; no, odatle proizlazi da nista manje kroz oči ulazi pomutnja i nemali nemir u naše duhove.*⁴⁶ Alberti se u raspravi o rodovima čuvstava ne zaustavlja na njihovu nabravanju i osliku s pomoću antičkih primjera, nego u njihov blaženi ishod uključuje čovjekov um koji

marom i postojanošću gradi krepost, koja se lako suprotstavlja *olujama pomutnji*. U jednome trenutku Agnolo veli da se u prilagodbi kreposti valja oduhvatiti neke vježbe u misljenju, istraživanju, skupljanju, sastavljanju i ostavljanju potomcima plodova našega truda i bdijenja.⁴⁷ Alberti u toj samoprilagodbi (*adattare noi stessi*) nudi nekoliko ključnih pojmova: vježba (*esercizio*) – poput glazbenika koji su hvaljeni od početka spisa i koji dosežu sklad, zatim naukovanje (*addestrare*) i oplemenjivanje (*cultivare*), koji zajedno vode do postojane navike (*uso*).⁴⁸

PERCEPCIJE I MATEMATIČKE ZAKONITOSTI: DJELOVANJA UMA

PERCEPTIONS AND MATHEMATICAL LAWS: MIND OPERATION

Ovi zaključci možda ne bi imali posebnu težinu da nije riječ o piscu koji je još tijekom 1430-ih godina počeo sastavljati tehničke spise koji su služili u svladavanjima datosti stihije nesavladive *Naturae*. Kao mladi kanonski pravnik, Alberti je početkom tridesetih dosao u Rim, na dvor Eugena IV., i postao apostolski abrevijator i tajnik gradeskog patrijarha Biagia Molina.⁴⁹ Tada je mogao doživjeti prvi susret s rimskim razvalinama, o kojima je istodobno raspravljao Poggio Bracciolini u *De varietate Fortunae*. Razmatranja o porušenom Rimu, kojima se prepustaju Poggio i Antonio Loschi, dvojica kurijalnih tajnika, tematski su povezana s Petrarkinim *peripatetičkim* motrenjem grada iz sredine 14. stoljeća.⁵⁰ No, dok je Poggio u plurifokalnosti izvora na posječenim razvalinama evocirao historijsko znanje o mjestu, što će činiti i Flavio Biondo u *Roma instaurata*, Alberti je, s druge strane,

Sl. 3. Pietro del Massaio: Prikaz Rima, iz Ptolomejeve Geografije, Vatikan, Biblioteca apostolica vaticana, cat. 32

Fig. 3 Pietro del Massaio: Rome from the Ptolomeian's Geographia, Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, cat. 32

Sl. 4. Rim, Forum – pogled s uspona na Kapitol, srpanj 2001.

Fig. 4 Rome, Forum – view from a climb to the Capitol, July 2001.

43 Smith, 1992: 6 i Alberti, 1960-73: 107, koji piše: *qui abita continuo la temperie, si può dire, della primavera: fuori vento, gelo, brina; qui entro socchiuso da venti, qui tiepido aere e quieto: fuori vampe estive e autunnali; qui entro temperatissimo refrigerio.*

44 Smith, 1992: 4, navodeći kao moguć razlog i polemike oko pjesničkoga natjecanja *certame coronario*, koje je Alberti savzao upravo u firentinskoj stolnici 1441. na temu prijateljstva, a koje su napali rigidni latinisti iz redova humanista – papinskih tajnika koji su u to doba boravili u Firenci, gdje je dogovoren savez Istočne i Zapadne Crkve. Oni se nisu mogli složiti s izrazavanjem *in volgare*, na talijanskom jeziku, kojemu su još u 14. stoljeću put otvorila trojica slavjenih firentinaca: Dante, Petrarca i Boccaccio.

45 Alberti, 1960-73: 122, *Questo intelletto, questa cognizione e ragione e memoria, donde venne in me sì infinita e immortale se non da chi sia infinito e immortale?*

46 Isti: 127, *Per gli orecchi, dicono, entra la sapienza; ma e ancora indi, non meno che per gli occhi, entra perturbazione e tempesta non poca a' nostri animi.*

47 Isti: 131, *pensando, investigando, adunando, componendo.*

48 Isti: 130, 132 i 133.

49 Grayson, 1960: 703.

50 Usp. Bracciolini, 1993: 91-110 i Petrarca, 1934: 55-60, koji u poslanici Giovanniju Colonna piše o *ruinarum fragmenta sub oculis*. (Usp. slike 3. i 4.)

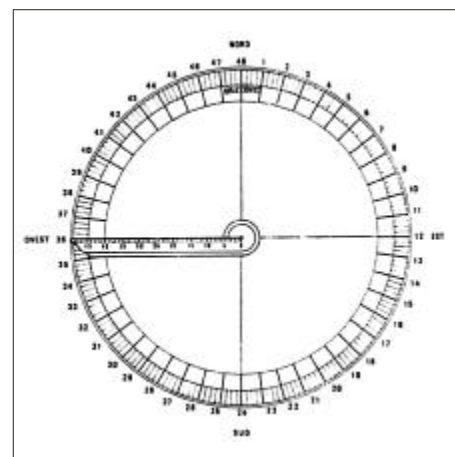
poèeo razvijati percepciju ruševina na matematièkim proraèunima. Buduæi da je kurija Eugena IV., zbog pobune u Rimu lipnja 1434., morala biti preseljena u Firencu, Alberti je, prateæi papu, imao prigodu upoznati se s perspektivnim naucima koje su otpoèeli Brunelleschi i nedavno preminuli Masaccio.⁵¹ Na temelju tih uvida, te pomoæu Euklidovih *Elementa*, ali i Kvintilijanova djela, tijekom 1435. godine sastavio je latinski spis *De pictura*.⁵² Kako navodi u posveti talijanskoga prijevoda toga djela Brunelleschiju, spis je podijeljen u tri knjige: *Prva, koja je u potpunosti matematièka, pokazuje kako se ovo uzvišeno i èudեսno umijeæe uzdiže iz korijena unutar Prirode same. Druga smješta umijeæe u ruke umjetnika, razlikuje njegove dijelove i sve ih objašnjava. Treæa upuæuje umjetnika kako može i kako bi trebao postići potpunu nadmoæ i razumijevanje umijeæa slikanja*.⁵³

Grayson je podijelio spis u odjeljke: u 5. odjeljku Alberti tako piše o zrakama vida koje dijeli na izvanjske, centralne i srednje, tj. one koje se nalaze između prve dvije. Zrake bismo trebali zamisliti kao *vrlo njezne, rasirene niti, na jednoj strani gusto skupljene u svežanj, kako se zajedno vraæaju u oko, gdje leži osjet vida*.⁵⁴ Na ovim je temeljima, nalik uputama Agnola Pandolfinija o sredstvima u obrani mirnoæe duha od izazovnih pomutnji, Alberti izgradio providnu meðu prema zbilji, koju je u raspravi o slikarstvu u 31. poglavlju nazvao koprenom ili presjekom. Ovu je koprenu po-

stavio između oka i predmeta koji æe se prikazivati, tako da vidna piramida prolazi kroz rijetko tkanje koprene.⁵⁵ U ovom se spisu vide zameci Albertijeve ideje koja æe protjekom godina i ustrajnim radom na èitanju novih spisa i obilaskom novih lokaliteta samo dobiti na kompleksnosti: rijeè je o prepoznavanju sila èuvstava, smetenosti, stihije i èovjekove izgubljenosti u svijetu, koje se raðaju iz Fortune, bliske svemoænoj Prirodi, te o pokusaju njihovih zatamljivanja i dolaska do stanja mirnoæe duha pomoæu razuma.

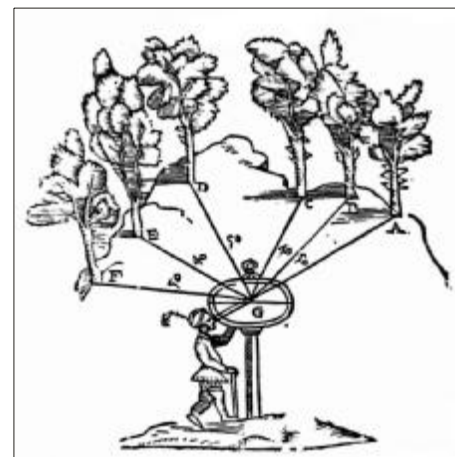
Sliènim se postavkama Alberti vodio u spisu *Descriptio urbis Romae*. Ovdje je naumio stvoriti prikaz grada (*urbis pictura*, sl. 7.): *Sluæeæi se matematièkim spravama, s najveæom sam pomnjom ocrtao pravac i obrise zidina, rijeke i puteva, i uz to smjestaj i poloæaj hramova, javnih djela, vratâ i spomenikâ, meðu gorâ, kao i ravninu zauzetu u svrhu stanovanja u gradu Rimu, onako kako su nam poznati u našim danima*.⁵⁶

U potrazi za pouzdanosæu vladavine uma nad živom slikom stihije porušenoga Rima, Alberti je za mjerenje grada koristio spravu koja se sastoji od obzora (*horizon*) i polumjera (*radius*), diska i pomiènoga ravnala (sl. 5.). Spravu je smjestio na Kapitolu i, uzevši u obzir udaljenost gradskih vrata i obujam zidina, stvorio je 18 tablica brojeanih vrijednosti koje opisuju poloæaj antièkih, srednjovjekovnih i suvremenih arhitektonskih spomenika. Mario Carpo nedavno je ukazao da vaznost ovog spisa nije toliko u stvaranju metode za izvedbu topografskog reljefa Rima, koliko u tumaæenju naèina reprodukcije i prijenosa podataka nekoga veæ postojeæeg reljefa na drugu kartu.⁵⁷ U suvremenom spisu *Ludi matematici* (1443.-1450.), Alberti spominje *praticu* prikaza Rima, kojom se veæ služio prije nekog vremena, aludirajuæi pritom na *Descriptio*.⁵⁸ No, dok je u spisu *Matematièke igre* upuæivao vladara kako æe izmjeriti visine tornjeva, širine rijeke, dubine bunara i jezera te udaljenosti između gradova, elaborirajuæi temelje goniometrije, u *Descriptio urbis Romae* rijeè je o prevoðenju vidnog iskustva u brojeane vrijednosti. Stoga Carpo i govori o anakronizmu Albertijeve razvijanja naèela „digitalnog” u odnosu na „analogijsko” prenošenje podataka o datostima zbilje u doba izuma tiska.⁵⁹ Ovdje je kljuèan trenutak u razluèivanju Albertijeve recepcije izvora i poetièkog projiciranja iskustva u neizvjesnost tvorbe: naime, dok analogijsko prenošenje povijesnim renesansama pruæa zivotnost jer je rijeè o tvorbi novosti koja je obremenjena *sliènosæu* s veæ postojeæim, u figurama „digitalnih” podataka teæi se identitènosti, izvornosti i njezinoj potencijalnoj reprodukciji.⁶⁰ Pa iako Alberti tada stvara temelje traganja za akribijom u antikvarnim studijima i preteèama konzervatorskih postupaka, koji su u Rimu od Bramante-

Sl. 5. Albertijeva sprava koristena u *Descriptio urbis Romae*, sastavljena od horizonta i radija

Fig. 5 Alberti's instrument used in *Descriptio urbis Romae*, composed of horizon and ratio

Sl. 6. Prikaz mjerenja pomoæu horizonta kod Cosima Bartolija: *Del modo di misure*, Venecija 1564.

Fig. 6 Surveying by means of horizon by Cosimo Bartoli: *Del modo di misure*, Venice 1564.

51 O zbivanjima u ljeto 1434. godine usp. Paschini, 1940: 133. Alberti spominje ove umjetnike u posveti talijanske verzije rasprave o slikarstvu Brunelleschiju. (Alberti, 1877: 47.)

52 O ovom spisu usp. Westfall, 1969: 487-506, Wright, 1984: 52-71, Greenstein, 1990: 273-299, Jarzombek, 1990: 273-286.

53 Alberti, 1877: 49.

54 Alberti, 1991: 39-40.

55 Alberti, 1877: 101, izvorni nazivi: *velo* i *intersegiatio*. Usp. i Alberti, 1991: 65.

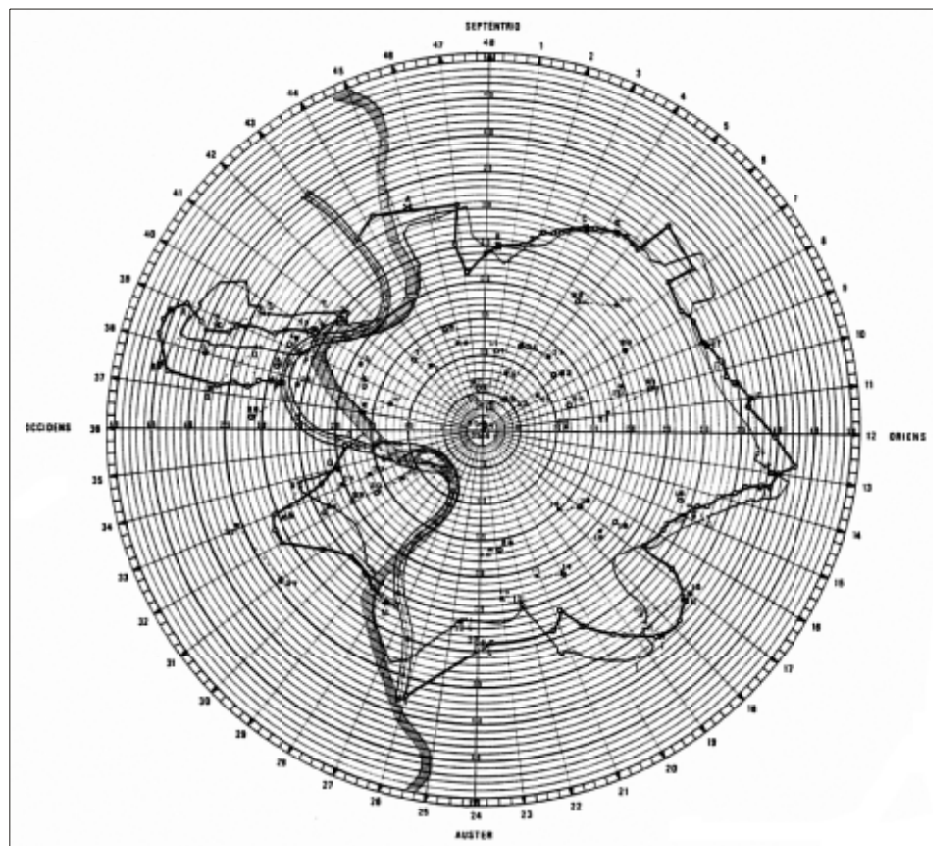
56 *Murorum urbis Romae et fluminis et viarum ductus et lineamenta, atque etiam templorum publicorumque operum et portarum et trophaeorum situs collocationemque, ac montium finitiones, atque etiam aream quae tecto ad habitando aperta sit, uti esse per nostra haec tempora cognovimus, ex mathematicis instrumentis quam diligentissime annotavi*. Datacija spisa između 1431.-34. i 1443.-45. Usp. Alberti, 1890: 36-46, Valentini / Zucchetti, 1953: 212-222, Vagnetti, 1974: 73-110, Grayson, 1998: 39 i Carpo, 1998: 121-142.

57 Carpo, 1998: 123.

58 *Ma io l'aopero a cose molto delettevoli, come a commensurare il sito d'un paese, o la pittura d'una terra, come feci quando ritrassi Roma*. Djelo je posveæeno Meliaduseu d'Este. Alberti, 1973: 163. Usp. i sliku 6.

59 Carpo, 1998: 134-6, piše i o Albertijevoj ovisnosti o Strabonovu i Ptolomejevu spisu.

60 Carpo, 1998: 140, koji piše da Alberti stvara strojeve i algoritme za prevoðenje dvo i trodimenzionalnih vidnih podataka u brojeane sljedove. Alberti sugerira digitalizaciju slike samo u specifiènim sluæajevima, poput onih kada analogijski preslik ne može jamèiti trazenu preciznost. Usp. i Carpo, 2001: 223-233.

Sl. 7. Rekonstrukcija Albertijevih mjerenja Rima
Fig. 7 Reconstruction of Alberti's surveying of Rome

ova i Rafaelova doba pridobili posebnu važnost,⁶¹ toj je akribiji suprotstavio kreativno, tvorbenu natjecanje s prepoznatim uzorom. Ako je djelovanje uma razdjeljivo, tada valja zaključiti da je Alberti ovim postupcima dospio do „kulminacijske točke”, koja dijeli vrijeme spoznavanja od vremena samodiscipliniranog iskušavanja u tvorbi koja je nalik Kvintilijanovim ili Vitruvijevim odredbama analogije.

POTENCIJALI SLIČNOSTI I SUGESTIVNOST RUŠEVINA

SIMILARITY POTENTIAL AND SUGGESTIVENESS OF RUINS

Vratio bih se nakratko na spomenutu izazovnost stvaranja *slinosti* u umjetnini, o kojoj Alberti piše u raspravi *De statua*. Ondje je historizirao o razvitku umijeća onih koji u vlastito djelo pokušavaju prevesti (*promere aggrediuntur*) likove i prilike *slinena* tjelesima koje je stvorila priroda (...). Oni su možda koji put u nekom deblu ili u nekom grmenu ili u ostalim neživim stvarima te vrste vidjeli poneke poteze koji su, uz male izmjene, mogli predstavljati nešto vrlo *slineno* zbiljskim pojavnostima prirode. Tada su, uvidjevši i ispitavši ih, marno otpoèeli iskušavati mogu li im pridodati ili oduzeti *stogod* i pružiti im one završne dodire za koje se činilo da nedostaju kako bi potpuno ispunili i izrazili istinski vid neke prilike.⁶²

Ovdje Alberti govori o toposu koji postoji još od Vitruvijeva doba, a prisutan je i u njegovu spisu o arhitekturi: riječ je o nagađanju o izvoristima spoznaja o tvorbi. Alberti je na putu prema harmonizacijskim zakonitostima unutar toga polja vjerojatnosti mogao tako motriti i ruševine. Upravo se stoga i mogu zamijetiti povezanosti između rasprave o statui i spisa *De re aedificatoria*, koji je nastajao tijekom 1440-ih godina i koji je, ako je vjerovati Matteu Palmieriju, bio posvećen papi Nikoli V 1452. godine.⁶³

Alberti u Prologu spisa *De re aedificatoria* postavlja da je građevina neko tijelo⁶⁴ koje se, poput ostalih tjelesa, sastoji od očitavajućeg nauma i tvari. No, u polju empirije, koja tvori arhitektonski naum, u pojavnostima razvalina Celija, Kvirinala, Foruma, Palatina, *tijelo* Rima prisposobljavano je u to doba s trplom. Poggio je u spomenutoj raspravi o Fortuni pisao o Rimu koji leži kao *golemo truplo, propalo i posvuda izjedeno*.⁶⁵ Biondo je 1446. u posveti *Obnovljenog Rima* papi Eugenu IV. pisao o razrušenom gradu kao posljedici višestoljetne nebrige za učenja (*studiorum humanitatis ignoratio*), ali i o obnovi „srusenih i nagrđenih građevina”.⁶⁶ Alberti na jednome mjestu slijedi Poggia, govoreći o uzrocima propasti gradova, pripisujući važnu ulogu Fortuni: navodi loš usud Delfa, rimskog Kapitola i Sibarisa.⁶⁷ U osmom poglavlju I. knjige, navodeći izvješća Frontina o rastu brezuljaka u Rimu zbog neprekidnih požara, kaže da se Rim i u njegovo doba vidi sav prekriven ruševinama i neistomom.⁶⁸ No, u tim su razvalinama humanisti pronalazili bitne vrijednosti za vlastitu formaciju: Alberti na nekoliko mjesta govori o pojmu spomenika koji podsjećaju na bivša postojanja: u Prologu piše da se još vide (*passim videmus*) ostaci rimskih grobnica koji upotpunjuju vjerodostojnost (*credibi-*

61 O zahvatima i studijama starina usp. Lanciani, 1989.

62 Alberti, 1999: 4-5. (Naglasio autor.)

63 Riječ je o Palmierijevu spisu *Cronistoria*. Usp. Borsi, 1996: 26 i Burroughs, 1994: 146.

64 Alberti, 1966: 14, *Nam aedificium quidem corpus quoddam esse animadvertimus*.

65 Bracciolini, 1993: 92, *instar gigantei cadaveris corrupti atque undique exesi*. Usp. s prikazom napuklih građevina Pincija, Kvirinala i Palatina kod Hartmanna Schedela iz 1493. na slici 8.

66 Biondo, 1531: 222, *collapsa deformateque aedificia*. O Biondu usp. Fubini, 1968: 536-559. Ovim pojmljenjima svakako valja pribrojiti Boccacciovu sprdnju sa stanjem u Rimu njegova doba: on u *Decameronu*, V., 3. negdashnju Glavu svijeta naziva njegovim repom. Usp. Jacks, 1993: 11.

67 Alberti, 1966: 50.

68 Alberti, 1966: 58, *at eam ipsam hac aetate videmus totam ruinis et foeditate obrutam*.

lija) starih historika. Ovo je bilo doba pririca-
nja znanja preživjelim tvarnim pojavnostima,
koje su još na prijelazu s 14. na 15. stoljeće
bile „gola imena”, aglomeracije iz kojih se ši-
rio zadah.⁶⁹ Sredinom 15. stoljeća ruševine
su, međutim, postale temelj za nadogradnju.
Poput kontempliranja o firentinskoj stolnici u
raspravi *O mirnozi duha*, Alberti je u motrenju
starina razvio načine percipiranja i uviđanja o
postojanju skrivenoga života u *pozadini* stvari.
U prvome poglavlju VI. knjige tako govori:
*Primjeri antičkih hramova i teataru preživjeli
su kako bi nas mogli podučiti poput bilo ko-
jeg učitelja.*⁷⁰

Život Starih izranjao je, kao pri čitanju tek-
stovnih izvora, u motriteljevu zanimanju i za-
okretu dokumentima prošlosti. Na početku
VIII. knjige Alberti piše o grobnim spomenici-
ma Apijske ceste, na kojima prepoznaje ime-
na i naslove glasovitih ljudi. Ovi *znakovi* nekih
života nisu priječili Albertija da s „mrtvom
tvari” otpočne razgovor ili da sluša poduku; u
tome je slijedio Petrarkina odasiljanja posla-
nica mrtvim nasloviteljima. Ovdje spomen
ustupa mjesto produblivanju izmjene zna-
nja, za što se uspostavlja polja dijaloga
živih i mrtvih, prelazeći granice kršćanskoga
nauka o posljednjim stvarima.

UPORABA STVORENIH SPOZNAJA

USE OF CREATED COGNITIONS

Na kraju želio bih ukazati na Albertijev spoj vi-
đenog i upotpunjujućeg, spoj slika zbilje i um-
nih slika koje su izvedene iz spisâ. One su tvo-
rile njegovo spoznavanje ali i njegovu upora-
bu stvorenih spoznaja. Na nekoliko mjesta u
De re aedificatoria, kao i u ranijim spisima,
Alberti govori o problemu motrenja; u prvome
poglavlju II. knjige piše o doživljavanju nedo-
statnosti kao dijelu prosudbe o arhitekturi.
Poput navoda iz spisa *De statua*, Alberti i ov-
dje govori o silnicama, potencijalima vida, ko-
jima su podvrgnuti i učeni i neuki, a iz kojih se
razvijaju izvjesne pobude: *Upravo se u vezi s
takvim stvarima vid pokazuje kao najprodor-
niji od svijeta; tako, prikaže li mu se ista
što je na neki način nedostatno, nepostojano,
izlišno, beskorisno ili nesavršeno, odjednom
nas obuzima žudnja da ga učinimo sukladni-
jim.*⁷¹

O psihologiji motrenja, koja pridobiva svoju
namjenu, govori se i u doživljavanju oslika u
crkvama (VII., 10), a u četvrtome poglavlju IX.
knjige piše o terapeutici slika koje prikazima
mogu izliječiti vrućice. Ova je problematika
motrenja, kao i u ostalim tehničkim spisima,
bivala ustrojavana u sustave razumskih pra-
vila, u hijerarhiju djelovanja uma, koja su kod
Albertija bila pod stalnim preispitivanjem.
Već u prvoj knjizi pisac daje važan poticaj gra-
diteljima svoga doba kada im preporučuje da
se u svome djelovanju ravnaju prema običaj-
ima i preporučenim pravilima viđenih. No, isto-
dobno smatra da *nema razloga zašto bismo*

Sl. 8. Hartmann Schedel: Prikaz Rima iz 1493. sa
sjeveroistoka

Fig. 8 Hartmann Schedel: Rome, 1493, southeast view

69 Usp. Vergerio, 1934: 211, u pismu nepoznatom prima-
telju piše o izreci da je u porušeni gradovima los zrak, što
se može odnositi na tjelesa. No kada je o duhovima riječ,
tada se u izreku može posumnjati.

70 Alberti, 1994.b: 154.

71 Alberti, 1994.b: 33.

*slijedili njihov naum u našem djelu, kao da smo na to zakonom obvezani; radije bismo, nadahnuti njihovim primjerom, trebali težiti stvaranju naših vlastitih novih iznalazaka kako bismo se mjerili ili, ako je moguće, kako bismo nadmašili njihovu slavu.*⁷²

Alberti tako dolazi do govora o uvjetovanosti-ma suvremene invencije i tvorbe kojima želi uzavazavati prepoznate uzore. U njegovu æe se arhitektonskom projektiranju ovaj pokušaj kodifikacije uspostavljenoga dostojanstva uzora i njegova potomka moæi pratiti od su-æeljavanja s datostima srednjovjekovnih crkava u Firenci, Riminiju i Mantovi, do neæega što bi se moglo prozvati „nutarnjim dijalogom“, pri projektiranju mantovanske crkve San Sebastiano. Dok je u prvoj vrsti djelovanja bila rijeæ o nametljivoj prilagodljivosti – nešto što se u područjima političke i kulturne povijesti može reæi i za nagone Rimljana, u drugome je sluæaju rijeæ o tvorbi genuine arhitekture koja svojim sastavnicama stoji kao protuteza motrenim fragmentima ruševina. U traganju za nadahnuæima Alberti je marno obilazio rimske razvaline: o njihovu nastanku iz sudara sa svemoænom prirodom svjedoæe ostaci Klaudijeve luke u Ostiji i Hadrijanove u Terracini, koje je prekrpio pijesak (II., 2). *De re aedificatoria* je spis koji je uistinu ispunjen spomenima viðenih i neviðenih graðevina. Alberti tako svjedoæi o pokušajima izvlaæenja Trajanovih laða iz jezera Nemi (V., 12), neumornom bilježenju viðenih stvari (VI., 1)⁷³ koje, poput odijeljenih sastavnica prošle slike, uključuju napore obnove *tvarnog*, iz pisma izrasloga Rima; potom o mozaicima uz tornjiæe rimskih zidina (VII., 2), zidovima Panteona (VII., 11), dok u osmoj knjizi opisuje graðevine poput Augustova mauzoleja, piramide, carske kolumne, Hadrijanov most, Circus Maximus, amfiteatar Flavijevaca. Dok je Rim svojom pojavom služio Albertiju kao ispit vjerodostojnosti dobivenih tekstovnih izvora, za gradove izvan Europe spremno je prihvaæao izvješæa grækih, rimskih i judejskih historika te ih pomno prikupljao. Kada je pisao o grobovima (VIII., 2), svoje je razlaganje o predmetu ustrojjavao poput kruæeæih oslika uokolo središnje teme: od Strabona, Plinija i Diodora Sicilskog doznao je o obiæajima pokapanja u Starih, od Cicerona o zaštiti grobova, od Tuki-dida o njihovu posjeæivanju, od Platona o udaljavanju grobova od zajednice živih, a od Servija i Herodota o njihovim oblicima.

Na poæetku sam spominjao pojmove iz Aristotelove filozofije, *telos* i *energeia*, kojima je Grk ocrtavao svrhovitost djelovanja i silnice koje k tomu vode. Oni se nalaze u Albertijevoj teoriji recepcije starina kao temelji arhitektonskog nauka koji podrazumijeva aktivite uma i raznolikosti jezika. Ono što se može zamijetiti kao zasebnost u Albertija jest postupak *aplikacije*: dok su motritelji ruševina do njegova doba iskazivali poriv za raznim oblicima historiziranja o viðenome, Alberti od 1430-ih godina afirmira i preuzima zakonitosti prošlosti kako bi na njihovim zasadama za-æeo prve analogijske tvorbe novosti izrasle iz empirijom i memorijom obuhvaæenih starina, i to se vidjelo od ustrojavanja samih spisa do bavljenja tvarima i oblikovanjem u arhitekturi. Njegove su dnevne gradnje empirije i memorije noæu davale zivotnost *ingeniumu*. Pri svršetku spisa *O mirnoæi duha* Alberti je pisao o noænim bdijenjima koja su mu pružala spokoju i podsjeæala ga na davnu opsadu Sirakuze, kada su u osvojenom i poluporušenom gradu nasli matematiæara Arhimeda kako na podu prouæava geometriju. Arhimedova zao-kupljenost Albertija nije fascinirala samo zbog trijumfa mirnoæe duha ili javne utilitarnosti njegovih obrambenih strojeva veæ i zbog bavljenja izazovima aktualne zbilje, kojima se suprotstavlja æovjekov um u raznorodnosti svojih tvorbi.⁷⁴

72 Alberti, 1966: 68; ...non quo eorum descriptionibus transferendis nostrum in opus quasi astricti legibus hereamus, sed quo inde admoniti novis nos proferendis inventis contendamus parem illis maioremve, si queat, fructum laudis assequi.

73 Alberti, 1994.b: 155. *Nikada nisam prestao istrazivati, razmatrati i mjeriti sve (graðevine, op. a.), te usporeðivati obavijesti s pomoæu crteza, dok nisam pojmio i potpuno shvatio što svaka ima pridonijeti dosjetljivosti i viðnosti.*

74 Usp. Alberti, 1960-1973: 182-3 i Smith, 1992: 13-14.

Literatura

Bibliography

1. Alberti, L. B. (1843.), *Vita di Leon Battista Alberti di autore anonimo*, „Opere volgari”, I. (ur. A. Bonucci), Firenze
2. Alberti, L. B. (1877.), *Della pittura*, „L. B. Alberti kleinere kunsttheoretische Schriften”, (ur. H. Janitschek), Braumüller, Wien
3. Alberti, L. B. (1890.), *Descriptio urbis Romae*, „Opera inedita et pauca separatim impressa” (ur. G. Mancini), Sansoni, Firenze
4. Alberti, L. B. (1960.-1973.), *Profugiorum ab aerumna libri III*, „Opere volgari”, II. (ur. C. Grayson), Laterza, Bari
5. Alberti, L. B. (1966.), *Dell'architettura* (ur. P. Portoghesi), Il Polifilo, Milano
6. Alberti, L. B. (1973.), *Ludi rerum mathematicarum*, „Opere volgari”, III. (ur. C. Grayson), Laterza, Bari
7. Alberti, L. B. (1987.), *Dinner Pieces. A Translation of Intercoenales*, (ur. D. Marsh), Medieval & Renaissance Texts & Studies, Binghamton, New York
8. Alberti, L. B. (1991.), *On Painting* (ur. M. Kemp), Penguin Books, Harmondsworth
9. Alberti, L. B. (1994.a), *I libri della famiglia* (ur. R. Romano, A. Tenenti i F. Furlan), Einaudi, Torino
10. Alberti, L. B. (1994.b), *On the Art of Building in Ten Books* (ur. J. Rykwert, N. Leach, R. Tavernor), MIT Press, Cambridge, Mass., London
11. Alberti, L. B. (1999.), *De statua* (ur. M. Coli Iareta), Sillabe, Livorno
12. Baldassarri, S. U., Saiber, A. (2000.), *Images of Quattrocento Florence. Selected Writings in Literature, History, and Art*, Yale UP, New Haven i London
13. Baron, H. (1967.), *Leonardo Bruni: 'professional rhetorician' or 'civic humanist'?*, „Past and Present”, 36:21-37, Oxford
14. Baron, H. (1968.), *From Petrarch to Leonardo Bruni. Studies in Humanistic and Political Literature*, University of Chicago Press, Chicago i London
15. Baron, H. (1970.), *La crisi del primo rinascimento italiano. Umanesimo civile e libertà repubblicana in un'età di classicismo e di tirannide*, Sansoni, Firenze
16. Barzizza, G. (1969./1723.), *De compositione*, „Gasparini Barzizzi Bergomatis et Guinifortii filii Opera” (anast. pretisak), Forni, Bologna
17. Biondo, F. (1531.), *Romae instauratae libri III*, Froben, Basel
18. Bolgar, R. R. (1973.), *The Classical Heritage and its Beneficiaries*, Cambridge UP, Cambridge
19. Borsi, F. (1996./1973.), *Leon Battista Alberti. Opera completa*, Electa, Milano
20. Bracciolini, P. (1993.), *De varietate fortunae* (ur. O. Merisalo), Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki
21. Bracciolini, P. (1984.), *Lettere I. Lettere a Niccolò Niccoli* (ur. H. Harth), Leo S. Olschki, Firenze
22. Bruni, L. (1996.), *Opere letterarie e politiche* (ur. P. Viti), UTET, Torino
23. Buddensieg, T. (1971.), *Criticism and Praise of the Pantheon in the Middle Ages and the Renaissance*, „Classical influences on European Culture, A. D. 500-1500” (ur. R. R. Bolgar), Cambridge
24. Burroughs, C. (1994.), *Alberti e Roma*, „Leon Battista Alberti” (ur. J. Rykwert, A. Engel), Electa-Olivetti, Milano-Ivrea
25. Cammelli, G. (1941.), *I dotti bizantini e le origini dell'umanesimo I: Manuele Crisolora*, Vallecchi, Firenze
26. Carpo, M. (1998.), *Descriptio urbis Romae: Ekfrasis geografica e cultura visuale all'alba della rivoluzione tipografica*, „Albertiana”, 1:121-142, Firenze
27. Carpo, M. (2001.), *How do you imitate a building that you have never seen? Printed images, ancient models, and handmade drawings in renaissance architectural theory*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 64:223-233, München
28. Curtius, E. R. (1971.), *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje* Matica hrvatska, Zagreb
29. Dagrón, G. (1987.), *Manuel Chrysoloras: Constantinople ou Rome*, „Byzantinische Forschungen”, 12:281-288
30. Einhard (1992.), *Život Karla Velikog*, Latina et graeca, Zagreb
31. Fantham, E. (1989.), *The Growth of Literature and Criticism at Rome*, „The Cambridge History of Literary Criticism. Classical Criticism” (ur. G. A. Kennedy), Cambridge UP, Cambridge i New York
32. Fubini, R. (1968.), *Biondo, Flavio*, „Dizionario biografico degli italiani”, 10:536-559, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
33. Gadamer, H. G. (1978.), *Istina i metoda*, Veselin Maslesa, Sarajevo
34. Garin, E. (ur.) (1952.), *Prosatori latini del Quattrocento*, Ricciardi Editore, Milano-Napoli
35. Garin, E. (1955.), *Ricerche sulle traduzioni di Platone nella prima metà del secolo XV*, „Medioevo e rinascimento. Studi in onore di Bruno Nardi”, Sansoni, Firenze
36. Geanakoplos, D. J. (1983.), *Italian Renaissance Thought and Learning and the Role of the Byzantine Emigré Scholars in Florence, Rome, and Venice. A Reassessment*, „Rivista di studi bizantini e slavi”, 3:129-157
37. Gosebruch, M. (1957.), *'Varietà' bei Leon Battista Alberti und der wissenschaftliche Renaissancebegriff*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 20/3:229-238, München
38. Grafton, A. (2000.), *Leon Battista Alberti. Master Builder of the Italian Renaissance*, Hill and Wang, New York
39. Grayson, C. (1960.), *Alberti, Leon Battista*, „Dizionario biografico degli Italiani”, 1:702-709, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
40. Grayson, C. (1998.), *Alberti e l'antichità*, „Albertiana”, 1:31-41, Firenze
41. Greenstein, J. M. (1990.), *Alberti on historia: A Renaissance View of the Structure of Significance in Narrative Painting*, „Viator”, 21:273-299, Berkeley i Los Angeles
42. Ianziti, G. (2000.), *A Life in Politics: Leonardo Bruni's Cicero*, „Journal of the History of Ideas”, 61/1:39-58, Baltimore
43. Isager, J. (1991.), *Pliny on Art and Society. The Elder Pliny's Chapters on the History of Art*, Routledge, London i New York
44. Jaks, P. (1993.), *The Antiquarian and the Myth of Antiquity. The Origins of Rome in Renaissance Thought*, Cambridge UP, Cambridge
45. Janson, H. W. (1965.), *Istorija umetnosti*, Jugoslavija, Beograd
46. Jarzombek, M. (1990.), *The Structural Problematic of Leon Battista Alberti's De pictura*, „Renaissance Studies”, 4/3:273-286, Oxford
47. Kennedy, G. A. (1989.), *Hellenistic Literary and Philosophical Scholarship*, „The Cambridge History of Literary Criticism. Classical Criticism” (ur. G. A. Kennedy), Cambridge UP, Cambridge i New York
48. Klotz, H. (1969.), *Leon Battista Alberti's De aedificatoria in Theorie und Praxis*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 32/2:93-103, München
49. Krautheimer, R. (2000./1980.), *Rome. Profile of a City, 312-1308*, Princeton UP, Princeton
50. Kristeller, P. O. (1964.), *Umanesimo italiano e Bisanzio*, „Lettere italiane” 16/1:1-14, Padova
51. Kvintilijan, M. F. (1967.), *Obrazovanje govornika. Odabrane strane* (ur. P. Pejčinovič), Veselin Maslesa, Sarajevo
52. Lanciani, R. (1989.), *Storia degli scavi di Roma e notizie intorno le collezioni romane di antichità (1000-1530)*, (ur. L. Malvezzi Campeggi, F. Zevi), Edizioni Quasar, Roma
53. Martelliotti, G. (1965.), *Barzizza, Gasperino*, „Dizionario biografico degli Italiani”, 7:34-39, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
54. Niutta, F. (1990.), *Da Crisolora a Niccolò V. Greco e Greci alla Curia Romana*, „Roma nel Rinascimento”:13-36, Roma
55. Panofsky, E. (1972.), *Renaissance and Renaissances in Western Art*, Harper & Row, New York
56. Paschini, P. (1940.), *Roma nel rinascimento*, „Storia di Roma”, 12, Roma
57. Petrarca, F. (1934.), *Lettere familiari*, II., Roma
58. Ponte, G. (ur.) (1966.), *Il Quattrocento*, Bologna
59. Quintilian (1996.), *Institutio oratoria*, I (ur. H. E. Butler), Loeb Classical Library, Harvard UP, Cambridge, Mass. i London
60. Sabbadini, R. (1905.), *Le scoperte dei codici latini e greci ne' secoli XIV e XV*, 1, Sansoni, Firenze

Izvori

Sources

61. Seigel, J. (1966.), *Civic Humanism or Ciceronian Rhetoric? The Culture of Petrarch and Bruni*, „Past and Present”, 34:3-48, Oxford
62. Seigel, J. (1968.), *Rhetoric and Philosophy in Renaissance Humanism. The Union of Wisdom and Eloquence, Petrarch to Valla*, Princeton UP, New Jersey
63. Smith, C. (1992.), *Architecture in the Culture of Early Humanism. Ethics, Aesthetics, and Eloquence 1400-1470*, Oxford UP, New York i Oxford
64. Struever, N. (1970.), *The Language of History in the Renaissance. Rhetoric and Historical Consciousness in Florentine Humanism*, Princeton UP, New Jersey
65. Tavernor, R. (1998.), *On Alberti and the Art of Building*, Yale UP, New Haven i London
66. Thomson, I. (1966.), *Manuel Chrysoloras and the Early Italian Renaissance*, „Greek, Roman, and Byzantine Studies”, 7/1:63-82, Durham, N. Carolina
67. Vagnetti, L. (1973.), *Concinnitas: Riflessioni sul significato di un termine albertiano*, „Studi e documenti di architettura”, 2:139-161
68. Vagnetti, L. (1974.), *Lo studio di Roma negli scritti albertiani*, „Convegno internazionale indetto nel V centenario di Leon Battista Alberti”, Accademia nazionale dei Lincei, Quaderno, 209:73-110, Roma
69. Valentini, R., Zucchetti, G. (ur.)(1946.-1953.), *Codice topografico della città di Roma*, III.-IV., R. Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma
70. Vergerio, P. P. (1934.), *Epistolario* (ur. L. Smith), Fonti per la storia d'Italia 74, Roma
71. Viti, P. (1997.), *Storia e storiografia in Leonardo Bruni*, „Archivio storico italiano”, 155/1:49-98, Firenze
72. Vitruvio, M. P. (1993.), *De architectura libri X* (ur. L. Migotto), Edizioni Studio Tesi, Pordenone
73. Voigt, G. (1968./1888.), *Il risorgimento dell'antichità classica ovvero Il primo secolo dell'umanesimo*, 2. sv., Sansoni, Firenze
74. Watkins, R. (1957.), *The Authorship of the Vita anonima of Leon Battista Alberti*, „Studies in the Renaissance”, 4:101-112, New York
75. Westfall, C. W. (1969.), *Painting and the Liberal Arts: Alberti's View*, „Journal of the History of Ideas”, 30/4:487-506, Baltimore
76. White, H. (1978.), *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*, The Johns Hopkins UP, Baltimore i London
77. Witt, R. (1969.), *The De tyranno and Coluccio Salutati's View of Politics and Roman History*, „Nuova rivista storica”, 53/3-4:434-474, Roma
78. Wright, D. R. E. (1984.), *Alberti's De pictura: Its Literary Structure and Purpose*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes”, 47:52-71, London
79. Yates, F. (1966.), *The Art of Memory*, The University of Chicago Press, Chicago

Izvori ilustracija

Sources of Illustrations

- SI. 1. Janson, 1965: 216.
- SI. 2. Lücke, 1994: 91.
- SI. 3. Burroughs, 1994: 136.
- SI. 4. M. Špikić
- SI. 5. Vagnetti, 1974: 80.
- SI. 6. Tavernor, 1998: 15.
- SI. 7. Vagnetti, 1974: 86.
- SI. 8. Grafton, 2000: 241.

Sazetak

Summary

Perception of Antiquities by Leon Battista Alberti

This paper examines the concept of antiquities in Leon Battista Alberti's writings. Such a complex issue has been addressed with the intention of clarifying some epistemological questions considered fundamental in the development of early Italian Humanism. Starting from the analysis of interrelations between the philosophy of history and the philosophy of language in the humanistic development of „new” eloquence, historiography, politics and poetics, dealt with earlier by N. Struever and J. Seigel, the author finds correlation between these issues and the ways of observing the past and talking about it in the works of the first art theoreticians of Humanism including Alberti. The process of understanding the past and developing a feeling for it did not, at the time of early Humanism, fall strictly into the mentioned disciplines. The first observers of Roman ruins in Humanism were educated people who used to provide some explanations for these phenomena and include them into their historical writings. The early 15th century paved the way to the study of direct sensory perception of visible phenomena due to the fact that questions had been raised upon the nature of language as well as

the possibilities, range and freedom of translation as distinctive components in the development of new culture. It was the time of the formation of humanists with Manuel Chrysoloras in Florence. Writings and documents were collected from all over Europe and Constantinople. As the insight into the written tradition deepened, so did humanists gradually develop their own historical induction. The author considers that, despite discontinuity, there is a strong correlation between the development of cultures of ancient Rome and Greece. He points to discussions concerning analogy and anomaly in language structures that were led within the Hellenistic culture and renewed at the time of Roman literacy. Roman time with its protagonists and their writings was a role model for humanists. Observations about the similarities between two cultural systems are shown in this paper through Alberti's intellectual formation as well as his various ways of observing the past. Since Alberti was educated within the circle of the Padua humanist G. Barzizza, he was well acquainted with the Quintilian's writings dealing with the concept of analogy, along with a discussion about the complete education of a man.

It can as well be found in Alberti's writings following early humanist writings by C. Salutati and L. Bruni. The author follows C. Smith in explaining the importance of sensory experience in the epistemology of humanists, focusing on parts of Alberti's moralistic and technical writings dealing with the issues of sensory perception and its influence on the material process which, according to Alberti's opinion, originates in the mind. *De Pictura* deals with the way of constructing a central perspective. The works entitled *De statua*, *Ludi matematici* and *Descriptio urbis Romae* deal with various surveying instruments used by Alberti in his effort to comprehend reality. It acquired new perspective in Alberti's treatise *De re aedificatoria*, coinciding with the beginning of his architectural work and providing evidence on sources which direct perception and cognition into a new sphere of creativity. Here, the early formation of humanists, owing to an active approach to Quintilian's writings and questioning language laws as prerequisites of examining the laws of time changes, forms a basis for creating new material phenomena.

MARKO ŠPIKIĆ

Biografija

Biography

MARKO ŠPIKIĆ rođen je u Zagrebu 1973. godine. Studirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu povijest umjetnosti i komparativnu književnost, a diplomirao kod prof. dr. sc. Ive Maroevića na temu *Zastita graditeljskog nasljeđa u teoriji i praksi Leona Battiste Albertija* 1998. godine. Od prosinca 1999. znanstveni je novak pri Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i od ozujka 2000. mlađi asistent.

MARKO ŠPIKIĆ was born in Zagreb in 1973. He studied Art History and Comparative Literature at the Faculty of Philosophy in Zagreb. He graduated in 1998 under the supervision of the professor Ivo Maroević, Ph.D., with a thesis entitled *Preservation of the built heritage in theoretical and practical works of Leon Battista Alberti*. In 1999 he became a junior researcher at the Department of Art History at the Faculty of Philosophy in Zagreb. Since March 2000 he has been working as a junior assistant.

MARKO ŠPIKIĆ

Sveučilište u Zagrebu
 Filozofski fakultet
 Odsjek za povijest umjetnosti
 HR - 10000 Zagreb, I. Lučića 3

University of Zagreb
 Faculty of Philosophy
 Department of Art History
 HR - 10000 Zagreb, I. Lučića 3

Izvorni znanstveni članak

UDK 72.01:72.034 (45) (L. B. Alberti) „14”

Tehnike znanosti

Arhitektura i urbanizam

2.01.04 - Razvoj arhitekture i urbanizma
 i obnova graditeljskog naslijeđa

Humanističke znanosti

Znanost o umjetnosti

6.05.01. - Povijest umjetnosti

6.05.05. - Teorija umjetnosti

Članak primljen / prihvaćen: 14. 10. 2002. / 28. 05. 2003.

Original Scientific Paper

UDC 72.01:72.034 (45) (L. B. Alberti) „14”

Technical Sciences

Architecture and Urban Planning

2.01.04 - Development of Architecture and Urban Planning
 and Restoration of the Built Heritage

Humanities

Science of Art

6.05.01. - Art History

6.05.05. - Art Theory

Article Received / Accepted: 14. 10. 2002. / 28. 05. 2003.

Percepcije starina Leona Battiste Albertija

Perception of Antiquities by Leon Battista Alberti

Alberti
 analogija
 Firenca
 humanizam
 Rim

Alberti
 analogy
 Florence
 Humanism
 Rome

U tekstu se izlazu problemi razvitka percepcije starina u spisima graditelja Leona Battiste Albertija. Interes je u najvećoj mjeri usmjeren njegovim tehničkim spisima: raspravama o slikarstvu, skulpturi, zemljomjerstvu i arhitekturi, koji su nastajali od 1430-ih do 1450-ih godina. Autor pronalazi temelje nauka o percepciji pisanih i tvarnih starina u suodnosima kultura Grčke i Rima, te u tvorbi jezičnih pravila kojih je protežitost mogla poslužiti kao gradbeni model za humaniste prve polovice 15. stoljeća. U prikazu recepcije pisane predaje autor istražuje antička pojmljenja analogije, a u prikazu percepcija tvarnih starina bavi se Albertijevim tumačenjima sjetilnih iskustava i njihovom aplikacijom.

This paper deals with the issues of perception of antiquities in Leon Battista Alberti's writings. Emphasis is placed primarily on his technical writings dealing with painting, sculpture, surveying and architecture from the period between 1430's and 1450's. The author traces the foundation of scientific perception of written and material antiquities in Greek and Roman cultural interrelations as well as in language rules which might have served as a model for the 15th century humanists. The author examines the ancient concept of analogy through written tradition. He also studies Alberti's explanations of sensory experiences together with their application by presenting the perception of material antiquities.

MOTRENJE SUVREMENOSTI I MOTRENJE PROŠLOSTI

OBSERVING MODERNITY AND OBSERVING THE PAST

Svaka filozofija povijesti, navodi Nancy Struever u svome djelu *The Language of History in the Renaissance*, uključuje filozofiju jezika, a svaki historijski uvid podrazumijeva pojmljenje jezika protagonista ili dokumenta.¹ U raspravljanju o spisima, tragovima percepcija starina Leona Battiste Albertija, želio bih se, poput navedene autorice, poslužiti ovom odredbom koja se bavi odnosima dvaju umnih, promišljajućih djelovanja. U ovom radu neću, međutim, pratiti dalji tijek razlaganja N. Struever, jer se ono, poput suvremenog istraživanja Jerrolda Seigela, odvaja u relaciranju ponajprije retoričkih, poetičkih, historografskih i političkih izričaja u naucima istaknutih firentinskih i rimskih humanista prve polovice 15. stoljeća.² Interes bih radije usmjerio na raspravljanje o nekoliko točaka koje se vezuju za prepustanje potencijalima prošlosti kao spoznajnom i poticajnom sustavu koje je u svojim spisima i djelovanju doticao Alberti. O kakvoj je filozofiji povijesti i filozofiji jezika riječ u slučaju Albertija i njegovih suvremenika? Spaja li ih hijerarhijski odnos? Što gradi pripadnosti ovih bavljenja? Odbrao sam navod N. Struever jer se dotiče dva temeljna historografska postupka, važna za podrstu spoznajnog procesa u historiji: riječ je o motrenju prošlosti i verbalizaciji motrenoga.³ No, ovi postupci u sebi ipak nose puno sire potencijale. Iako se geste okretanja prema prošlosti načelno mogu omeđiti na pojave „okretanja leđa suvremenosti”,⁴ one u sebi

uvijek nose neku svrhovitost, bez obzira ticala se kontemplativnog ili djelatnog zivljenja, a taj nas pojam *telosa* uvodi u još izazovnija područja koja se tiču pripadnosti oblikovne povijesti. Ovdje ću pokušati istražiti narav Albertijeva intelektualnog rasta u odnosu na znanje o prošlosti i njegov smisao za prošlo, te usporednost toga djelovanja s njegovim suvremenicima, zaključeno sa začetkom njegove arhitektonske karijere.

Razloga za takav odabir, kako bih želio pokazati, ima nekoliko. Jezik je u učenim društvima humanista postao obnovljeno središte raspravljanja na nekoliko razina, počevši od stvaranja intencijskog razlikovanja epoha – razlikovanja jezika „modernih” i skolastika, njihovih modela *prevođenja* tekstovnih izvorišta spoznaja – do složenijih postupaka apropijacije i asimilacije etičkih, retoričkih, historografskih i političkih uputa starih Grka i Latina. Latinski jezik bio je srz i zivotnost „tijela kulture” koje se imalo razviti, a tom se *animusu* grčki pridruživao ne samo kao bremeniti nositelj obavijesti o usporednim pogledima i razmatranjima, nego prije svega kao privlačivo polje nespoznatoga, čije je formalno učenje otvaralo pitanja o spoznavanju, supostojanju dva usporedna pojmljenja te o prozimanjima i domišljanjima u slučajevima *translatia*.⁵ Kao i u važini bitnih gradbenih sastavnica kulture talijanskoga ranog humanizma, i u pojmu prevođenja pojavljuju se prijepori. Od pada Carstva, nasljedovanja koja su se odnosila na *auctoritas* uvijek su isla u paru s *translatio studii*, pa su iskušavajuci preporodi koji su u kulturne historiografije Europe usli pod različitim prirocima renesansi, ovisili, pratili ukorak ili nalagali smjerove kretanja ozivljenim oblicima latinитета.⁶ U povijesnim renesansa-

* Prijevodi odjeljaka spisa korištenih u ovom radu, osim na navedenom mjestu, djelo su autora.

1 Struever, 1970: 3.

2 Seigel, 1968. O suoblikovanju retoričkih i historografskih spisa s datostima vremena usp. Baron, 1970. (1955) i isti, 1968. O sukobu mišljenja dvojice autora, usp. Seigel, 1966: 3-48. i Baron, 1967: 21-37.

3 O ovim problemima usp. White, 1978.

4 U ove se pojave mogu ubrojiti pojave prezira suvremenika, govornika na toskanskom, graditelja u gotičkim oblicima, koje su humanisti počesto iskazivali kao uvjerenja ili kao fingirana stajalista unutar dijaloga i rasprava. Tako npr. eine Niccolò Niccoli u 1. dijalogu *Ad Petrum Paulum Histrum* L. Brunija, Flavio Biondo u *De verbis romanae locutionis* 1435. u Firenci, kao i Filarete u 8. knjizi spisa o arhitekturi.

5 O problemu prevođenja (koje obuhvaća pojmove *translatio* i *interpretatio*) raspravljao je 1420-ih godina Leonardo Bruni u spisu *De interpretatione recta*. Bruni je na latinski preveo niz Platonovih dijaloga, Aristotelove spise, pojedine Plutarhove zivotopise, *Oratio ad adolescentes* sv. Bazilija iz Cezareje, a sastavljao je i na grčkom. O utjecaju grčke kulture na talijanski humanizam usp. Cammelli, 1941., Garin, 1955., Kristeller, 1964: 1-14, Thomson, 1966: 63-82, Geanakoplos, 1983: 129-157, Dagron, 1987: 281-288, Niutta, 1990: 13-36, Smith, 1992: *passim*.

6 Usp. s razmatranjima Panofskog, 1972: 1-2 o monističkom i atomističkom razlaganju historiografije. O odnosima

ma, kao složenim sastavnicama kulturne epistemologije, pismenost i političnost kretale su se usporedno kada je riječ o održavanju ili obnavljanju starih života koji su transcendirali u pismu, otvoreni mahnitostima vremena – sukobima, oštećivanjima, destrukciji i zaboravu. Ono što se vidi kao konstanta, od učenja s karolinskih i otonskih dvorova do humanista Albertijeva doba, jest ta povezanost pismenosti, stanja jezika, s političkom voljom naručitelja. O stanju jezika ovisilo je i razmatranje o historiji, a te su priručane kakvoće i otkrivena *energeia* jezika postale razlikovna sastavnica humanizma koji je razvijen od Petrarčina doba.⁷ Bavljenje oživljavanjima skopova znanja, od omeđenih gradnji pojedine dogme do pojmljenja unutarkulturnoga pluralizma učenja o zbilji – posjeduje svoje analogone. Takav je slučaj s Petrarčinim motrenjima prošlosti, koja su imala bliske srodnike u antici: kao što je on sastavljao poslanice i ispovijesti Ciceronu, svetom Augustinu ali i

potomstvu, tako je i Epikur sastavljao spise u kojima je dijalogizirao s Herodotom. Ova su dijalogiziranja, smatram, u njihovoj naknadnoj raselambi, posjedovala nutarnje potencijale za djelovanja, nalik onima na koje ukazuje N. Struever. Iz njih nisu rasle samo suprotstavljene povijesti filozofijskih učenja antike nego i epistemologijske upute koje su, u svojoj razdijeljenosti ili obuhvatnijoj prihvaćenosti, bivale obvezujuće i poticajne. Elaine Fantham piše da su Rimljani, prije no što su počeli stvarati vlastitu pismenost, bili prva kulturna zajednica koja je naslijedila književne uzorke koje su stvorili Grci. Pitanje s kojim su se tada suočili bilo je: što oponašati i na koji način?⁸ Pisci poput Livija Andronika, Nevija i Kvinta Enija iz 3. i 2. st. p. K. prema grčkoj kulturi stoje kao što firentinski humanisti stoje u odnosu na uzorne pisce rimske kasne Republike i ranoga Carstva. I kao što se rimski kompleks manje vrijednosti u odnosu na Grke sastojao od potrage za dostojanstvom,⁹ tako se u ranim humanističkim spisima pojavljuje već spominjana kritika suvremenoga doba, koja je dosegla obrise toposa. Petar Pavao Vergerije tako u jednoj poslanici iz 1397. godine osuđuje ignoranciju ljudi,¹⁰ a u Brunijevim *Dijalozima za Petra Pavla Istranina* s početka 15. stoljeća Niccolò Niccoli o suvremenosti govori kao o *velikom brodolomu svake učenosti*.¹¹ No, moglo bi se reći da su nakon početnih iskazivanja nemoći i indignacije u oba kulturna konteksta nastupili iskazi napora za naukovanjem. Kvintilijan, o kojemu će riječi biti poslije, pisao je da i nauk posjeduje djetinjstvo.¹² Ta *studii infantia* obilježila je genezu napora učenjaka – kako u intelektualnim društvima Rima Enijeva i posebice Ciceronova doba, tako i u Firenci ranoga humanizma, u njenim *cenacolima*, sastajalisticima firentinskog augustinca Luigija Marsiglija u crkvi S. Spirito preko Arna ili u prostorijama firentinskoga doma Bizantinca Manuela Chrysolorasa, u kojima su pripadnici prvoga narastaja humanista krajem 14. stoljeća marljivo učili grčki.¹³ Oba su se sustava sudarala s *odraslošću*, razvijenosti paradigmatičke kulture: Rimljani s grčkom kulturom, koja je već razvila fundamentalna filozofijska učenja unutar sofistike, peripatetike, stoičke i epikurejske škole, a humanisti Italije prije svega s latinskom kulturom antike koja je pretrpjela ozbiljan diskontinuitet. I dok su se Lukrecije i Ciceron zalili na siromaštvo latinskih u odnosu na jezgrovitost i iskoristivost grčkih izraza,¹⁴ humanisti su predmet svojih osuda pronasli u *zapustanju* napora Latinâ, kvarenju njihovih dosega na svim razinama – od misaonosti do opipljivosti. I Rimljani antike i humanisti rane renesanse slijedili su, dakle, slične nakane, u pojedinim slučajevima čak gotovo identične, premda su im polazišta u množenju bila različita.¹⁵

translatio imperii i *translatio studii* usp. Curtius, 1971: 35, n. 33, koji navodi da je predodžbu o *translatio studii* našao prvi put u pismu Heirica Karlu Ćelavom.

7 Petrarca se pojavljuje kao jezični *arbitr* za cara Karla IV. 1361. godine u ocjeni autentičnosti spisa Rudolfa Austrijskog kojim je predstavljao svoju autonomiju od Karlove carevine. Sličan, poznatiji pothvat, napravio je 1440. Lorenzo Valla spisom *De falso credita et ementita Constantini donatione*, kada je filologijskom raselambom razotkrio kriptovotvorinu temeljnoga dokumenta o navodnom nasljednom pravu Crkve nad Carstvom, u kojemu je autorstvo pripisivano caru Konstantinu.

8 Fantham, 1989: 220. Autorica uspoređuje rimsku „vi-soko-imitativnu” književnost i pojavu rimske nacionalne pismenosti s pojavom novoga kritičkog pristupa i nacionalnih književnosti u renesansi riječima: *in both cases, critical theory, adapted from the prototype literature, helped to mould form and content and in both cases formal education in grammar and rhetoric provided norms for literary expression*. Ono što humaniste razlikuje od antičkih Rimljana jest činjenica da ne polaze od rimskog jezika kao uzorka u preobrazaj nacionalnog izraza jer se to već nakon pada Carstva zbililo. Humaniste zanima regresija koja, međutim, ne gubi iz vida svoju prognostičnost i tvorbenost.

9 Fantham, 1989: 221.

10 Vergerio, 1934: 192, riječima: *Idi odmah odavde, u Rim, dakako, i upitaj koga god hoćeš, pa i najstarijeg rimskog građanina, tko je bio Romul, drugi otac grada, tko Numa, tko i jedan i drugi Tul, tko Anko, tko i jedan i drugi Tarkvinije; (...) tko god, kazem, bio taj za kojeg zapitas, tesko će to znati, ne koristi li se odabranim djelima pisaca*. (Prijevod Ana Plosnič.)

11 Bruni, 1996: 96-97, riječima *in hoc tanto doctrinarum naufragio*. Aristotela, nakon skolastičkih redakcija i velikih preobrazbi (*transformatione*), mogu prepoznati još samo Sibila i Edip. Ovdje valja upozoriti da lamentacije humanista nisu bile usamljene u „povijesnim renesansama”: Walafrid Strabo (808./9.-849.) pisao je u proslavu Einhardova *Života Karla Velikog: U sadašnje vrijeme, (...) znanosti nazaduju, a svjetlo mudrosti sve manje se stuje i postaje sve rjeđe*. Eini se kako nije riječ o osudi vremena nakon smrti Karla jer se obojica nazivaju barbarima. Usp. Einhard, 1992: 49, 53.

12 Kvintilijan, 1967: 46.

13 O Marsigliju usp. Voigt, 1968. (1888.): 191-194. O Chrysolorasu usp. bilješku 5.

14 Fantham, 1989: 241.

15 Plinije Stariji pisao je u *Naturalis historia* o političkoj iskoristivosti umjetničkih djela koja su pojedinci donijeli u

ANALOGIJA I ANOMALIJA

ANALOGY AND ANOMALY

Vežano za postavljenu usporednost nameæ se tada pitanje: gdje se nalaze izvorišta metodske uputa koje su Rimljani mogli problematizirati kao poticaje nastanku vlastite kulture? Kada su Livije Andronik i Enije prevodili s grækoga i sastavljali prva znaæajna djela u rimskoj knjiæevnosti, Aristofan iz Bizancija postao je oko 200. godine p. K. knjiæniæar aleksandrijske knjiænice. George A. Kennedy upuæuje da je Aristofan sastavio leksikografsko djelo u kojemu je identificirao ranija i kasnija znaæenja rijeæi te da je prvi put predoæio sklanjanje grækih imenica i glagola, tragajuæi za opæim pravilima morfologije na temelju analogije.¹⁶ Èini se kako je Aristofan operirao nekim sastavnicama filozofije povijesti: to su oblici koji se æele prepoznati kao *prosliti*, a sluæe spoznavanju naravi mijene. U sluæaju analogije, to su dva gramatiæka polja istraæivanja kao polja moguæih prepletanja. Aristofanovu se uæenju suprotstavio stoik Hrizip tvrdnjom da rijeæi nisu u skladu sa stvarima koje izraæavaju i da gramatiækom uporabom vlada *anomalija*. Hrizip je pojmljenje anomalije razvio iz Platonova nepovjerenja prema pjesnicima, smatrajuæi tvorbu rijeæima neistinom u odnosu na istinitost zbilje.¹⁷ Spominjem ovu vijest tek kao malen odjeljak dinamiæne povijesti analogije: Aristofanovo bi razmatranje ostalo moæda osamljeno da nije ozivljeno 50-ih godina p. K. u Rimu. Tada je došlo do sukoba pristalica doktrine o tvorbenosti rijeæi – analogije – i stoiækih podupiratelja anomalije. Prvi su vjerovali u postojane odnose (to analogon, *ratio*), a drugi na to nisu mogli pristati. Dok su konzervativniji htjeli izbjeæi nepostojane tvorbe uporabom *sinonima*, oni radikalniji zastupali su kovanje novih, usputnih tvorbi.¹⁸

Ovu raspravu istiæem iz najmanje dva razloga: prvi je u æinjenici da se djelovanje analogije kao *poietieke* sastavnice prenijelo iz jednoga kulturnoga kruga u drugi. U trenutku kada je Aristofan razmatrao analogiju kao jednu propulzivnost tvorbe, bavio se problemima iskljuæivo grækog jezika. Prenosjenjem ove rasprave u Rim – u kojem su græke filozofijske i govorniæke škole dobile znaæajne sljedbenike – pruæila se zastupnicima analogije moguænost za poredbeno djelovanje, s obzirom na to da su uæeni Rimljani u *curriculumu* svojih škola posjedovali poduku iz latinskoga i iz grækoga.¹⁹ Postojanje rasprave o analogiji u doba lamentacija rimskih klasika kako jezik još ne posjeduje dostojanstvo grækoga, vrlo je znakovito, bez obzira na to tko stajao na kojoj strani u toj raspravi. Drugi pak razlog za isticanje ovih rasprava jest æinjenica da u njoj djelatno sudjeluju istaknuti protagonisti rimskoga društva koje su talijanski humanisti

smatrali najveæim autoritetima ili predmetima vlastitih prijevora: Ciceron i Cezar.²⁰ Ovi protagonisti nisu svojim djelima ili pismom u oæima humanista bili samo nositelji uæenosti nego i nositelji nutarnjih prijevora, pripadnih traganju za vlastitosti kulture. Rimljani su im se – kao u primjerima Epikurovih i poslije Petrarkinih poslanica – mogli uæiniti kao *interlocutores* s mrtvima, koje je pismo ostavilo na životu. Pa kada su i sami tragali za spisima Starih i kada su ih posjedovali, humanisti su ih takoæer s ushitom pojmlili kao *personifikacije* pisaca, a ne kao nezive predmete ili, kako je u navedenom pismu Vergerije isticao, kao *nuda nomina*.²¹ Humanizam Firence i Rima – kako u svom zaæetku, tako i u razvitku – iskazivao se u snaænu simboliækom naboju i otvorenosti govornim figurama, posebice kada je rijeæ o uspostavi odnosa izmeðu filozofije povijesti i filozofije jezika N. Struever. Analogija

Rim kao plijen (*ex manubiis*). Iz ovih eksproprijacija radi asimilacije kultura Plinije ocjenjuje i narav pojedinih vladara. Usp. Isager, 1991: 157, 164, 227. U doba razvitka rimske knjiæevnosti upravo su vojni, dræavni prvaci prednjaæili u pljenidbi grækih knjiænica: Sula je, prigodom osvajanja Ate-ne 85. p. K., prisvojio ezoterieku knjiænicu Aristotelove škole. Kada su humanisti poæeli prikupljati spise po karolin-skim samostanima Europe ili u Konstantinopolu – od Poggia, Aurispe, Bartolomea Aragazzija, Filelfa, Guarina, do Nikole Kuzanskog – rijeæ je bila o trgovanju ili o mu-kotrpnom prepisivanju. Usp. Sabbadini, 1905., Bolgar, 1973: 455-505.

16 Kennedy, 1989: 207.

17 Kennedy, 1989: 212. Hrizip se pritom odnosio na Platonova stajalista iz *Dræave* i *Zakona*.

18 Fantham, 1989: 242. Autorica pritom upuæuje na konzervativizam Varona, koji je 47. p. K. sastavljao spis *De lingua latina* prikazujuæi dvije suprotstavljene strane. Na strani inovatora spominje govornika Sisennu i Cezarov izgubljeni spis *O analogiji* posveæen Ciceronu.

19 O usporednosti uæenja dvaju jezika još u djeæaæko doba, usp. Kvintilijan, 1967: 45, koji govori: *Vise vollim da djeæak poæne s grækim jezikom, zato sto æe latinski zbog njegove opæe uporabe i mimo nase volje u se upiti, a i zato sto æe najprije biti pouæavan u grækim disciplinama iz kojih su proistekle nase.* (I., 1, 12). Kvintilijan još dodaje: *Nastava latinskog jezika treba slijediti nakon kratkog vremena i ubrzo se odvijati usporedno s grækom.* (I., 1, 14). (Naglasio i prilagodio autor.)

20 Rasprave o Cezaru kao dræavniku ali i nositelju ne/moralnih osobina obiljeæile su nastanak firentinskoga humanizma; spominjem tek najistaknutije: Coluccio Salutati, *De tyranno* (1400.), Bruni, *Dialogi ad Petrum Paulum Histrum* (oko 1402.-03.), te kontroverzija izmeðu Poggia Bracciolinija i Guarina Guarinija o Cezaru 1430-ih godina. O Ciceronu je Bruni pisao u *Vita Ciceronis* (1415.), odnoseæi se prema Plutarhovu životopisu, a spis *De comparatione Ciceronis Quintilianique* Lorenza Valle je izgubljen. Usp. Witt, 1969: 434-474 i Ianziti, 2000: 39-58.

21 Poggio je u korespondenciji ponosno izricao znakove prisnosti s davno preminulim piscima: u pismu Niccoliju od 27. rujna 1427. govorio je o *Varronem tuum* iako je koristio i izraz *librum meum*. Naglasavam ove izraze jer se u pismu iz ozujka-travnja 1429. govori o *Cosmum nostrum*, što se odnosi na suvremenika Cosima Medicija. Usp. Bracciolini, 1984: 77 i 84. Vergerijev izraz iz pisma Ludovicu Alidosiju gola imena odnosi se na rimske rusevine, a vazan je za nasu temu zbog problematiziranja upotpunjenja temeljne percepcije opipljivih relikata Rima, u kojemu se fenomenima pririeu historije i deskripcije, kao prizoristima djelovanja nositelja antiækih glasova.

koja je pokretala Rimljane u kontemplativnom i aktivnom življenju, postaje u humanizmu jedna od temeljnih praksi na niti vodilji jezika, i ona se kretala kako u dubinu – u dubinu prošlosti, tako i u sirinu idealiteta i misaonih, domisljajnih potencijala stvarane kulture.

STUDIIS INFANTIA LEONA BATTISTE ALBERTIJA

STUDIIS INFANTIA BY LEON BATTISTA ALBERTI

U doba školovanja mladoga Firentinca Battiste Albertija (sl. 1.), koji je rođen za obiteljskog izgnanstva u Genovi 1404. godine, kultura talijanskoga humanizma i sama je proživljavala doba vlastite formacije u grčkim i latinskim studijima. Alberti je bio nezakonito dijete Lorenza de' Benedetta i Bianche Fieschi, koja je umrla u ranom Battistinu djetinjstvu od kuge koja je izbila u Genovi. Lorenzo Alberti bio je tada primoran preseliti obitelj u Veneciju, gdje mu je sin primio prvo školovanje.²² Battista je uskoro, u doba svojega dječastva, prešao u školu uglednoga padovanskog odgojitelja Gasperina Barzizze.²³ Ovaj je podučavatelj i apostolski tajnik prigodom izbora pape Martina V., na Koncilu u Konstanzu 1417., primio s ushitom vijest o Poggiovu otkriću cjelovita Kvintilijanova spisa u obližnjem Sankt Gallenu.²⁴ Prijepis je Barzizzi u Padovi predao kardinal Branda Castiglioni i na tom je temelju Barzizza 1420. godine sastavio spis *De compositione*, u kojem se bavio sastavljanjima s pomoću načela retorike i stilistike.²⁵ U takvom je okruženju Alberti imao prilike pomno proučiti Kvintilijanove naputke o cilju odgajanja idealna govornika, ali je istodobno mogao započeti i poznavanje i upora-

bu gradbenih sastavnica antičkih konstrukta unutar vlastitih pisanih i arhitektonskih ostvarenja. Ovdje, međutim, nije riječ samo o upoznavanju ustrojstva oživljenih govorničkih pravila, razvijenih od Ciceronova do Kvintilijanova doba, nego i o problematiziranju *nove tvorbe* koja je obremenjena, s jedne strane autoritetima starine, a s druge strane – željom za tvorbenim iskazom vlastitosti koja se često spajala s neposrednom i lokalnom povijesnom predajom. Slučajeva takvih oblika anakronizama bilo je u firentinskom humanizmu više – od laudabilnoga Brunijeva opisa Firence, u kojemu je ekfrazu utemeljenu na *Panatenejskom govoru* Elija Aristida spojio s pojavnostima *srednjovjekovnoga grada*,²⁶ do Poggiovih, Vallinih i Albertijevih dijaloga o temama koje su pripadale antičkim tuskulanskim sastajalisticima, a koje su aktualizirane u Firenci, Rimu ili Paviji 15. stoljeća kao potencijalna polja aplikacije tih spoznaja u suvremenosti. Spomenuti pojam aplikacije, kao dio stare hermeneutike, koji slijedi tankoautnosti procesa razumijevanja i tumačenja²⁷, dobiva u Albertijevoj misli i djelovanju – utemeljenima na recepciji bogate građe spoznaja iz starina – zanimljive razmjere. Alberti je u propitivanju moći izvora mogao slijediti još u starini utemeljenu distinkciju analogija: ona je funkcionirala na razini jezika – njegove tvorbene povijesti, ali i na razini prvotnih smislova, ukorijenjenih u grčkoj filozofiji. Od Kvintilijana, preko kojega je kao adolescent usao u dijalog sa Starima (*maiores nostri*, kako će ih nazvati u početnim stranicama rasprave o arhitekturi), Alberti dobiva model *pretvorbi* oblika u vremenu, kao i mogućnost stvaranja inherentnog sinkretizma disciplina kojima se bavio. Kvintilijan nas u šestom poglavlju 1. knjige *Institutio oratoria* izvješćuje da je analogija grčka riječ za koju se u latinskom koristi pojam *proportio*. Kaže on tako: *Sustina analogije sastoji se u tome što ona nešto što je sumnjivo uspoređuje sa sebi sličnim o čemu ne postoji sumnja, i što nesigurno dokazuje nečim sigurnim*.²⁸

O analogiji je Alberti mogao čitati i u prijevodima ili izvornicima Aristotelovih spisa *Ispitivanje životinja*, *O pjesničkom umijeću* i *Nikomahovoj etici*, koju je 1419. preveo Bruni i posvetio papi Martinu V. za njegova firentinskog boravka. O tom je pojmu, koji je zbog svoje sirine uporabivosti samo dobivao na latentnosti, pisao i Vitruvije, s kojim su kritičari često poistovjećivali Albertija. Rimski je arhitekt u prvom poglavlju 3. knjige spisa *De architectura* pisao da kompozicija hrama nastaje iz razmjera koji se na grčkom naziva *analogia*.²⁹ Nakon toga slijedi glasovita rasprava o potrebi postivanja razmjera i simetrije, te opis evokovanih sumjerljivosti *ad circulum* i *ad quadratum*, dobivenih kreativnošću Prirode. Uz pojam *proportio*, međutim, Vitruvije nešto

Sl. 1. Krstionica u Firenci
Fig. 1 Baptistry in Florence

22 O Albertiju usp. Grayson, 1960: 702-709, Borsi, 1996: 7-18, Tavernor, 1998: 3-29, Grafton, 2000.

23 Grayson, 1960: 702 pretpostavlja da je riječ o razdoblju od 1415. do 1418. godine. O Barzizzi usp. Martellotti, 1965: 34-39.

24 Poggio je o otkriću obavijestio Guarina u Veronu 15. prosinca 1417. Kvintilijana je „u zurbu“ prepisao kako bi ga poslao Bruniju i Niccoliju u Firencu. Usp. Ponte, 1966: 199.

25 Martellotti, 1965: 35, 36. Barzizza se u tome kratkom spisu referira na Kvintilijana (navodi dio njegova spisa, IX., 3, u kojemu se Rimljanin bavi govornim figurama), zatim na Cicerona i Nonija Marcela. Usp. Barzizza, 1969: 2, 3.

26 Brunijev *Laudatio Florentinae urbis* iz 1403.-04., usp. Bruni, 1996: 563-647.

27 Riječ je o trima *subtilitates: intelligendi, explicandi i applicandi*, koje u opisu „starije tradicije hermeneutike“ tumači Gadamer, 1978: 341, 343. Riječ je o umijeću koje zahtijeva zasebnu istančanost duha; između *intelligere* i *explicare* postoji nutarnje jedinstvo jer je razumijevanje uvijek tumačenje. Aplikacija je, pak, u doba povezanosti filološke, pravne i bogoslovne hermeneutike (do 19. stoljeća) bila priznata kao integralni trenutak čitavog razumijevanja, tumačenje smisla na sudu ili u propovijedi.

28 Kvintilijan, 1967: 82. *Eius haec vis est, ut id quod dubium est ad aliquid simile, de quo non quaeritur, referat et incerta certis probet*. Usp. Quintilian, 1996: 112.

29 Vitruvio, 1993: 124-5.

dalje (III., 1, 3) proširuje taj imperativni uzorak suodnosa unutar čovjekova lika na sliku dovršena hrama i koristi riječ *similiter*. Upravo æ se pojmom *similitudo* Alberti baviti kao jednim od svojih najvećih izazova – kako u vlastitu shvaćanju pripadnosti i oblika nositelja povijesnih mijena, tako i u raspravljanju o ključnim trenucima gradnje: stvaranju nau-
ma (*lineamenta*), bavljenju opipljivom gra-
dom (*materia*), izvedbom i uresom, sve do najvažnijeg trenutka – stvaranja sklada (*con-
cinnitas*) unutar projektirane građevine.³⁰
Neka na ovome mjestu bude dovoljno zami-
sliti silnice analogije u „dvama životima”, koji se mogu ukazati onome tko se analogijom bavi: „pasivnom” životu u motriteljevoj pre-
pustenosti izvorima, i u njenu aktivitetu, dio-
ništvu u tvorbama novoga života iznijetog iz
potencijala zamrlih motrenih starina. Dok je u
prvoj domeni riječ o reliktu, fragmentu prikri-
venog života, u drugoj je riječ o međusobnom
prožimanju zamrlih, zaboravljenih starina i
djelujućeg uma njihova otkrivaatelja i tumača
njihove potencijalne obnovljivosti.

MEMORIA I INGENIUM

MEMORIA AND INGENIUM

Alberti je nakon školovanja kod Barzizze opo-
čeo studij kanonskoga prava u Bologni. Op-
æ su mjesto u historiografiji o Albertiju po-
stala izvješća o ondasnjim zbivanjima u nje-
govu životu, koja su, kako se većina autora
slaze, utjecala na njegov studij ali i na narav
njegovih spisa. Battistin zaštitnik u njegovoj
nezakonitosti, otac Lorenzo, umro je 1421. go-
dine. O ovim nas trenucima i konzekvencija-
ma oæeve smrti – osporavanju naslijeđa –
Alberti izvješćuje u tri spisa iz različitih raz-
doblja: u kratkom lukijanovskom spisu *Siroæ*
pod krinkom Philoponiusa (grè. „Ljubitelj na-
pora”) iz zbirke *Intercoenales*, zatim u *Knjiga-
ma o obitelji* iz 1430-ih i u životopisu koji je
mogao nastati krajem 1430-ih godina.³¹ U po-
sljednjem spisu, nesigurnog autorstva, pisac
nas izvješćuje o Battistinu obolijevanju i o ne-
prilijenom vladanju obitelji: ... *sav se pismeni-
ma i svetim i graðanskim pravima posvetio,
tako da je zbog mnogih bdijenja i neumorne
postojanosti, svladan naporima uænja, tes-
ko obolio, a da ovim njegovim stanjem njego-
vi nisu bili dirnuti.*³²

Ako je vjerovati ovome spisu, Battista je, us-
prkos dijagnozi lijeènika o iznurenosti naravi
(*fessitudine nature*), nastavio s naucima do
iznemoglosti. Kada su mu se slova počela pri-
kazivati kao skorpioni, odlučio je poslušati
savjet lijeènika i u 24. se godini posvetiti *ad
phiscam atque mathematicas*.³³ Kako se u
životopisu navodi, to je učinio jer se, za razli-
ku od dotadanih studija koje su zahtijevale
primarno djelovanje pamæenja, u ovim nauci-
ma trazila dosjetljivost. Ovo razlikovanje iz-

među *memoria* i *ingenium* izuzetno je bitno u
motrenju raselambe pojmova nauka i djelo-
vanja, koja se u humanizmu nikada do kraja
ne ozbiljuje. S jedne je strane pojam pamæ-
nja, spomena, koji je bio dionik govornike
procedure, poput pripreve za eksteriorizira-
nje naumljenog idealiteta, a, s druge, siri je
pojam *ingeniuma* koji djeluje kao preduvjet,
naravna datost za nadogradnju umijeća ali i
kao pokretaæ invencije.³⁴ Kako je Alberti obo-
ma područjima djelovanja priricao određeni
moralitet, koji se vrlo često iskazivao u preo-
blikovanom stoičkom problematiziranju od-
nosa promjenljive, razorne Fortune i krep-
sne postojanosti, nameæ se pomisao da je
sjetilnost viđenja i pojmljenje na izvjestan na-
ein zelio *ustrojiti*.

OČI I UŠI TE HUMANISTIČKO TEORETIZIRANJE O ADAEQUATIO

HUMANISTIC THEORIZING ABOUT ADAEQUATIO

U novije je doba Christine Smith u središte
svog istraživanja kulture humanizma smjesti-
la „obnovu prvijenstva sjetilnog iskustva u
epistemologiji”.³⁵ Riječ je upravo o obliko-
vanju znanja pripadnome stvarateljima kultu-
re ranoga humanizma, a to se znanje temelji
na motrenju izvorišta, koji su dvojni: tekstov-
ni i fenomeniski, tj. tvarni. U tom se razdoblju,
naime, antikvarni studiji, hermeneutika i *po-
iesis* spajaju u sklad koji je izuzetan stoga što
nije nužno riječ o susljednosti nego o *istodob-
nosti* tih bavljenja, što nas, kao u sluæaju *con-
cinnitas* kod građevina, podsjeća na Albertije-
vo pojmljenje sklada kao uravnotežene cjeli-
ne satkane od raznolikih sastavnica.³⁶ Smith

30 Usp. Alberti, 1966. Pojam *concinnitas* jest pojam ko-
jim se Alberti bavi u 9. knjizi *De re aedificatoria* i koji zamis-
lja kao spoj triju nužnih sastavnica: *numerus, finitio i collo-
catio*. Zanimljivo je da je Gasperino Barzizza u spomenuto-
me spisu koristio upravo taj pojam kao nužnost stvaranja
sklada rijeçi u govoru. Barzizza, 1969: 1. O pojmu *concinni-
tas* usp. i Vagnetti, 1973: 139-161.

31 U *Pupillusu* se Alberti zali na nesklonu Fortunu: *Kao
dijete osirotio kad mu je umro otac, Filoponij je izgnan iz
svoje domovine, lišen eitave svoje oæevine od najblizih
srodnika, pa i izbaæn i izopæen iz blizine i društva vlastite
obitelji, tako da je bio primoran bijedno prositi od stran-
ca.* (Alberti, 1987: 16.) U *I libri della famiglia* razgovori po-
einju prije smrti oca Lorenza u tužnom ozraæju; usp. Alberti,
1994.a: 15 i dalje.

32 Alberti, 1843: 92-93. O ovome spisu usp. Watkins,
1957: 101-112.

33 Alberti, 1843: 90-91, 94-95.

34 O problemu pamænja usp. Yates, 1966: 1-128.

35 Smith, 1992: XII-XIII. Smith u uvodu svojih studija na-
vodi kako se procesi asocijacije i interpretacije ostvaruju
prožimanjem memorije, imaginacije i razuma sa sjetilnim i
einjenjenim datostima koje su pohranjene u umu.

36 Ovo je pojmljenje Alberti proveo u svojoj arhitekton-
skoj teoriji prihvaćanjem naela *varietas* unutar skladne
cjeline i spojem s aristotelovskim naelom sredine iz *Niko-
mahove etike*. O *varietas* usp. Gosebruch, 1957: 229-238 i
Klotz, 1969: 93-103.

u svojim studijama pokazuje kako su građevinama priricane sposobnosti iskazivanja duhovne i moralne po(r)uke. Svakako je prisutnost Manuela Chrysolorasa omogućila upoznavanje Firentinaca s naucima grčkih učitelja i filozofa Druge sofistike u pojmljenju starina i rimskih razvalina, no možda bi ispravnije bilo reći da su se ta učenja u Firenci spojila s onima već postojećim.³⁷ Firentinci su, neposredno nakon Chrysolorasova odlaska iz grada 1400. godine, počeli pokazivati plodove njegova nauka: to se pokazuje u dva bitna spisa ranoga humanizma u Firenci - *Invektivi Antoniju Loschiju* Coluccija Salutatija i Brunijevu *Slavljenju grada Firence*.³⁸ Salutati, Brunijev učitelj i podupiratelj, u invektivi Loschiju, kancelaru firentinskoga neprijatelja Giangaleazza Viscontija, sastavio je odgovor na napade u kojem se iskušao u dokazivanju firentinskoga rimskog podrijetla. Jedan od argumenata za firentinsku *romanitas* jest opis krstionice sv. Ivana Krstitelja (sl. 2.), gradskoga zaštitnika: *Postoji hram koji je nekoč bio posvećen Marsu, za kojeg su pogani smatrali da je otac rimskoga naroda. Mora se zamijetiti da ovaj hram nije izgrađen u grčkom ili etrurskom stilu, nego potpuno u rimskom.*³⁹

Salutati, višean uporabi alegorijskog tumačenja,⁴⁰ nalazio je u središnjoj građevini pred stolnicom paradigmu za promicanje grada koji je, kako se u to doba tvrdilo, bio utemeljen pod Sulom. U tome je zapravo slišan historijama o nizu pretvorbi *Mirabilia urbis Romae*, u kojima se u 16. poglavlju opisuje kršćanska konsekracija Panteona u crkvu Santa Maria Rotonda, iz navodnoga svetišta Kibebe, kako bi se pronašla kršćanska protuteza Majci bogova.⁴¹ Ono, pak, što Bruni donosi u *Laudatio Florentinae urbis* zanimljivo je za raspravu o Albertiju. On se kreće sa slišenoga polazišta kao Salutati, tj. nakana mu je opisivati i slaviti. Stoga već u začetku spisa iskazuje želju da mu besmrtni Bog udijeli moć izraza rječitosti koja bi *odgovarala* gradu Firenci: *Uistinu čudovita je izvrsnost*

37 Smith u svome razlaganju koristi Chrysolorasov spis *Usporedba Starog i Novog Rima* koji je sastavljen u Rimu 1411. godine. Smith, 1992: 150-169.

38 Za Salutatijev spis usp. Garin, 1952: 9-37 i Baldassarri / Saiber, 2000: 3-11; za Brunijev usp. bilj. 26.

39 Usp. Garin, 1952: 18, koji *gentilitas* prevodi s „plemstvo“, i Baldassarri / Saiber, 2000: 9, koji ga prevode s „pogani“.

40 Osobito u spisu *De laboribus Herculis*, s kraja 14. stoljeća, u kojemu se služi i etimolojskim tumačenjima naziva i pojmova.

41 Za *Mirabilia urbis Romae* usp. Valentini / Zucchetti, 1946: 17-65. O Panteonu usp. Buddensieg, 1971: 259-267 i Krautheimer, 2000: 72.

42 Bruni, 1996: 568-9. *Admirabilis quidem est huius urbis prestantia et quam nullius eloquentia aequare possit.* Bruni u pismu milanskom nadbiskupu Francescu Pizolpassu 1440. razlikuje *laudatio* i *historia* riječima: *Historia quidem veritatem sequi debet, laudatio vero multa supra veritatem extolit.* (Naglasio autor.) Usp. Viti, 1997: 78.

grada, takva da ništa rječitost njoj ne može odgovarati.⁴²

U Brunijevu je slušaju riječ o prepoznavanju sukoba između onoga što se prima sjetilima vida i nemogućnosti adekvatnog iskaza viđenoga. Spomenuo sam ova dva primjera stoga što se i Alberti služi alegorijom kada motri i piše o starinama i što pojam o viđenome zeli

Sl. 2. Pripisano Albertiju: Autoportret, Rim, Biblioteca Nazionale, cat. 29

Fig. 2 Attr. Alberti: Self-portrait, Rome, Biblioteca Nazionale, cat. 29

nekako iskazati. No, između ovih motrenja postoji razlika, koja se može izvesti iz Brunijeva razlikovanja *laudatio* i *historia* u tvorbi prvih humanističkih ekfrazâ. Načelna neizrecivost iskustava motrenja tako je potpuno sukladna postuliranom udaljavanju od činjenosti opipljivih tvarnih pojavnosti u laudabilnim spisima. Alberti se, pak, želi baviti tim prepoznatim problemom, držeći se trijeznosti u vlastitu naumu prikazivanja arhitektonskih tvorevina kao etičkih uputa za borbu protiv nutarnjih i vanjskih stihija te nemira s pomoću uma i njegovih tvorbi. U moralističkom dijalogu *O mirnozi duha* iz 1441./42., sastavljenom u Firenci, Alberti opisuje gradsku stolnicu kao suptilnu alegoriju dolaska do kreposti. Smith upućuje na Albertijevo izdvajanje usklađenih protuteža u razlaganju o ljudskim osobinama, koje vidi kao neopipljivu prisutnost u tvarnosti građevine. Jedan od sugovornika, ugledni firentinski građanin Agnolo Pandolfini, želi razlikovati nutrinu i vanjstinu građevine, koja je u to doba bila pokrivena kupolom, kao stanja čovjekova duha u odnosu na izazove vremena. Tako građevina figurira kao nositelj sklopa protuteža u osliku čovjekova poznavanja ili nepoznavanja kakvoća kreposti u odnosu na Fortunu: *Ovdje, može se kazati, trajno prebiva proljetni ugođaj: vani vjetar, studen, inje, ovdje unutra zaštićen od vjetrova; ovdje mlak i miran zrak; vani ljetni i jesenji žar; ovdje unutra najumjerenije osvježenje.*⁴³

Vaznost ovih dijaloga valja istaknuti zbog Albertijevih razmatranja o percepciji svijeta, kao i zbog nakane da se ona dovede u red. Smith pretpostavlja da je Alberti na sastavljanje spomenutog spisa bio potaknut uglavnom političkim razlozima: nemirima u gradu, izazvanim izgonima obitelji Medici 1433. godine, a potom i obitelji Strozzi, Peruzzi i Albizzi 1434., kada su Medici zavladaali Firencem.⁴⁴ U spisu su političnost, pesimizam, svojstven prvom Albertijevim spisima, te osuda običaja suvremenih Firentinaca svakako prisutni; njima se, međutim, pridružuju i rasprave o prokreaciji prirode i božanskoga bića, kojima Alberti pruža djelatnu ulogu u tumačenju sjetilnih dojmova i njihovih ishoda, pomutnji duha (*perturbazione*). Na nekoliko mjesta u prvome dijalogu Agnolo Pandolfini postavlja važna pitanja: *Ovaj um, ova spoznaja i razum i pamćenje, odakle dolaze u meni tako beskrajno i besmrtno, ako ne od nekog beskrajnog i besmrtnog?*⁴⁵

Kada se ovi darovi prirode i božanskoga bića usmjere prema svijetu, valja preispitivati njihove mogućnosti: *Kroz uši, vele, ulazi mudrost; no, odatle proizlazi da nista manje kroz oči ulazi pomutnja i nemali nemir u naše duhove.*⁴⁶ Alberti se u raspravi o rodovima čuvstava ne zaustavlja na njihovu nabravanju i osliku s pomoću antičkih primjera, nego u njihov blaženi ishod uključuje čovjekov um koji

marom i postojanošću gradi krepost, koja se lako suprotstavlja *olujama pomutnji*. U jednome trenutku Agnolo veli da se u prilagodbi kreposti valja oduhvatiti neke vježbe u misljenju, istraživanju, skupljanju, sastavljanju i ostavljanju potomcima plodova našega truda i bdijenja.⁴⁷ Alberti u toj samoprilagodbi (*adattare noi stessi*) nudi nekoliko ključnih pojmova: vježba (*esercizio*) – poput glazbenika koji su hvaljeni od početka spisa i koji dosežu sklad, zatim naukovanje (*addestrare*) i oplemenjivanje (*cultivare*), koji zajedno vode do postojane navike (*uso*).⁴⁸

PERCEPCIJE I MATEMATIČKE ZAKONITOSTI: DJELOVANJA UMA

PERCEPTIONS AND MATHEMATICAL LAWS: MIND OPERATION

Ovi zaključci možda ne bi imali posebnu težinu da nije riječ o piscu koji je još tijekom 1430-ih godina počeo sastavljati tehničke spise koji su služili u svladavanjima datosti stihije nesavladive *Naturae*. Kao mladi kanonski pravnik, Alberti je početkom tridesetih dosao u Rim, na dvor Eugena IV., i postao apostolski abrevijator i tajnik gradeskog patrijarha Biagia Molina.⁴⁹ Tada je mogao doživjeti prvi susret s rimskim razvalinama, o kojima je istodobno raspravljao Poggio Bracciolini u *De varietate Fortunae*. Razmatranja o porušenom Rimu, kojima se prepustaju Poggio i Antonio Loschi, dvojica kurijalnih tajnika, tematski su povezana s Petrarkinim *peripatetičkim* motrenjem grada iz sredine 14. stoljeća.⁵⁰ No, dok je Poggio u plurifokalnosti izvora na posječenim razvalinama evocirao historijsko znanje o mjestu, što će činiti i Flavio Biondo u *Roma instaurata*, Alberti je, s druge strane,

Sl. 3. Pietro del Massaio: Prikaz Rima, iz Ptolomejeve Geografije, Vatikan, Biblioteca apostolica vaticana, cat. 32

Fig. 3 Pietro del Massaio: Rome from the Ptolomeian's Geographia, Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, cat. 32

Sl. 4. Rim, Forum – pogled s uspona na Kapitol, srpanj 2001.

Fig. 4 Rome, Forum – view from a climb to the Capitol, July 2001.

43 Smith, 1992: 6 i Alberti, 1960-73: 107, koji piše: *qui abita continuo la temperie, si può dire, della primavera: fuori vento, gelo, brina; qui entro socchiuso da venti, qui tiepido aere e quieto: fuori vampe estive e autunnali; qui entro temperatissimo refrigerio.*

44 Smith, 1992: 4, navodeći kao moguć razlog i polemike oko pjesničkoga natjecanja *certame coronario*, koje je Alberti savzao upravo u firentinskoj stolnici 1441. na temu prijateljstva, a koje su napali rigidni latinisti iz redova humanista – papinskih tajnika koji su u to doba boravili u Firenci, gdje je dogovoren savez Istočne i Zapadne Crkve. Oni se nisu mogli složiti s izrazavanjem *in volgare*, na talijanskom jeziku, kojemu su još u 14. stoljeću put otvorila trojica slavljanih firentinaca: Dante, Petrarca i Boccaccio.

45 Alberti, 1960-73: 122, *Questo intelletto, questa cognizione e ragione e memoria, donde venne in me sì infinita e immortale se non da chi sia infinito e immortale?*

46 Isti: 127, *Per gli orecchi, dicono, entra la sapienza; ma e ancora indi, non meno che per gli occhi, entra perturbazione e tempesta non poca a' nostri animi.*

47 Isti: 131, *pensando, investigando, adunando, componendo.*

48 Isti: 130, 132 i 133.

49 Grayson, 1960: 703.

50 Usp. Bracciolini, 1993: 91-110 i Petrarca, 1934: 55-60, koji u poslanici Giovanni Colonna piše o *ruinarum fragmenta sub oculis*. (Usp. slike 3. i 4.)

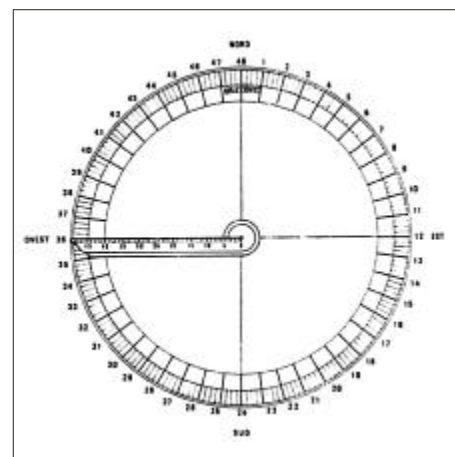
poèeo razvijati percepciju ruševina na matematièkim proraèunima. Buduæi da je kurija Eugena IV., zbog pobune u Rimu lipnja 1434., morala biti preseljena u Firencu, Alberti je, prateæi papu, imao prigodu upoznati se s perspektivnim naucima koje su otpoèeli Brunelleschi i nedavno preminuli Masaccio.⁵¹ Na temelju tih uvida, te pomoæu Euklidovih *Elementa*, ali i Kvintilijanova djela, tijekom 1435. godine sastavio je latinski spis *De pictura*.⁵² Kako navodi u posveti talijanskoga prijevoda toga djela Brunelleschiju, spis je podijeljen u tri knjige: *Prva, koja je u potpunosti matematièka, pokazuje kako se ovo uzvišeno i èudեսno umijeæe uzdiže iz korijena unutar Prirode same. Druga smješta umijeæe u ruke umjetnika, razlikuje njegove dijelove i sve ih objašnjava. Treæa upuæuje umjetnika kako može i kako bi trebao postići potpunu nadmoæ i razumijevanje umijeæa slikanja*.⁵³

Grayson je podijelio spis u odjeljke: u 5. odjeljku Alberti tako piše o zrakama vida koje dijeli na izvanjske, centralne i srednje, tj. one koje se nalaze između prve dvije. Zrake bismo trebali zamisliti kao *vrlo njezne, rasirene niti, na jednoj strani gusto skupljene u svežanj, kako se zajedno vraæaju u oko, gdje leži osjet vida*.⁵⁴ Na ovim je temeljima, nalik uputama Agnola Pandolfinija o sredstvima u obrani mirnoæe duha od izazovnih pomutnji, Alberti izgradio providnu meðu prema zbilji, koju je u raspravi o slikarstvu u 31. poglavlju nazvao koprenom ili presjekom. Ovu je koprenu po-

stavio *izmeðu oka i predmeta koji æe se prikazivati, tako da vidna piramida prolazi kroz rijetko tkanje koprene*.⁵⁵ U ovom se spisu vide zameci Albertijeve ideje koja æe protjekom godina i ustrajnim radom na èitanju novih spisa i obilaskom novih lokaliteta samo dobiti na kompleksnosti: rijeè je o prepoznavanju sila èuvstava, smetenosti, stihije i èovjekove izgubljenosti u svijetu, koje se raðaju iz Fortune, bliske svemoænoj Prirodi, te o pokusaju njihovih zatamljivanja i dolaska do stanja mirnoæe duha pomoæu razuma.

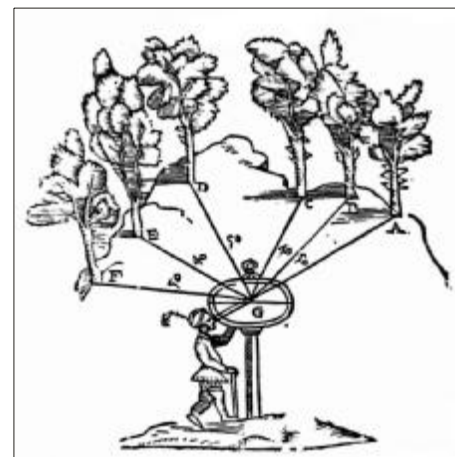
Sliènim se postavkama Alberti vodio u spisu *Descriptio urbis Romae*. Ovdje je naumio stvoriti prikaz grada (*urbis pictura*, sl. 7.): *Sluæeæi se matematièkim spravama, s najveæom sam pomnjom ocrtao pravac i obrise zidina, rijeke i puteva, i uz to smjestaj i poloæaj hramova, javnih djela, vratâ i spomenikâ, meðu gorâ, kao i ravninu zauzetu u svrhu stanovanja u gradu Rimu, onako kako su nam poznati u našim danima*.⁵⁶

U potrazi za pouzdanosæu vladavine uma nad živom slikom stihije porušenoga Rima, Alberti je za mjerenje grada koristio spravu koja se sastoji od obzora (*horizon*) i polumjera (*radius*), diska i pomiènoga ravnala (sl. 5.). Spravu je smjestio na Kapitolu i, uzevši u obzir udaljenost gradskih vrata i obujam zidina, stvorio je 18 tablica brojeanih vrijednosti koje opisuju poloæaj antièkih, srednjovjekovnih i suvremenih arhitektonskih spomenika. Mario Carpo nedavno je ukazao da vaznost ovog spisa nije toliko u stvaranju metode za izvedbu topografskog reljefa Rima, koliko u tumaæenju naèina reprodukcije i prijenosa podataka nekoga veæ postojeæeg reljefa na drugu kartu.⁵⁷ U suvremenom spisu *Ludi matematici* (1443.-1450.), Alberti spominje *praticu* prikaza Rima, kojom se veæ služio prije nekog vremena, aludirajuæi pritom na *Descriptio*.⁵⁸ No, dok je u spisu *Matematièke igre* upuæivao vladara kako æe izmjeriti visine tornjeva, širine rijeke, dubine bunara i jezera te udaljenosti između gradova, elaborirajuæi temelje goniometrije, u *Descriptio urbis Romae* rijeè je o *prevoðenju* vidnog iskustva u brojeane vrijednosti. Stoga Carpo i govori o anakronizmu Albertijeve razvijanja naèela „digitalnog” u odnosu na „analogijsko” prenošenje podataka o datostima zbilje u doba izuma tiska.⁵⁹ Ovdje je kljuèan trenutak u razluèivanju Albertijeve recepcije izvora i poetièkog projiciranja iskustva u neizvjesnost tvorbe: naime, dok analogijsko prenošenje povijesnim renesansama pruza zivotnost jer je rijeè o tvorbi novosti koja je obremenjena *sliènosæu* s veæ postojeæim, u figurama „digitalnih” podataka teæi se identitènosti, izvornosti i njezinoj potencijalnoj reprodukciji.⁶⁰ Pa iako Alberti tada stvara temelje traganja za akribijom u antikvarnim studijima i preteèama konzervatorskih postupaka, koji su u Rimu od Bramante-

Sl. 5. Albertijeva sprava korištena u *Descriptio urbis Romae*, sastavljena od horizonta i radija

Fig. 5 Alberti's instrument used in *Descriptio urbis Romae*, composed of horizon and ratio

Sl. 6. Prikaz mjerenja pomoæu horizonta kod Cosima Bartolija: *Del modo di misure*, Venecija 1564.

Fig. 6 Surveying by means of horizon by Cosimo Bartoli: *Del modo di misure*, Venice 1564.

51 O zbivanjima u ljeto 1434. godine usp. Paschini, 1940: 133. Alberti spominje ove umjetnike u posveti talijanske verzije rasprave o slikarstvu Brunelleschiju. (Alberti, 1877: 47.)

52 O ovom spisu usp. Westfall, 1969: 487-506, Wright, 1984: 52-71, Greenstein, 1990: 273-299, Jarzombek, 1990: 273-286.

53 Alberti, 1877: 49.

54 Alberti, 1991: 39-40.

55 Alberti, 1877: 101, izvorni nazivi: *velo* i *intersegiatio*. Usp. i Alberti, 1991: 65.

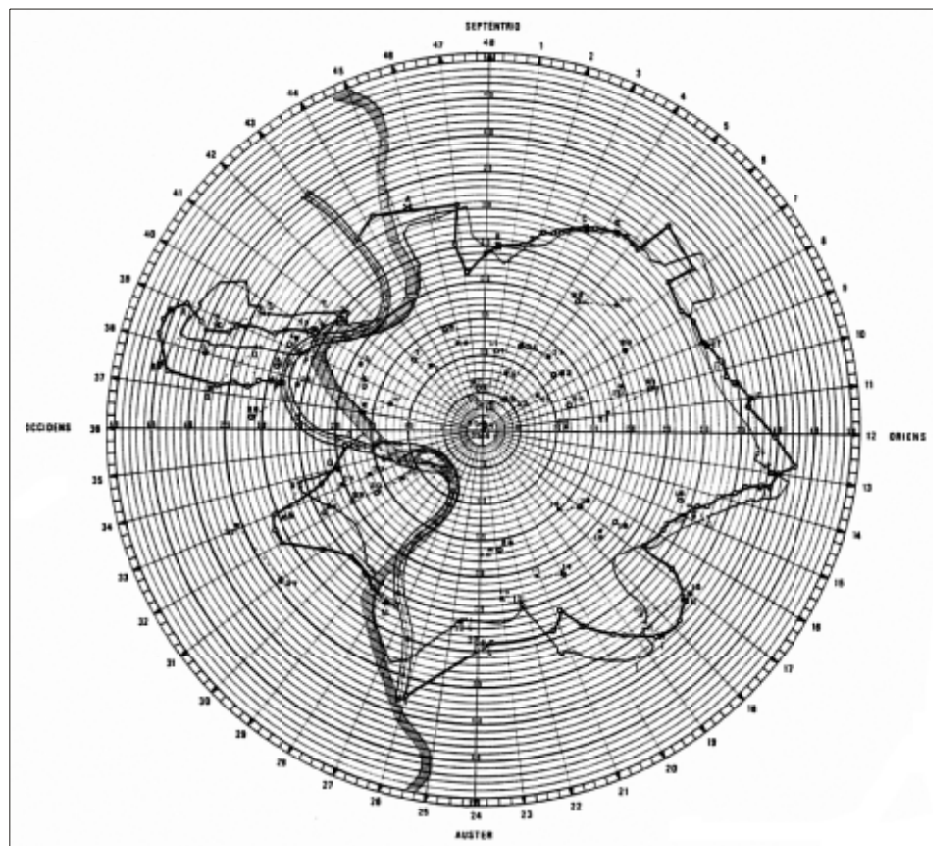
56 *Murorum urbis Romae et fluminis et viarum ductus et lineamenta, atque etiam templorum publicorumque operum et portarum et trophaeorum situs collocationemque, ac montium finitiones, atque etiam aream quae tecto ad habitando aperta sit, uti esse per nostra haec tempora cognovimus, ex mathematicis instrumentis quam diligentissime annotavi*. Datacija spisa između 1431.-34. i 1443.-45. Usp. Alberti, 1890: 36-46, Valentini / Zucchetti, 1953: 212-222, Vagnetti, 1974: 73-110, Grayson, 1998: 39 i Carpo, 1998: 121-142.

57 Carpo, 1998: 123.

58 *Ma io l'aopero a cose molto delettevoli, come a commensurare il sito d'un paese, o la pittura d'una terra, come feci quando ritrassi Roma*. Djelo je posveæeno Meliaduseu d'Este. Alberti, 1973: 163. Usp. i sliku 6.

59 Carpo, 1998: 134-6, piše i o Albertijevoj ovisnosti o Strabonovu i Ptolomejevu spisu.

60 Carpo, 1998: 140, koji piše da Alberti stvara strojeve i algoritme za prevoðenje dvo i trodimenzionalnih vidnih podataka u brojeane sljedove. Alberti sugerira digitalizaciju slike samo u specifiènim sluæajevima, poput onih kada analogijski preslik ne može jamèiti trazenu preciznost. Usp. i Carpo, 2001: 223-233.

Sl. 7. Rekonstrukcija Albertijevih mjerenja Rima
Fig. 7 Reconstruction of Alberti's surveying of Rome

ova i Rafaelova doba pridobili posebnu važnost,⁶¹ toj je akribiji suprotstavio kreativno, tvorbenu natjecanje s prepoznatim uzorom. Ako je djelovanje uma razdjeljivo, tada valja zaključiti da je Alberti ovim postupcima dospio do „kulminacijske točke”, koja dijeli vrijeme spoznavanja od vremena samodiscipliniranog iskušavanja u tvorbi koja je nalik Kvintilijanovim ili Vitruvijevim odredbama analogije.

POTENCIJALI SLIČNOSTI I SUGESTIVNOST RUŠEVINA

SIMILARITY POTENTIAL AND SUGGESTIVENESS OF RUINS

Vratio bih se nakratko na spomenutu izazovnost stvaranja *slinosti* u umjetnini, o kojoj Alberti piše u raspravi *De statua*. Ondje je historizirao o razvitku umijeća onih koji u vlastito djelo pokušavaju prevesti (*promere aggrediuntur*) likove i prilike *slinena* tjelesima koje je stvorila priroda (...). Oni su možda koji put u nekom deblu ili u nekom grmenu ili u ostalim neživim stvarima te vrste vidjeli poneke poteze koji su, uz male izmjene, mogli predstavljati nešto vrlo *slineno* zbiljskim pojavnostima prirode. Tada su, uvidjevši i ispitavši ih, marno otpoèeli iskušavati mogu li im pridodati ili oduzeti *stogod* i pružiti im one završne dodire za koje se činilo da nedostaju kako bi potpuno ispunili i izrazili istinski vid neke prilike.⁶²

Ovdje Alberti govori o toposu koji postoji još od Vitruvijeva doba, a prisutan je i u njegovu spisu o arhitekturi: riječ je o nagađanju o izvoristima spoznaja o tvorbi. Alberti je na putu prema harmonizacijskim zakonitostima unutar toga polja vjerojatnosti mogao tako motriti i ruševine. Upravo se stoga i mogu zamijetiti povezanosti između rasprave o statui i spisa *De re aedificatoria*, koji je nastajao tijekom 1440-ih godina i koji je, ako je vjerovati Matteu Palmieriju, bio posvećen papi Nikoli V 1452. godine.⁶³

Alberti u Prologu spisa *De re aedificatoria* postavlja da je građevina neko tijelo⁶⁴ koje se, poput ostalih tjelesa, sastoji od ocrtavajućeg nauma i tvari. No, u polju empirije, koja tvori arhitektonski naum, u pojavnostima razvalina Celija, Kvirinala, Foruma, Palatina, *tijelo* Rima prisposobljavano je u to doba s trplom. Poggio je u spomenutoj raspravi o Fortuni pisao o Rimu koji leži kao *golemo truplo, propalo i posvuda izjedeno*.⁶⁵ Biondo je 1446. u posveti *Obnovljenog Rima* papi Eugenu IV. pisao o razrušenom gradu kao posljedici višestoljetne nebrige za učenja (*studiorum humanitatis ignoratio*), ali i o obnovi „srusenih i nagrđenih građevina”.⁶⁶ Alberti na jednome mjestu slijedi Poggia, govoreći o uzrocima propasti gradova, pripisujući važnu ulogu Fortuni: navodi loš usud Delfa, rimskog Kapitola i Sibarisa.⁶⁷ U osmom poglavlju I. knjige, navodeći izvješća Frontina o rastu brezuljaka u Rimu zbog neprekidnih požara, kaže da se Rim i u njegovo doba vidi sav prekriven ruševinama i neistomom.⁶⁸ No, u tim su razvalinama humanisti pronalazili bitne vrijednosti za vlastitu formaciju: Alberti na nekoliko mjesta govori o pojmu spomenika koji podsjećaju na bivša postojanja: u Prologu piše da se još vide (*passim videmus*) ostaci rimskih grobnica koji upotpunjuju vjerodostojnost (*credibi-*

61 O zahvatima i studijama starina usp. Lanciani, 1989.

62 Alberti, 1999: 4-5. (Naglasio autor.)

63 Riječ je o Palmierijevu spisu *Cronistoria*. Usp. Borsi, 1996: 26 i Burroughs, 1994: 146.

64 Alberti, 1966: 14, *Nam aedificium quidem corpus quoddam esse animadvertimus*.

65 Bracciolini, 1993: 92, *instar gigantei cadaveris corrupti atque undique exesi*. Usp. s prikazom napuklih građevina Pincija, Kvirinala i Palatina kod Hartmanna Schedela iz 1493. na slici 8.

66 Biondo, 1531: 222, *collapsa deformateque aedificia*. O Biondu usp. Fubini, 1968: 536-559. Ovim pojmljenjima svakako valja pribrojiti Boccacciovu sprdnju sa stanjem u Rimu njegova doba: on u *Decameronu*, V., 3. negdashnju Glavu svijeta naziva njegovim repom. Usp. Jacks, 1993: 11.

67 Alberti, 1966: 50.

68 Alberti, 1966: 58, *at eam ipsam hac aetate videmus totam ruinis et foeditate obrutam*.

lija) starih historika. Ovo je bilo doba pririca-
nja znanja preživjelim tvarnim pojavnostima,
koje su još na prijelazu s 14. na 15. stoljeće
bile „gola imena”, aglomeracije iz kojih se ši-
rio zadah.⁶⁹ Sredinom 15. stoljeća ruševine
su, međutim, postale temelj za nadogradnju.
Poput kontempliranja o firentinskoj stolnici u
raspravi *O mirnozi duha*, Alberti je u motrenju
starina razvio načine percipiranja i uviđanja o
postojanju skrivenoga života u *pozadini* stvari.
U prvome poglavlju VI. knjige tako govori:
*Primjeri antičkih hramova i teataru preživjeli
su kako bi nas mogli podučiti poput bilo ko-
jeg učitelja.*⁷⁰

Život Starih izranjao je, kao pri čitanju tek-
stovnih izvora, u motriteljevu zanimanju i za-
okretu dokumentima prošlosti. Na početku
VIII. knjige Alberti piše o grobnim spomenici-
ma Apijske ceste, na kojima prepoznaje ime-
na i naslove glasovitih ljudi. Ovi *znakovi* nekih
života nisu priječili Albertija da s „mrtvom
tvari” otpočne razgovor ili da sluša poduku; u
tome je slijedio Petrarkina odaslanja posla-
nica mrtvim nasloviteljima. Ovdje spomen
ustupa mjesto produblivanju izmjene zna-
nja, za što se uspostavlja polja dijaloga
živih i mrtvih, prelazeći granice kršćanskoga
nauka o posljednjim stvarima.

UPORABA STVORENIH SPOZNAJA

USE OF CREATED COGNITIONS

Na kraju želio bih ukazati na Albertijev spoj vi-
đenog i upotpunjujućeg, spoj slika zbilje i um-
nih slika koje su izvedene iz spisâ. One su tvo-
rile njegovo spoznavanje ali i njegovu upora-
bu stvorenih spoznaja. Na nekoliko mjesta u
De re aedificatoria, kao i u ranijim spisima,
Alberti govori o problemu motrenja; u prvome
poglavlju II. knjige piše o doživljavanju nedo-
statnosti kao dijelu prosudbe o arhitekturi.
Poput navoda iz spisa *De statua*, Alberti i ov-
dje govori o silnicama, potencijalima vida, ko-
jima su podvrgnuti i učeni i neuki, a iz kojih se
razvijaju izvjesne pobude: *Upravo se u vezi s
takvim stvarima vid pokazuje kao najprodor-
niji od svijeta; tako, prikaže li mu se ista
što je na neki način nedostatno, nepostojano,
izlišno, beskorisno ili nesavršeno, odjednom
nas obuzima žudnja da ga učinimo sukladni-
jim.*⁷¹

O psihologiji motrenja, koja pridobiva svoju
namjenu, govori se i u doživljavanju oslika u
crkvama (VII., 10), a u četvrtome poglavlju IX.
knjige piše o terapeutici slika koje prikazima
mogu izliječiti vrućice. Ova je problematika
motrenja, kao i u ostalim tehničkim spisima,
bivala ustrojavana u sustave razumskih pra-
vila, u hijerarhiju djelovanja uma, koja su kod
Albertija bila pod stalnim preispitivanjem.
Već u prvoj knjizi pisac daje važan poticaj gra-
diteljima svoga doba kada im preporučuje da
se u svome djelovanju ravnaju prema običaj-
ima i preporučenim pravilima viđenih. No, isto-
dobno smatra da *nema razloga zašto bismo*

Sl. 8. Hartmann Schedel: Prikaz Rima iz 1493. sa
sjeveroistoka

Fig. 8 Hartmann Schedel: Rome, 1493, southeast view

69 Usp. Vergerio, 1934: 211, u pismu nepoznatom prima-
telju piše o izreci da je u porušeni gradovima los zrak, što
se može odnositi na tjelesa. No kada je o duhovima riječ,
tada se u izreku može posumnjati.

70 Alberti, 1994.b: 154.

71 Alberti, 1994.b: 33.

*slijedili njihov naum u našem djelu, kao da smo na to zakonom obvezani; radije bismo, nadahnuti njihovim primjerom, trebali težiti stvaranju naših vlastitih novih iznalazaka kako bismo se mjerili ili, ako je moguće, kako bismo nadmašili njihovu slavu.*⁷²

Alberti tako dolazi do govora o uvjetovanosti-ma suvremene invencije i tvorbe kojima želi uzavazati prepoznate uzore. U njegovu æe se arhitektonskom projektiranju ovaj pokušaj kodifikacije uspostavljenoga dostojanstva uzora i njegova potomka moæi pratiti od su-æeljavanja s datostima srednjovjekovnih crkava u Firenci, Riminiju i Mantovi, do neæega što bi se moglo prozvati „nutarnjim dijalogom“, pri projektiranju mantovanske crkve San Sebastiano. Dok je u prvoj vrsti djelovanja bila rijeæ o nametljivoj prilagodljivosti – nešto što se u područjima političke i kulturne povijesti može reæi i za nagone Rimljana, u drugome je sluæaju rijeæ o tvorbi genuine arhitekture koja svojim sastavnicama stoji kao protuteza motrenim fragmentima ruševina. U traganju za nadahnuæima Alberti je marno obilazio rimske razvaline: o njihovu nastanku iz sudara sa svemoænom prirodom svjedoæe ostaci Klaudijeve luke u Ostiji i Hadrijanove u Terracini, koje je prekrpio pijesak (II., 2). *De re aedificatoria* je spis koji je uistinu ispunjen spomenima viðenih i neviðenih graðevina. Alberti tako svjedoæi o pokušajima izvlaæenja Trajanovih laða iz jezera Nemi (V., 12), neumornom bilježenju viðenih stvari (VI., 1)⁷³ koje, poput odijeljenih sastavnica prošle slike, uključuju napore obnove *tvarnog*, iz pisma izrasloga Rima; potom o mozaicima uz tornjiæe rimskih zidina (VII., 2), zidovima Panteona (VII., 11), dok u osmoj knjizi opisuje graðevine poput Augustova mauzoleja, piramide, carske kolumne, Hadrijanov most, Circus Maximus, amfiteatar Flavijevaca. Dok je Rim svojom pojavom služio Albertiju kao ispit vjerodostojnosti dobivenih tekstovnih izvora, za gradove izvan Europe spremno je prihvaæao izvješæa grækih, rimskih i judejskih historika te ih pomno prikupljao. Kada je pisao o grobovima (VIII., 2), svoje je razlaganje o predmetu ustrojavao poput kruæeæih oslika uokolo središnje teme: od Strabona, Plinija i Diodora Sicilskog doznao je o obiæajima pokapanja u Starih, od Cicerona o zaštiti grobova, od Tuki-dida o njihovu posjeæivanju, od Platona o udaljavanju grobova od zajednice živih, a od Servija i Herodota o njihovim oblicima.

Na poæetku sam spominjao pojmove iz Aristotelove filozofije, *telos* i *energeia*, kojima je Grk ocrtavao svrhovitost djelovanja i silnice koje k tomu vode. Oni se nalaze u Albertijevoj teoriji recepcije starina kao temelji arhitektonskog nauka koji podrazumijeva aktivite uma i raznolikosti jezika. Ono što se može zamijetiti kao zasebnost u Albertija jest postupak *aplikacije*: dok su motritelji ruševina do njegova doba iskazivali poriv za raznim oblicima historiziranja o viðenome, Alberti od 1430-ih godina afirmira i preuzima zakonitosti prošlosti kako bi na njihovim zasadama za-æeo prve analogijske tvorbe novosti izrasle iz empirijom i memorijom obuhvaæenih starina, i to se vidjelo od ustrojavanja samih spisa do bavljenja tvarima i oblikovanjem u arhitekturi. Njegove su dnevne gradnje empirije i memorije noæu davale zivotnost *ingeniumu*. Pri svršetku spisa *O mirnoæi duha* Alberti je pisao o noænim bdijenjima koja su mu pružala spokoju i podsjeæala ga na davnu opsadu Sirakuze, kada su u osvojenom i poluporušenom gradu nasli matematiæara Arhimeda kako na podu prouæava geometriju. Arhimedova zao-kupljenost Albertija nije fascinirala samo zbog trijumfa mirnoæe duha ili javne utilitarnosti njegovih obrambenih strojeva veæ i zbog bavljenja izazovima aktualne zbilje, kojima se suprotstavlja æovjekov um u raznorodnosti svojih tvorbi.⁷⁴

72 Alberti, 1966: 68; ...non quo eorum descriptionibus transferendis nostrum in opus quasi astricti legibus hereamus, sed quo inde admoniti novis nos proferendis inventis contendamus parem illis maioremve, si queat, fructum laudis assequi.

73 Alberti, 1994.b: 155. *Nikada nisam prestao istrazivati, razmatrati i mjeriti sve (graðevine, op. a.), te usporeðivati obavijesti s pomoæu crteza, dok nisam pojmio i potpuno shvatio što svaka ima pridonijeti dosjetljivosti i viðnosti.*

74 Usp. Alberti, 1960-1973: 182-3 i Smith, 1992: 13-14.

Literatura

Bibliography

1. Alberti, L. B. (1843.), *Vita di Leon Battista Alberti di autore anonimo*, „Opere volgari”, I. (ur. A. Bonucci), Firenze
2. Alberti, L. B. (1877.), *Della pittura*, „L. B. Alberti kleinere kunsttheoretische Schriften”, (ur. H. Janitschek), Braumüller, Wien
3. Alberti, L. B. (1890.), *Descriptio urbis Romae*, „Opera inedita et pauca separatim impressa” (ur. G. Mancini), Sansoni, Firenze
4. Alberti, L. B. (1960.-1973.), *Profugiorum ab aerumna libri III*, „Opere volgari”, II. (ur. C. Grayson), Laterza, Bari
5. Alberti, L. B. (1966.), *Dell'architettura* (ur. P. Portoghesi), Il Polifilo, Milano
6. Alberti, L. B. (1973.), *Ludi rerum mathematicarum*, „Opere volgari”, III. (ur. C. Grayson), Laterza, Bari
7. Alberti, L. B. (1987.), *Dinner Pieces. A Translation of Intercoenales*, (ur. D. Marsh), Medieval & Renaissance Texts & Studies, Binghamton, New York
8. Alberti, L. B. (1991.), *On Painting* (ur. M. Kemp), Penguin Books, Harmondsworth
9. Alberti, L. B. (1994.a), *I libri della famiglia* (ur. R. Romano, A. Tenenti i F. Furlan), Einaudi, Torino
10. Alberti, L. B. (1994.b), *On the Art of Building in Ten Books* (ur. J. Rykwert, N. Leach, R. Tavernor), MIT Press, Cambridge, Mass., London
11. Alberti, L. B. (1999.), *De statua* (ur. M. Coli Iareta), Sillabe, Livorno
12. Baldassarri, S. U., Saiber, A. (2000.), *Images of Quattrocento Florence. Selected Writings in Literature, History, and Art*, Yale UP, New Haven i London
13. Baron, H. (1967.), *Leonardo Bruni: 'professional rhetorician' or 'civic humanist'?*, „Past and Present”, 36:21-37, Oxford
14. Baron, H. (1968.), *From Petrarch to Leonardo Bruni. Studies in Humanistic and Political Literature*, University of Chicago Press, Chicago i London
15. Baron, H. (1970.), *La crisi del primo rinascimento italiano. Umanesimo civile e libertà repubblicana in un'età di classicismo e di tirannide*, Sansoni, Firenze
16. Barzizza, G. (1969./1723.), *De compositione*, „Gasparini Barzizzi Bergomatis et Guinifortii filii Opera” (anast. pretisak), Forni, Bologna
17. Biondo, F. (1531.), *Romae instauratae libri III*, Froben, Basel
18. Bolgar, R. R. (1973.), *The Classical Heritage and its Beneficiaries*, Cambridge UP, Cambridge
19. Borsi, F. (1996./1973.), *Leon Battista Alberti. Opera completa*, Electa, Milano
20. Bracciolini, P. (1993.), *De varietate fortunae* (ur. O. Merisalo), Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki
21. Bracciolini, P. (1984.), *Lettere I. Lettere a Niccolò Niccoli* (ur. H. Harth), Leo S. Olschki, Firenze
22. Bruni, L. (1996.), *Opere letterarie e politiche* (ur. P. Viti), UTET, Torino
23. Buddensieg, T. (1971.), *Criticism and Praise of the Pantheon in the Middle Ages and the Renaissance*, „Classical influences on European Culture, A. D. 500-1500” (ur. R. R. Bolgar), Cambridge
24. Burroughs, C. (1994.), *Alberti e Roma*, „Leon Battista Alberti” (ur. J. Rykwert, A. Engel), Electa-Olivetti, Milano-Ivrea
25. Cammelli, G. (1941.), *I dotti bizantini e le origini dell'umanesimo I: Manuele Crisolora*, Vallecchi, Firenze
26. Carpo, M. (1998.), *Descriptio urbis Romae: Ekfrasis geografica e cultura visuale all'alba della rivoluzione tipografica*, „Albertiana”, 1:121-142, Firenze
27. Carpo, M. (2001.), *How do you imitate a building that you have never seen? Printed images, ancient models, and handmade drawings in renaissance architectural theory*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 64:223-233, München
28. Curtius, E. R. (1971.), *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje* Matica hrvatska, Zagreb
29. Dagrón, G. (1987.), *Manuel Chrysoloras: Constantinople ou Rome*, „Byzantinische Forschungen”, 12:281-288
30. Einhard (1992.), *Život Karla Velikog*, Latina et graeca, Zagreb
31. Fantham, E. (1989.), *The Growth of Literature and Criticism at Rome*, „The Cambridge History of Literary Criticism. Classical Criticism” (ur. G. A. Kennedy), Cambridge UP, Cambridge i New York
32. Fubini, R. (1968.), *Biondo, Flavio*, „Dizionario biografico degli italiani”, 10:536-559, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
33. Gadamer, H. G. (1978.), *Istina i metoda*, Veselin Maslesa, Sarajevo
34. Garin, E. (ur.) (1952.), *Prosatori latini del Quattrocento*, Ricciardi Editore, Milano-Napoli
35. Garin, E. (1955.), *Ricerche sulle traduzioni di Platone nella prima metà del secolo XV*, „Medioevo e rinascimento. Studi in onore di Bruno Nardi”, Sansoni, Firenze
36. Geanakoplos, D. J. (1983.), *Italian Renaissance Thought and Learning and the Role of the Byzantine Emigré Scholars in Florence, Rome, and Venice. A Reassessment*, „Rivista di studi bizantini e slavi”, 3:129-157
37. Gosebruch, M. (1957.), *'Varietà' bei Leon Battista Alberti und der wissenschaftliche Renaissancebegriff*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 20/3:229-238, München
38. Grafton, A. (2000.), *Leon Battista Alberti. Master Builder of the Italian Renaissance*, Hill and Wang, New York
39. Grayson, C. (1960.), *Alberti, Leon Battista*, „Dizionario biografico degli Italiani”, 1:702-709, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
40. Grayson, C. (1998.), *Alberti e l'antichità*, „Albertiana”, 1:31-41, Firenze
41. Greenstein, J. M. (1990.), *Alberti on historia: A Renaissance View of the Structure of Significance in Narrative Painting*, „Viator”, 21:273-299, Berkeley i Los Angeles
42. Ianziti, G. (2000.), *A Life in Politics: Leonardo Bruni's Cicero*, „Journal of the History of Ideas”, 61/1:39-58, Baltimore
43. Isager, J. (1991.), *Pliny on Art and Society. The Elder Pliny's Chapters on the History of Art*, Routledge, London i New York
44. Jaks, P. (1993.), *The Antiquarian and the Myth of Antiquity. The Origins of Rome in Renaissance Thought*, Cambridge UP, Cambridge
45. Janson, H. W. (1965.), *Istorija umetnosti*, Jugoslavija, Beograd
46. Jarzombek, M. (1990.), *The Structural Problematic of Leon Battista Alberti's De pictura*, „Renaissance Studies”, 4/3:273-286, Oxford
47. Kennedy, G. A. (1989.), *Hellenistic Literary and Philosophical Scholarship*, „The Cambridge History of Literary Criticism. Classical Criticism” (ur. G. A. Kennedy), Cambridge UP, Cambridge i New York
48. Klotz, H. (1969.), *Leon Battista Alberti's De aedificatoria in Theorie und Praxis*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 32/2:93-103, München
49. Krautheimer, R. (2000./1980.), *Rome. Profile of a City, 312-1308*, Princeton UP, Princeton
50. Kristeller, P. O. (1964.), *Umanesimo italiano e Bisanzio*, „Lettere italiane” 16/1:1-14, Padova
51. Kvintilijan, M. F. (1967.), *Obrazovanje govornika. Odabrane strane* (ur. P. Pejčinovič), Veselin Maslesa, Sarajevo
52. Lanciani, R. (1989.), *Storia degli scavi di Roma e notizie intorno le collezioni romane di antichità (1000-1530)*, (ur. L. Malvezzi Campeggi, F. Zevi), Edizioni Quasar, Roma
53. Martelliotti, G. (1965.), *Barzizza, Gasperino*, „Dizionario biografico degli Italiani”, 7:34-39, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
54. Niutta, F. (1990.), *Da Crisolora a Niccolò V. Greco e Greci alla Curia Romana*, „Roma nel Rinascimento”:13-36, Roma
55. Panofsky, E. (1972.), *Renaissance and Renaissances in Western Art*, Harper & Row, New York
56. Paschini, P. (1940.), *Roma nel rinascimento*, „Storia di Roma”, 12, Roma
57. Petrarca, F. (1934.), *Lettere familiari*, II., Roma
58. Ponte, G. (ur.) (1966.), *Il Quattrocento*, Bologna
59. Quintilian (1996.), *Institutio oratoria*, I (ur. H. E. Butler), Loeb Classical Library, Harvard UP, Cambridge, Mass. i London
60. Sabbadini, R. (1905.), *Le scoperte dei codici latini e greci ne' secoli XIV e XV*, 1, Sansoni, Firenze

Izvori

Sources

61. Seigel, J. (1966.), *Civic Humanism or Ciceronian Rhetoric? The Culture of Petrarch and Bruni*, „Past and Present”, 34:3-48, Oxford
62. Seigel, J. (1968.), *Rhetoric and Philosophy in Renaissance Humanism. The Union of Wisdom and Eloquence, Petrarch to Valla*, Princeton UP, New Jersey
63. Smith, C. (1992.), *Architecture in the Culture of Early Humanism. Ethics, Aesthetics, and Eloquence 1400-1470*, Oxford UP, New York i Oxford
64. Struever, N. (1970.), *The Language of History in the Renaissance. Rhetoric and Historical Consciousness in Florentine Humanism*, Princeton UP, New Jersey
65. Tavernor, R. (1998.), *On Alberti and the Art of Building*, Yale UP, New Haven i London
66. Thomson, I. (1966.), *Manuel Chrysoloras and the Early Italian Renaissance*, „Greek, Roman, and Byzantine Studies”, 7/1:63-82, Durham, N. Carolina
67. Vagnetti, L. (1973.), *Concinnitas: Riflessioni sul significato di un termine albertiano*, „Studi e documenti di architettura”, 2:139-161
68. Vagnetti, L. (1974.), *Lo studio di Roma negli scritti albertiani*, „Convegno internazionale indetto nel V centenario di Leon Battista Alberti”, Accademia nazionale dei Lincei, Quaderno, 209:73-110, Roma
69. Valentini, R., Zucchetti, G. (ur.) (1946.-1953.), *Codice topografico della città di Roma*, III.-IV., R. Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma
70. Vergerio, P. P. (1934.), *Epistolario* (ur. L. Smith), Fonti per la storia d'Italia 74, Roma
71. Viti, P. (1997.), *Storia e storiografia in Leonardo Bruni*, „Archivio storico italiano”, 155/1:49-98, Firenze
72. Vitruvio, M. P. (1993.), *De architectura libri X* (ur. L. Migotto), Edizioni Studio Tesi, Pordenone
73. Voigt, G. (1968./1888.), *Il risorgimento dell'antichità classica ovvero Il primo secolo dell'umanesimo*, 2. sv., Sansoni, Firenze
74. Watkins, R. (1957.), *The Authorship of the Vita anonima of Leon Battista Alberti*, „Studies in the Renaissance”, 4:101-112, New York
75. Westfall, C. W. (1969.), *Painting and the Liberal Arts: Alberti's View*, „Journal of the History of Ideas”, 30/4:487-506, Baltimore
76. White, H. (1978.), *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*, The Johns Hopkins UP, Baltimore i London
77. Witt, R. (1969.), *The De tyranno and Coluccio Salutati's View of Politics and Roman History*, „Nuova rivista storica”, 53/3-4:434-474, Roma
78. Wright, D. R. E. (1984.), *Alberti's De pictura: Its Literary Structure and Purpose*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes”, 47:52-71, London
79. Yates, F. (1966.), *The Art of Memory*, The University of Chicago Press, Chicago

Izvori ilustracija

Sources of Illustrations

- SI. 1. Janson, 1965: 216.
- SI. 2. Lücke, 1994: 91.
- SI. 3. Burroughs, 1994: 136.
- SI. 4. M. Špikić
- SI. 5. Vagnetti, 1974: 80.
- SI. 6. Tavernor, 1998: 15.
- SI. 7. Vagnetti, 1974: 86.
- SI. 8. Grafton, 2000: 241.

Sazetak

Summary

Perception of Antiquities by Leon Battista Alberti

This paper examines the concept of antiquities in Leon Battista Alberti's writings. Such a complex issue has been addressed with the intention of clarifying some epistemological questions considered fundamental in the development of early Italian Humanism. Starting from the analysis of interrelations between the philosophy of history and the philosophy of language in the humanistic development of „new” eloquence, historiography, politics and poetics, dealt with earlier by N. Struever and J. Seigel, the author finds correlation between these issues and the ways of observing the past and talking about it in the works of the first art theoreticians of Humanism including Alberti. The process of understanding the past and developing a feeling for it did not, at the time of early Humanism, fall strictly into the mentioned disciplines. The first observers of Roman ruins in Humanism were educated people who used to provide some explanations for these phenomena and include them into their historical writings. The early 15th century paved the way to the study of direct sensory perception of visible phenomena due to the fact that questions had been raised upon the nature of language as well as

the possibilities, range and freedom of translation as distinctive components in the development of new culture. It was the time of the formation of humanists with Manuel Chrysoloras in Florence. Writings and documents were collected from all over Europe and Constantinople. As the insight into the written tradition deepened, so did humanists gradually develop their own historical induction. The author considers that, despite discontinuity, there is a strong correlation between the development of cultures of ancient Rome and Greece. He points to discussions concerning analogy and anomaly in language structures that were led within the Hellenistic culture and renewed at the time of Roman literacy. Roman time with its protagonists and their writings was a role model for humanists. Observations about the similarities between two cultural systems are shown in this paper through Alberti's intellectual formation as well as his various ways of observing the past. Since Alberti was educated within the circle of the Padua humanist G. Barzizza, he was well acquainted with the Quintilian's writings dealing with the concept of analogy, along with a discussion about the complete education of a man.

It can as well be found in Alberti's writings following early humanist writings by C. Salutati and L. Bruni. The author follows C. Smith in explaining the importance of sensory experience in the epistemology of humanists, focusing on parts of Alberti's moralistic and technical writings dealing with the issues of sensory perception and its influence on the material process which, according to Alberti's opinion, originates in the mind. *De Pictura* deals with the way of constructing a central perspective. The works entitled *De statua*, *Ludi matematici* and *Descriptio urbis Romae* deal with various surveying instruments used by Alberti in his effort to comprehend reality. It acquired new perspective in Alberti's treatise *De re aedificatoria*, coinciding with the beginning of his architectural work and providing evidence on sources which direct perception and cognition into a new sphere of creativity. Here, the early formation of humanists, owing to an active approach to Quintilian's writings and questioning language laws as prerequisites of examining the laws of time changes, forms a basis for creating new material phenomena.

MARKO ŠPIKIĆ

Biografija

Biography

MARKO ŠPIKIĆ rođen je u Zagrebu 1973. godine. Studirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu povijest umjetnosti i komparativnu književnost, a diplomirao kod prof. dr. sc. Ive Maroevića na temu *Zastita graditeljskog nasljeđa u teoriji i praksi Leona Battiste Albertija* 1998. godine. Od prosinca 1999. znanstveni je novak pri Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i od ozujka 2000. mlađi asistent.

MARKO ŠPIKIĆ was born in Zagreb in 1973. He studied Art History and Comparative Literature at the Faculty of Philosophy in Zagreb. He graduated in 1998 under the supervision of the professor Ivo Maroević, Ph.D., with a thesis entitled *Preservation of the built heritage in theoretical and practical works of Leon Battista Alberti*. In 1999 he became a junior researcher at the Department of Art History at the Faculty of Philosophy in Zagreb. Since March 2000 he has been working as a junior assistant.

MARKO ŠPIKIĆ

Sveučilište u Zagrebu
 Filozofski fakultet
 Odsjek za povijest umjetnosti
 HR - 10000 Zagreb, I. Lučića 3

University of Zagreb
 Faculty of Philosophy
 Department of Art History
 HR - 10000 Zagreb, I. Lučića 3

Izvorni znanstveni članak

UDK 72.01:72.034 (45) (L. B. Alberti) „14”

Tehnike znanosti

Arhitektura i urbanizam

2.01.04 - Razvoj arhitekture i urbanizma
 i obnova graditeljskog naslijeđa

Humanističke znanosti

Znanost o umjetnosti

6.05.01. - Povijest umjetnosti

6.05.05. - Teorija umjetnosti

Članak primljen / prihvaćen: 14. 10. 2002. / 28. 05. 2003.

Original Scientific Paper

UDC 72.01:72.034 (45) (L. B. Alberti) „14”

Technical Sciences

Architecture and Urban Planning

2.01.04 - Development of Architecture and Urban Planning
 and Restoration of the Built Heritage

Humanities

Science of Art

6.05.01. - Art History

6.05.05. - Art Theory

Article Received / Accepted: 14. 10. 2002. / 28. 05. 2003.

Percepcije starina Leona Battiste Albertija

Perception of Antiquities by Leon Battista Alberti

Alberti
 analogija
 Firenca
 humanizam
 Rim

Alberti
 analogy
 Florence
 Humanism
 Rome

U tekstu se izlazu problemi razvitka percepcije starina u spisima graditelja Leona Battiste Albertija. Interes je u najvećoj mjeri usmjeren njegovim tehničkim spisima: raspravama o slikarstvu, skulpturi, zemljomjerstvu i arhitekturi, koji su nastajali od 1430-ih do 1450-ih godina. Autor pronalazi temelje nauka o percepciji pisanih i tvarnih starina u suodnosima kultura Grčke i Rima, te u tvorbi jezičnih pravila kojih je protežitost mogla poslužiti kao gradbeni model za humaniste prve polovice 15. stoljeća. U prikazu recepcije pisane predaje autor istražuje antička pojmljenja analogije, a u prikazu percepcija tvarnih starina bavi se Albertijevim tumačenjima sjetilnih iskustava i njihovom aplikacijom.

This paper deals with the issues of perception of antiquities in Leon Battista Alberti's writings. Emphasis is placed primarily on his technical writings dealing with painting, sculpture, surveying and architecture from the period between 1430's and 1450's. The author traces the foundation of scientific perception of written and material antiquities in Greek and Roman cultural interrelations as well as in language rules which might have served as a model for the 15th century humanists. The author examines the ancient concept of analogy through written tradition. He also studies Alberti's explanations of sensory experiences together with their application by presenting the perception of material antiquities.

MOTRENJE SUVREMENOSTI I MOTRENJE PROŠLOSTI

OBSERVING MODERNITY AND OBSERVING THE PAST

Svaka filozofija povijesti, navodi Nancy Struever u svome djelu *The Language of History in the Renaissance*, uključuje filozofiju jezika, a svaki historijski uvid podrazumijeva pojmljenje jezika protagonista ili dokumenta.¹ U raspravljanju o spisima, tragovima percepcija starina Leona Battiste Albertija, želio bih se, poput navedene autorice, poslužiti ovom odredbom koja se bavi odnosima dvaju umnih, promisljajućih djelovanja. U ovom radu neću, međutim, pratiti dalji tijek razlaganja N. Struever, jer se ono, poput suvremenog istraživanja Jerrolda Seigela, odvaja u relacijiranju ponajprije retoričkih, poetičkih, historografskih i političkih izričaja u naucima istaknutih firentinskih i rimskih humanista prve polovice 15. stoljeća.² Interes bih radije usmjerio na raspravljanje o nekoliko točaka koje se vezuju za prepustanje potencijalima prošlosti kao spoznajnom i poticajnom sustavu koje je u svojim spisima i djelovanju doticao Alberti. O kakvoj je filozofiji povijesti i filozofiji jezika riječ u slučaju Albertija i njegovih suvremenika? Spaja li ih hijerarhijski odnos? Što gradi pripadnosti ovih bavljenja? Oda brao sam navod N. Struever jer se dotiče dva temeljna historografska postupka, važna za podrstu spoznajnog procesa u historiji: riječ je o motrenju prošlosti i verbalizaciji motrenoga.³ No, ovi postupci u sebi ipak nose puno sire potencijale. Iako se geste okretanja prema prošlosti načelno mogu omeđiti na pojave „okretanja leđa suvremenosti”,⁴ one u sebi

uvijek nose neku svrhovitost, bez obzira ticala se kontemplativnog ili djelatnog zivljenja, a taj nas pojam *telosa* uvodi u još izazovnija područja koja se tiču pripadnosti oblikovne povijesti. Ovdje ću pokušati istražiti narav Albertijeva intelektualnog rasta u odnosu na znanje o prošlosti i njegov smisao za prošlo, te usporednost toga djelovanja s njegovim suvremenicima, zaključeno sa začetkom njegove arhitektonske karijere.

Razloga za takav odabir, kako bih želio pokazati, ima nekoliko. Jezik je u učenim društvima humanista postao obnovljeno središte raspravljanja na nekoliko razina, počevši od stvaranja intencijskog razlikovanja epoha – razlikovanja jezika „modernih” i skolastika, njihovih modela *prevođenja* tekstovnih izvorišta spoznaja – do složenijih postupaka apropijacije i asimilacije etičkih, retoričkih, historografskih i političkih uputa starih Grka i Latina. Latinski jezik bio je srz i zivotnost „tijela kulture” koje se imalo razviti, a tom se *animusu* grčki pridruživao ne samo kao bremeniti nositelj obavijesti o usporednim pogledima i razmatranjima, nego prije svega kao privlačivo polje nespoznatoga, čije je formalno učenje otvaralo pitanja o spoznavanju, supostojanju dva usporedna pojmljenja te o prozimanjima i domisljanjima u slučajevima *translatia*.⁵ Kao i u važini bitnih gradbenih sastavnica kulture talijanskoga ranog humanizma, i u pojmu prevođenja pojavljuju se prijepori. Od pada Carstva, nasljedovanja koja su se odnosila na *auctoritas* uvijek su isla u paru s *translatio studii*, pa su iskušavajući preporodi koji su u kulturne historiografije Europe usli pod različitim prirocima renesansi, ovisili, pratili ukorak ili nalagali smjerove kretanja ozivljenim oblicima latinитета.⁶ U povijesnim renesansa-

* Prijevodi odjeljaka spisa korištenih u ovom radu, osim na navedenom mjestu, djelo su autora.

1 Struever, 1970: 3.

2 Seigel, 1968. O suoblikovanju retoričkih i historografskih spisa s datostima vremena usp. Baron, 1970. (1955) i isti, 1968. O sukobu mišljenja dvojice autora, usp. Seigel, 1966: 3-48. i Baron, 1967: 21-37.

3 O ovim problemima usp. White, 1978.

4 U ove se pojave mogu ubrojiti pojave prezira suvremenika, govornika na toskanskom, graditelja u gotičkim oblicima, koje su humanisti počesto iskazivali kao uvjerenja ili kao fingirana stajalista unutar dijaloga i rasprava. Tako npr. čine Niccolò Niccoli u 1. dijalogu *Ad Petrum Paulum Histrum* L. Brunija, Flavio Biondo u *De verbis romanae locutionis* 1435. u Firenci, kao i Filarete u 8. knjizi spisa o arhitekturi.

5 O problemu prevođenja (koje obuhvaća pojmove *translatio* i *interpretatio*) raspravljao je 1420-ih godina Leonardo Bruni u spisu *De interpretatione recta*. Bruni je na latinski preveo niz Platonovih dijaloga, Aristotelove spise, pojedine Plutarhove zivotopise, *Oratio ad adolescentes* sv. Bazilija iz Cezareje, a sastavljao je i na grčkom. O utjecaju grčke kulture na talijanski humanizam usp. Cammelli, 1941., Garin, 1955., Kristeller, 1964: 1-14, Thomson, 1966: 63-82, Geanakoplos, 1983: 129-157, Dagron, 1987: 281-288, Niutta, 1990: 13-36, Smith, 1992: *passim*.

6 Usp. s razmatranjima Panofskog, 1972: 1-2 o monističkom i atomističkom razlaganju historiografije. O odnosima

ma, kao složenim sastavnicama kulturne epistemologije, pismenost i političnost kretale su se usporedno kada je riječ o održavanju ili obnavljanju starih života koji su transcendirali u pismu, otvoreni mahnitostima vremena – sukobima, oštećivanjima, destrukciji i zaboravu. Ono što se vidi kao konstanta, od učenja s karolinskih i otonskih dvorova do humanista Albertijeva doba, jest ta povezanost pismenosti, stanja jezika, s političkom voljom naručitelja. O stanju jezika ovisilo je i razmatranje o historiji, a te su priručane kakvoće i otkrivena *energeia* jezika postale razlikovna sastavnica humanizma koji je razvijen od Petrarčina doba.⁷ Bavljenje oživljavanjima skopova znanja, od omeđenih gradnji pojedine dogme do pojmljenja unutarkulturnoga pluralizma učenja o zbilji – posjeduje svoje analogone. Takav je slučaj s Petrarčinim motrenjima prošlosti, koja su imala bliske srodnike u antici: kao što je on sastavljao poslanice i ispovijesti Ciceronu, svetom Augustinu ali i

potomstvu, tako je i Epikur sastavljao spise u kojima je dijalogizirao s Herodotom. Ova su dijalogiziranja, smatram, u njihovoj naknadnoj raselambi, posjedovala nutarnje potencijale za djelovanja, nalik onima na koje ukazuje N. Struever. Iz njih nisu rasle samo suprotstavljene povijesti filozofijskih učenja antike nego i epistemologijske upute koje su, u svojoj razdijeljenosti ili obuhvatnijoj prihvaćenosti, bivale obvezujuće i poticajne. Elaine Fantham piše da su Rimljani, prije no što su počeli stvarati vlastitu pismenost, bili prva kulturna zajednica koja je naslijedila književne uzorke koje su stvorili Grci. Pitanje s kojim su se tada suočili bilo je: što oponašati i na koji način?⁸ Pisci poput Livija Andronika, Nevija i Kvinta Enija iz 3. i 2. st. p. K. prema grčkoj kulturi stoje kao što firentinski humanisti stoje u odnosu na uzorne pisce rimske kasne Republike i ranoga Carstva. I kao što se rimski kompleks manje vrijednosti u odnosu na Grke sastojao od potrage za dostojanstvom,⁹ tako se u ranim humanističkim spisima pojavljuje već spominjana kritika suvremenoga doba, koja je dosegla obrise toposa. Petar Pavao Vergerije tako u jednoj poslanici iz 1397. godine osuđuje ignoranciju ljudi,¹⁰ a u Brunijevim *Dijalozima za Petra Pavla Istranina* s početka 15. stoljeća Niccolò Niccoli o suvremenosti govori kao o *velikom brodolomu svake učenosti*.¹¹ No, moglo bi se reći da su nakon početnih iskazivanja nemoći i indignacije u oba kulturna konteksta nastupili iskazi napora za naukovanjem. Kvintilijan, o kojemu će riječi biti poslije, pisao je da i nauk posjeduje djetinjstvo.¹² Ta *studii infantia* obilježila je genezu napora učenjaka – kako u intelektualnim društvima Rima Enijeva i posebice Ciceronova doba, tako i u Firenci ranoga humanizma, u njenim *cenacolima*, sastajalisticima firentinskog augustinca Luigija Marsiglija u crkvi S. Spirito preko Arna ili u prostorijama firentinskoga doma Bizantinca Manuela Chrysolorasa, u kojima su pripadnici prvoga narastaja humanista krajem 14. stoljeća marljivo učili grčki.¹³ Oba su se sustava sudarala s *odraslošću*, razvijenosti paradigmatičke kulture: Rimljani s grčkom kulturom, koja je već razvila fundamentalna filozofijska učenja unutar sofistike, peripatetike, stoičke i epikurejske škole, a humanisti Italije prije svega s latinskom kulturom antike koja je pretrpjela ozbiljan diskontinuitet. I dok su se Lukrecije i Ciceron zalili na siromaštvo latinskih u odnosu na jezgrovitost i iskoristivost grčkih izraza,¹⁴ humanisti su predmet svojih osuda pronasli u *zapustanju* napora Latinâ, kvarenju njihovih dosega na svim razinama – od misaonosti do opipljivosti. I Rimljani antike i humanisti rane renesanse slijedili su, dakle, slične nakane, u pojedinim slučajevima čak gotovo identične, premda su im polazišta u množenju bila različita.¹⁵

translatio imperii i *translatio studii* usp. Curtius, 1971: 35, n. 33, koji navodi da je predodžbu o *translatio studii* našao prvi put u pismu Heirica Karlu Ćelavom.

7 Petrarca se pojavljuje kao jezični *arbitr* za cara Karla IV. 1361. godine u ocjeni autentičnosti spisa Rudolfa Austrijskog kojim je predstavljao svoju autonomiju od Karlove carevine. Sličan, poznatiji pothvat, napravio je 1440. Lorenzo Valla spisom *De falso credita et ementita Constantini donatione*, kada je filologijskom raselambom razotkrio kriptovtorinu temeljnoga dokumenta o navodnom nasljednom pravu Crkve nad Carstvom, u kojemu je autorstvo pripisivano caru Konstantinu.

8 Fantham, 1989: 220. Autorica uspoređuje rimsku „vi-soko-imitativnu“ književnost i pojavu rimske nacionalne pismenosti s pojavom novoga kritičkog pristupa i nacionalnih književnosti u renesansi riječima: *in both cases, critical theory, adapted from the prototype literature, helped to mould form and content and in both cases formal education in grammar and rhetoric provided norms for literary expression*. Ono što humaniste razlikuje od antičkih Rimljana jest činjenica da ne polaze od rimskog jezika kao uzorka u preobrazaj nacionalnog izraza jer se to već nakon pada Carstva zbililo. Humaniste zanima regresija koja, međutim, ne gubi iz vida svoju prognostičnost i tvorbenost.

9 Fantham, 1989: 221.

10 Vergerio, 1934: 192, riječima: *Idi odmah odavde, u Rim, dakako, i upitaj koga god hoćeš, pa i najstarijeg rimskog građanina, tko je bio Romul, drugi otac grada, tko Numa, tko i jedan i drugi Tul, tko Anko, tko i jedan i drugi Tarkvinije; (...) tko god, kazem, bio taj za kojeg zapitas, tesko će to znati, ne koristi li se odabranim djelima pisaca*. (Prijevod Ana Plosnič.)

11 Bruni, 1996: 96-97, riječima *in hoc tanto doctrinarum naufragio*. Aristotela, nakon skolastičkih redakcija i velikih preobrazbi (*transformatione*), mogu prepoznati još samo Sibila i Edip. Ovdje valja upozoriti da lamentacije humanista nisu bile usamljene u „povijesnim renesansama“: Walafri Strabo (808./9.-849.) pisao je u proslavu Einhardova *Života Karla Velikog: U sadašnje vrijeme, (...) znanosti nazaduju, a svijetlo mudrosti sve manje se stuje i postaje sve rjeđe*. Eini se kako nije riječ o osudi vremena nakon smrti Karla jer se obojica nazivaju barbarima. Usp. Einhard, 1992: 49, 53.

12 Kvintilijan, 1967: 46.

13 O Marsigliju usp. Voigt, 1968. (1888.): 191-194. O Chrysolorasu usp. bilješku 5.

14 Fantham, 1989: 241.

15 Plinije Stariji pisao je u *Naturalis historia* o političkoj iskoristivosti umjetničkih djela koja su pojedinci donijeli u

ANALOGIJA I ANOMALIJA

ANALOGY AND ANOMALY

Vežano za postavljenu usporednost nameæ se tada pitanje: gdje se nalaze izvorišta metodske upute koje su Rimljani mogli problematizirati kao poticaje nastanku vlastite kulture? Kada su Livije Andronik i Enije prevodili s grækoga i sastavljali prva znaæajna djela u rimskoj knjiæevnosti, Aristofan iz Bizancija postao je oko 200. godine p. K. knjiæniæar aleksandrijske knjiænice. George A. Kennedy upuæuje da je Aristofan sastavio leksikografsko djelo u kojemu je identificirao ranija i kasnija znaæenja rijeæi te da je prvi put predoæio sklanjanje grækih imenica i glagola, tragajuæi za opæim pravilima morfologije na temelju analogije.¹⁶ Èini se kako je Aristofan operirao nekim sastavnicama filozofije povijesti: to su oblici koji se æele prepoznati kao *prosliti*, a sluæe spoznavanju naravi mijene. U sluæaju analogije, to su dva gramatiæka polja istraæivanja kao polja moguæih prepletanja. Aristofanovu se uæenju suprotstavio stoik Hrizip tvrdnjom da rijeæi nisu u skladu sa stvarima koje izraæavaju i da gramatiækom uporabom vlada *anomalija*. Hrizip je pojmljenje anomalije razvio iz Platonova nepovjerenja prema pjesnicima, smatrajuæi tvorbu rijeæima neistinom u odnosu na istinitost zbilje.¹⁷ Spominjem ovu vijest tek kao malen odjeljak dinamiæne povijesti analogije: Aristofanovo bi razmatranje ostalo moæda osamljeno da nije ozivljeno 50-ih godina p. K. u Rimu. Tada je došlo do sukoba pristalica doktrine o tvorbenosti rijeæi – analogije – i stoiækih podupiratelja anomalije. Prvi su vjerovali u postojane odnose (to *analogon, ratio*), a drugi na to nisu mogli pristati. Dok su konzervativniji htjeli izbjeæi nepostojane tvorbe uporabom *sinonima*, oni radikalniji zastupali su kovanje novih, usputnih tvorbi.¹⁸

Ovu raspravu istiæem iz najmanje dva razloga: prvi je u æinjenici da se djelovanje analogije kao *poietieke* sastavnice prenijelo iz jednoga kulturnoga kruga u drugi. U trenutku kada je Aristofan razmatrao analogiju kao jednu propulzivnost tvorbe, bavio se problemima iskljuæivo grækog jezika. Prenosjenjem ove rasprave u Rim – u kojem su græke filozofijske i govorniæke škole dobile znaæajne sljedbenike – pruæila se zastupnicima analogije moguænost za poredbeno djelovanje, s obzirom na to da su uæeni Rimljani u *curriculumu* svojih škola posjedovali poduku iz latinskoga i iz grækoga.¹⁹ Postojanje rasprave o analogiji u doba lamentacija rimskih klasika kako jezik još ne posjeduje dostojanstvo grækoga, vrlo je znakovito, bez obzira na to tko stajao na kojoj strani u toj raspravi. Drugi pak razlog za isticanje ovih rasprava jest æinjenica da u njoj djelatno sudjeluju istaknuti protagonisti rimskoga društva koje su talijanski humanisti

smatrali najveæim autoritetima ili predmetima vlastitih prijevora: Ciceron i Cezar.²⁰ Ovi protagonisti nisu svojim djelima ili pismom u oæima humanista bili samo nositelji uæenosti nego i nositelji nutarnjih prijevora, pripadnih traganju za vlastitosti kulture. Rimljani su im se – kao u primjerima Epikurovih i poslije Petrarkinih poslanica – mogli uæiniti kao *interlocutores* s mrtvima, koje je pismo ostavilo na životu. Pa kada su i sami tragali za spisima Starih i kada su ih posjedovali, humanisti su ih takoæer s ushitom pojmlili kao *personifikacije* pisaca, a ne kao nezive predmete ili, kako je u navedenom pismu Vergerije isticao, kao *nuda nomina*.²¹ Humanizam Firence i Rima – kako u svom zaæetku, tako i u razvitku – iskazivao se u snaænu simboliækom naboju i otvorenosti govornim figurama, posebice kada je rijeæ o uspostavi odnosa izmeðu filozofije povijesti i filozofije jezika N. Struever. Analogija

Rim kao plijen (*ex manubiis*). Iz ovih eksproprijacija radi asimilacije kultura Plinije ocjenjuje i narav pojedinih vladara. Usp. Isager, 1991: 157, 164, 227. U doba razvitka rimske knjiæevnosti upravo su vojni, dræavni prvaci prednjaæili u pljenidbi grækih knjiænica: Sula je, prigodom osvajanja Ate-ne 85. p. K., prisvojio ezoterieku knjiænicu Aristotelove škole. Kada su humanisti poæeli prikupljati spise po karolin-skim samostanima Europe ili u Konstantinopolu – od Poggia, Aurispe, Bartolomea Aragazzija, Filelfa, Guarina, do Nikole Kuzanskog – rijeæ je bila o trgovanju ili o mu-kotrpnom prepisivanju. Usp. Sabbadini, 1905., Bolgar, 1973: 455-505.

16 Kennedy, 1989: 207.

17 Kennedy, 1989: 212. Hrizip se pritom odnosio na Platonova stajalista iz *Dræave* i *Zakona*.

18 Fantham, 1989: 242. Autorica pritom upuæuje na konzervativizam Varona, koji je 47. p. K. sastavljao spis *De lingua latina* prikazujuæi dvije suprotstavljene strane. Na strani inovatora spominje govornika Sisenu i Cezarov izgubljeni spis *O analogiji* posveæen Ciceronu.

19 O usporednosti uæenja dvaju jezika još u djeæaæko doba, usp. Kvintilijan, 1967: 45, koji govori: *Vise vollim da djeæak poæne s grækim jezikom, zato sto æe latinski zbog njegove opæe uporabe i mimo nase volje u se upiti, a i zato sto æe najprije biti pouæavan u grækim disciplinama iz kojih su proistekle nase.* (I., 1, 12). Kvintilijan još dodaje: *Nastava latinskog jezika treba slijediti nakon kratkog vremena i ubrzo se odvijati usporedno s grækom.* (I., 1, 14). (Naglasio i prilagodio autor.)

20 Rasprave o Cezaru kao dræavniku ali i nositelju ne/moralnih osobina obiljeæile su nastanak firentinskoga humanizma; spominjem tek najistaknutije: Coluccio Salutati, *De tyranno* (1400.), Bruni, *Dialogi ad Petrum Paulum Histrum* (oko 1402.-03.), te kontroverzija izmeðu Poggia Bracciolinija i Guarina Guarinija o Cezaru 1430-ih godina. O Ciceronu je Bruni pisao u *Vita Ciceronis* (1415.), odnoseæi se prema Plutarhovu životopisu, a spis *De comparatione Ciceronis Quintilianique* Lorenza Valle je izgubljen. Usp. Witt, 1969: 434-474 i Ianziti, 2000: 39-58.

21 Poggio je u korespondenciji ponosno izricao znakove prisnosti s davno preminulim piscima: u pismu Niccoliju od 27. rujna 1427. govorio je o *Varronem tuum* iako je koristio i izraz *librum meum*. Naglasavam ove izraze jer se u pismu iz ozujka-travnja 1429. govori o *Cosmum nostrum*, što se odnosi na suvremenika Cosima Medicija. Usp. Bracciolini, 1984: 77 i 84. Vergerijev izraz iz pisma Ludovicu Alidosiju gola imena odnosi se na rimske rusevine, a vazan je za nasu temu zbog problematiziranja upotpunjenja temeljne percepcije opipljivih relikata Rima, u kojemu se fenomenima pririeu historije i deskripcije, kao prizoristima djelovanja nositelja antiækih glasova.

koja je pokretala Rimljane u kontemplativnom i aktivnom življenju, postaje u humanizmu jedna od temeljnih praksi na niti vodilji jezika, i ona se kretala kako u dubinu – u dubinu prošlosti, tako i u sirinu idealiteta i misaonih, domisljajnih potencijala stvarane kulture.

STUDIJS INFANTIA LEONA BATTISTE ALBERTIJA

STUDIJS INFANTIA BY LEON BATTISTA ALBERTI

U doba školovanja mladoga Firentinca Battiste Albertija (sl. 1.), koji je rođen za obiteljskog izgnanstva u Genovi 1404. godine, kultura talijanskoga humanizma i sama je proživljavala doba vlastite formacije u grčkim i latinskim studijima. Alberti je bio nezakonito dijete Lorenza de' Benedetta i Bianche Fieschi, koja je umrla u ranom Battistinu djetinjstvu od kuge koja je izbila u Genovi. Lorenzo Alberti bio je tada primoran preseliti obitelj u Veneciju, gdje mu je sin primio prvo školovanje.²² Battista je uskoro, u doba svojega dječastva, prešao u školu uglednoga padovanskog odgojitelja Gasperina Barzizze.²³ Ovaj je podučavatelj i apostolski tajnik prigodom izbora pape Martina V., na Koncilu u Konstanzu 1417., primio s ushitom vijest o Poggiovu otkriću cjelovita Kvintilijanova spisa u obližnjem Sankt Gallenu.²⁴ Prijepis je Barzizzi u Padovi predao kardinal Branda Castiglioni i na tom je temelju Barzizza 1420. godine sastavio spis *De compositione*, u kojem se bavio sastavljanjima s pomoću načela retorike i stilistike.²⁵ U takvom je okruženju Alberti imao prilike pomno proučiti Kvintilijanove naputke o cilju odgajanja idealna govornika, ali je istodobno mogao započeti i poznavanje i upora-

bu gradbenih sastavnica antičkih konstrukta unutar vlastitih pisanih i arhitektonskih ostvarenja. Ovdje, međutim, nije riječ samo o upoznavanju ustrojstva oživljenih govorničkih pravila, razvijenih od Ciceronova do Kvintilijanova doba, nego i o problematiziranju *nove tvorbe* koja je obremenjena, s jedne strane autoritetima starine, a s druge strane – željom za tvorbenim iskazom vlastitosti koja se često spajala s neposrednom i lokalnom povijesnom predajom. Slučajeva takvih oblika anakronizama bilo je u firentinskom humanizmu više – od laudabilnoga Brunijeva opisa Firence, u kojemu je ekfrazu utemeljenu na *Panatenejskom govoru* Elija Aristida spojio s pojavnostima *srednjovjekovnoga grada*,²⁶ do Poggiovih, Vallinih i Albertijevih dijaloga o temama koje su pripadale antičkim tuskulanskim sastajalisticima, a koje su aktualizirane u Firenci, Rimu ili Paviji 15. stoljeća kao potencijalna polja aplikacije tih spoznaja u suvremenosti. Spomenuti pojam aplikacije, kao dio stare hermeneutike, koji slijedi tankoautnosti procesa razumijevanja i tumačenja²⁷, dobiva u Albertijevoj misli i djelovanju – utemeljenima na recepciji bogate građe spoznaja iz starina – zanimljive razmjere. Alberti je u propitivanju moći izvora mogao slijediti još u starini utemeljenu distinkciju analogija: ona je funkcionirala na razini jezika – njegove tvorbene povijesti, ali i na razini prvotnih smislova, ukorijenjenih u grčkoj filozofiji. Od Kvintilijana, preko kojega je kao adolescent usao u dijalog sa Starima (*maiores nostri*, kako će ih nazvati u početnim stranicama rasprave o arhitekturi), Alberti dobiva model *pretvorbi* oblika u vremenu, kao i mogućnost stvaranja inherentnog sinkretizma disciplina kojima se bavio. Kvintilijan nas u šestom poglavlju 1. knjige *Institutio oratoria* izvješćuje da je analogija grčka riječ za koju se u latinskom koristi pojam *proportio*. Kaže on tako: *Sustina analogije sastoji se u tome što ona nešto što je sumnjivo uspoređuje sa sebi sličnim o čemu ne postoji sumnja, i što nesigurno dokazuje nečim sigurnim*.²⁸

O analogiji je Alberti mogao čitati i u prijevodima ili izvornicima Aristotelovih spisa *Ispitivanje životinja*, *O pjesničkom umijeću* i *Nikomahovoj etici*, koju je 1419. preveo Bruni i posvetio papi Martinu V. za njegova firentinskog boravka. O tom je pojmu, koji je zbog svoje sirine uporabivosti samo dobivao na latentnosti, pisao i Vitruvije, s kojim su kritičari često poistovjećivali Albertija. Rimski je arhitekt u prvom poglavlju 3. knjige spisa *De architectura* pisao da kompozicija hrama nastaje iz razmjera koji se na grčkom naziva *analogia*.²⁹ Nakon toga slijedi glasovita rasprava o potrebi postivanja razmjera i simetrije, te opis evokovanih sumjerljivosti *ad circulum* i *ad quadratum*, dobivenih kreativnošću Prirode. Uz pojam *proportio*, međutim, Vitruvije nešto

Sl. 1. Krstionica u Firenci
Fig. 1 Baptistry in Florence

22 O Albertiju usp. Grayson, 1960: 702-709, Borsi, 1996: 7-18, Tavernor, 1998: 3-29, Grafton, 2000.

23 Grayson, 1960: 702 pretpostavlja da je riječ o razdoblju od 1415. do 1418. godine. O Barzizzi usp. Martellotti, 1965: 34-39.

24 Poggio je o otkriću obavijestio Guarina u Veronu 15. prosinca 1417. Kvintilijana je „u zurbi“ prepisao kako bi ga poslao Bruniju i Niccoliju u Firencu. Usp. Ponte, 1966: 199.

25 Martellotti, 1965: 35, 36. Barzizza se u tome kratkom spisu referira na Kvintilijana (navodi dio njegova spisa, IX., 3, u kojemu se Rimljanin bavi govornim figurama), zatim na Cicerona i Nonija Marcela. Usp. Barzizza, 1969: 2, 3.

26 Brunijev *Laudatio Florentinae urbis* iz 1403.-04., usp. Bruni, 1996: 563-647.

27 Riječ je o trima *subtilitates: intelligendi, explicandi i applicandi*, koje u opisu „starije tradicije hermeneutike“ tumači Gadamer, 1978: 341, 343. Riječ je o umijeću koje zahtijeva zasebnu istančanost duha; između *intelligere* i *explicare* postoji nutarnje jedinstvo jer je razumijevanje uvijek tumačenje. Aplikacija je, pak, u doba povezanosti filološke, pravne i bogoslovne hermeneutike (do 19. stoljeća) bila priznata kao integralni trenutak čitavog razumijevanja, tumačenje smisla na sudu ili u propovijedi.

28 Kvintilijan, 1967: 82. *Eius haec vis est, ut id quod dubium est ad aliquid simile, de quo non quaeritur, referat et incerta certis probet*. Usp. Quintilian, 1996: 112.

29 Vitruvio, 1993: 124-5.

dalje (III., 1, 3) proširuje taj imperativni uzorak suodnosa unutar čovjekova lika na sliku dovršena hrama i koristi riječ *similiter*. Upravo æ se pojmom *similitudo* Alberti baviti kao jednim od svojih najvećih izazova – kako u vlastitu shvaćanju pripadnosti i oblika nositelja povijesnih mijena, tako i u raspravljanju o ključnim trenucima gradnje: stvaranju nau-
ma (*lineamenta*), bavljenju opipljivom gra-
dom (*materia*), izvedbom i uresom, sve do najvažnijeg trenutka – stvaranja sklada (*con-
cinnitas*) unutar projektirane građevine.³⁰
Neka na ovome mjestu bude dovoljno zami-
sliti silnice analogije u „dvama životima”, koji
se mogu ukazati onome tko se analogijom
bavi: „pasivnom” životu u motriteljevoj pre-
pustenosti izvorima, i u njenu aktivitetu, dio-
ništvu u tvorbama novoga života iznijetog iz
potencijala zamrlih motrenih starina. Dok je u
prvoj domeni riječ o reliktu, fragmentu prikri-
venog života, u drugoj je riječ o međusobnom
prožimanju zamrlih, zaboravljenih starina i
djelujućeg uma njihova otkrivaatelja i tumača
njihove potencijalne obnovljivosti.

MEMORIA I INGENIUM

MEMORIA AND INGENIUM

Alberti je nakon školovanja kod Barzizze opo-
čeo studij kanonskoga prava u Bologni. Opæ
su mjesto u historiografiji o Albertiju po-
stala izvješæa o ondasnjim zbivanjima u nje-
govu životu, koja su, kako se većina autora
slaze, utjecala na njegov studij ali i na narav
njegovih spisa. Battistin zaštitnik u njegovoj
nezakonitosti, otac Lorenzo, umro je 1421. go-
dine. O ovim nas trenucima i konzekvencija-
ma oæeve smrti – osporavanju naslijeða –
Alberti izvješæuje u tri spisa iz različitih raz-
doblja: u kratkom lukijanovskom spisu *Siroæe*
pod krinkom Philoponiusa (grè. „Ljubitelj na-
pora”) iz zbirke *Intercoenales*, zatim u *Knjiga-
ma o obitelji* iz 1430-ih i u životopisu koji je
mogao nastati krajem 1430-ih godina.³¹ U po-
sljednjem spisu, nesigurnog autorstva, pisac
nas izvješæuje o Battistinu obolijevanju i o ne-
prilijenom vladanju obitelji: ... *sav se pismeni-
ma i svetim i graðanskim pravima posvetio,
tako da je zbog mnogih bdijenja i neumorne
postojanosti, svladan naporima uænja, tes-
ko obolio, a da ovim njegovim stanjem njego-
vi nisu bili dirnuti.*³²

Ako je vjerovati ovome spisu, Battista je, us-
prkos dijagnozi lijeènika o iznurenosti naravi
(*fessitudine nature*), nastavio s naucima do
iznemoglosti. Kada su mu se slova počela pri-
kazivati kao skorpioni, odluoio je poslušati
savjet lijeènika i u 24. se godini posvetiti *ad
phiscam atque mathematicas*.³³ Kako se u
životopisu navodi, to je uèinio jer se, za razli-
ku od dotadanih studija koje su zahtijevale
primarno djelovanje pamæenja, u ovim nauci-
ma trazila dosjetljivost. Ovo razlikovanje iz-

meðu *memoria* i *ingenium* izuzetno je bitno u
motrenju rasælambe pojmova nauka i djelo-
vanja, koja se u humanizmu nikada do kraja
ne ozbiljuje. S jedne je strane pojam pamæe-
nja, spomena, koji je bio dionik govornike
procedure, poput pripreve za eksteriorizira-
nje naumljenog idealiteta, a, s druge, siri je
pojam *ingeniuma* koji djeluje kao preduvjet,
naravna datost za nadogradnju umijeæa ali i
kao pokretaæ invencije.³⁴ Kako je Alberti obo-
ma područjima djelovanja priricao odreðeni
moralitet, koji se vrlo èesto iskazivao u preo-
blikovanom stoièkom problematiziranju od-
nosa promjenljive, razorne Fortune i krepo-
sne postojanosti, nameæe se pomisao da je
sjetilnost viðenja i pojmljenje na izvjestan na-
èin zelio *ustrojiti*.

OČI I UŠI TE HUMANISTIČKO TEORETIZIRANJE O ADAEQUATIO

HUMANISTIC THEORIZING ABOUT ADAEQUATIO

U novije je doba Christine Smith u središte
svog istraživanja kulture humanizma smjesti-
la „obnovu prvijenstva sjetilnog iskustva u
epistemologiji”.³⁵ Riječ je upravo o obliko-
vanju znanja pripadnome stvarateljima kultu-
re ranoga humanizma, a to se znanje temelji
na motrenju izvorišta, koji su dvojni: tekstov-
ni i fenomeniski, tj. tvarni. U tom se razdoblju,
naime, antikvarni studiji, hermeneutika i *po-
iesis* spajaju u sklad koji je izuzetan stoga što
nije nužno riječ o susljednosti nego o *istodob-
nosti* tih bavljenja, što nas, kao u sluæaju *con-
cinnitas* kod graðevina, podsjeæa na Albertije-
vo pojmljenje sklada kao uravnotezene cjeli-
ne satkane od raznolikih sastavnica.³⁶ Smith

30 Usp. Alberti, 1966. Pojam *concinnitas* jest pojam ko-
jim se Alberti bavi u 9. knjizi *De re aedificatoria* i koji zami-
slja kao spoj triju nužnih sastavnica: *numerus, finitio i collo-
catio*. Zanimljivo je da je Gasperino Barzizza u spomenuto-
me spisu koristio upravo taj pojam kao nužnost stvaranja
sklada rijeçi u govoru. Barzizza, 1969: 1. O pojmu *concinni-
tas* usp. i Vagnetti, 1973: 139-161.

31 U *Pupillusu* se Alberti zali na nesklonu Fortunu: *Kao
dijete osirotio kad mu je umro otac, Filoponij je izgnan iz
svoje domovine, lišen èitave svoje oæevine od najblizih
srodnika, pa i izbaæn i izopæen iz blizine i društva vlastite
obitelji, tako da je bio primoran bijedno prositi od stran-
ca.* (Alberti, 1987: 16.) U *I libri della famiglia* razgovori po-
einju prije smrti oca Lorenza u tužnom ozraèju; usp. Alberti,
1994.a: 15 i dalje.

32 Alberti, 1843: 92-93. O ovome spisu usp. Watkins,
1957: 101-112.

33 Alberti, 1843: 90-91, 94-95.

34 O problemu pamæenja usp. Yates, 1966: 1-128.

35 Smith, 1992: XII-XIII. Smith u uvodu svojih studija na-
vodi kako se procesi asocijacije i interpretacije ostvaruju
prožimanjem memorije, imaginacije i razuma sa sjetilnim i
èinjenim datostima koje su pohranjene u umu.

36 Ovo je pojmljenje Alberti proveo u svojoj arhitekton-
skoj teoriji prihvaćanjem naèela *varietas* unutar skladne
cjeline i spojem s aristotelovskim naèelom sredine iz *Niko-
mahove etike*. O *varietas* usp. Gosebruch, 1957: 229-238 i
Klotz, 1969: 93-103.

u svojim studijama pokazuje kako su građevinama priricane sposobnosti iskazivanja duhovne i moralne po(r)uke. Svakako je prisutnost Manuela Chrysolorasa omogućila upoznavanje Firentinaca s naucima grčkih učitelja i filozofa Druge sofistike u pojmljenju starina i rimskih razvalina, no možda bi ispravnije bilo reći da su se ta učenja u Firenci spojila s onima već postojećim.³⁷ Firentinci su, neposredno nakon Chrysolorasova odlaska iz grada 1400. godine, počeli pokazivati plodove njegova nauka: to se pokazuje u dva bitna spisa ranoga humanizma u Firenci - *Invektivi Antoniju Loschiju* Coluccija Salutatija i Brunijevu *Slavljenju grada Firence*.³⁸ Salutati, Brunijev učitelj i podupiratelj, u invektivi Loschiju, kancelaru firentinskoga neprijatelja Giangaleazza Viscontija, sastavio je odgovor na napade u kojem se iskušao u dokazivanju firentinskoga rimskog podrijetla. Jedan od argumenata za firentinsku *romanitas* jest opis krstionice sv. Ivana Krstitelja (sl. 2.), gradskoga zaštitnika: *Postoji hram koji je nekoč bio posvećen Marsu, za kojeg su pogani smatrali da je otac rimskoga naroda. Mora se zamijetiti da ovaj hram nije izgrađen u grčkom ili etrurskom stilu, nego potpuno u rimskom.*³⁹

Salutati, višean uporabi alegorijskog tumačenja,⁴⁰ nalazio je u središnjoj građevini pred stolnicom paradigmu za promicanje grada koji je, kako se u to doba tvrdilo, bio utemeljen pod Sulom. U tome je zapravo sličan historijama o nizu pretvorbi *Mirabilia urbis Romae*, u kojima se u 16. poglavlju opisuje kršćanska konsekracija Panteona u crkvu Santa Maria Rotonda, iz navodnoga svetišta Kibebe, kako bi se pronašla kršćanska protuteza Majci bogova.⁴¹ Ono, pak, što Bruni donosi u *Laudatio Florentinae urbis* zanimljivo je za raspravu o Albertiju. On se kreće sa sličenoga polazišta kao Salutati, tj. nakana mu je opisivati i slaviti. Stoga već u začetku spisa iskazuje želju da mu besmrtni Bog udijeli moć izraza rječitosti koja bi *odgovarala* gradu Firenci: *Uistinu čudovita je izvrsnost*

37 Smith u svome razlaganju koristi Chrysolorasov spis *Usporedba Starog i Novog Rima* koji je sastavljen u Rimu 1411. godine. Smith, 1992: 150-169.

38 Za Salutatijev spis usp. Garin, 1952: 9-37 i Baldassarri / Saiber, 2000: 3-11; za Brunijev usp. bilj. 26.

39 Usp. Garin, 1952: 18, koji *gentilitas* prevodi s „plemstvo“, i Baldassarri / Saiber, 2000: 9, koji ga prevode s „pogani“.

40 Osobito u spisu *De laboribus Herculis*, s kraja 14. stoljeća, u kojemu se služi i etimolojskim tumačenjima naziva i pojmova.

41 Za *Mirabilia urbis Romae* usp. Valentini / Zucchetti, 1946: 17-65. O Panteonu usp. Buddensieg, 1971: 259-267 i Krautheimer, 2000: 72.

42 Bruni, 1996: 568-9. *Admirabilis quidem est huius urbis prestantia et quam nullius eloquentia aequare possit.* Bruni u pismu milanskom nadbiskupu Francescu Pizolpassu 1440. razlikuje *laudatio* i *historia* riječima: *Historia quidem veritatem sequi debet, laudatio vero multa supra veritatem extolit.* (Naglasio autor.) Usp. Viti, 1997: 78.

grada, takva da ništa rječitost njoj ne može odgovarati.⁴²

U Brunijevu je slušaju riječ o prepoznavanju sukoba između onoga što se prima sjetilima vida i nemogućnosti adekvatnog iskaza viđenoga. Spomenuo sam ova dva primjera stoga što se i Alberti služi alegorijom kada motri i piše o starinama i što pojam o viđenome zeli

Sl. 2. Pripisano Albertiju: Autoportret, Rim, Biblioteca Nazionale, cat. 29

Fig. 2 Attr. Alberti: Self-portrait, Rome, Biblioteca Nazionale, cat. 29

nekako iskazati. No, između ovih motrenja postoji razlika, koja se može izvesti iz Brunijeva razlikovanja *laudatio* i *historia* u tvorbi prvih humanističkih ekfrazâ. Načelna neizrecivost iskustava motrenja tako je potpuno sukladna postuliranom udaljavanju od činjenosti opipljivih tvarnih pojavnosti u laudabilnim spisima. Alberti se, pak, želi baviti tim prepoznatim problemom, držeći se trijeznosti u vlastitu naumu prikazivanja arhitektonskih tvorevina kao etičkih uputa za borbu protiv nutarnjih i vanjskih stihija te nemira s pomoću uma i njegovih tvorbi. U moralističkom dijalogu *O mirnozi duha* iz 1441./42., sastavljenom u Firenci, Alberti opisuje gradsku stolnicu kao suptilnu alegoriju dolaska do kreposti. Smith upućuje na Albertijevo izdvajanje usklađenih protuteža u razlaganju o ljudskim osobinama, koje vidi kao neopipljivu prisutnost u tvarnosti građevine. Jedan od sugovornika, ugledni firentinski građanin Agnolo Pandolfini, želi razlikovati nutrinu i vanjstinu građevine, koja je u to doba bila pokrivena kupolom, kao stanja čovjekova duha u odnosu na izazove vremena. Tako građevina figurira kao nositelj sklopa protuteža u osliku čovjekova poznavanja ili nepoznavanja kakvoća kreposti u odnosu na Fortunu: *Ovdje, može se kazati, trajno prebiva proljetni ugođaj: vani vjetar, studen, inje, ovdje unutra zaštićen od vjetrova; ovdje mlak i miran zrak; vani ljetni i jesenji žar; ovdje unutra najumjerenije osvježenje.*⁴³

Vaznost ovih dijaloga valja istaknuti zbog Albertijevih razmatranja o percepciji svijeta, kao i zbog nakane da se ona dovede u red. Smith pretpostavlja da je Alberti na sastavljanje spomenutog spisa bio potaknut uglavnom političkim razlozima: nemirima u gradu, izazvanim izgonima obitelji Medici 1433. godine, a potom i obitelji Strozzi, Peruzzi i Albizzi 1434., kada su Medici zavladaali Firencem.⁴⁴ U spisu su političnost, pesimizam, svojstven prvom Albertijevim spisima, te osuda običaja suvremenih Firentinaca svakako prisutni; njima se, međutim, pridružuju i rasprave o prokreaciji prirode i božanskoga bića, kojima Alberti pruža djelatnu ulogu u tumačenju sjetilnih dojmova i njihovih ishoda, pomutnji duha (*perturbazione*). Na nekoliko mjesta u prvome dijalogu Agnolo Pandolfini postavlja važna pitanja: *Ovaj um, ova spoznaja i razum i pamćenje, odakle dolaze u meni tako beskrajno i besmrtno, ako ne od nekog beskrajnog i besmrtnog?*⁴⁵

Kada se ovi darovi prirode i božanskoga bića usmjere prema svijetu, valja preispitivati njihove mogućnosti: *Kroz uši, vele, ulazi mudrost; no, odatle proizlazi da nista manje kroz oči ulazi pomutnja i nemali nemir u naše duhove.*⁴⁶ Alberti se u raspravi o rodovima čuvstava ne zaustavlja na njihovu nabranjanju i osliku s pomoću antičkih primjera, nego u njihov blaženi ishod uključuje čovjekov um koji

marom i postojanošću gradi krepost, koja se lako suprotstavlja *olujama pomutnji*. U jednome trenutku Agnolo veli da se u prilagodbi kreposti valja oduhvatiti neke vježbe u misljenju, istraživanju, skupljanju, sastavljanju i ostavljanju potomcima plodova našega truda i bdijenja.⁴⁷ Alberti u toj samoprilagodbi (*adattare noi stessi*) nudi nekoliko ključnih pojmova: vježba (*esercizio*) – poput glazbenika koji su hvaljeni od početka spisa i koji dosežu sklad, zatim naukovanje (*addestrare*) i oplemenjivanje (*cultivare*), koji zajedno vode do postojane navike (*uso*).⁴⁸

PERCEPCIJE I MATEMATIČKE ZAKONITOSTI: DJELOVANJA UMA

PERCEPTIONS AND MATHEMATICAL LAWS: MIND OPERATION

Ovi zaključci možda ne bi imali posebnu težinu da nije riječ o piscu koji je još tijekom 1430-ih godina počeo sastavljati tehničke spise koji su služili u svladavanjima datosti stihije nesavladive *Naturae*. Kao mladi kanonski pravnik, Alberti je početkom tridesetih dosao u Rim, na dvor Eugena IV., i postao apostolski abrevijator i tajnik gradeskog patrijarha Biagia Molina.⁴⁹ Tada je mogao doživjeti prvi susret s rimskim razvalinama, o kojima je istodobno raspravljao Poggio Bracciolini u *De varietate Fortunae*. Razmatranja o porušenom Rimu, kojima se prepustaju Poggio i Antonio Loschi, dvojica kurijalnih tajnika, tematski su povezana s Petrarkinim *peripatetičkim* motrenjem grada iz sredine 14. stoljeća.⁵⁰ No, dok je Poggio u plurifokalnosti izvora na posječenim razvalinama evocirao historijsko znanje o mjestu, što će činiti i Flavio Biondo u *Roma instaurata*, Alberti je, s druge strane,

Sl. 3. Pietro del Massaio: Prikaz Rima, iz Ptolomejeve Geografije, Vatikan, Biblioteca apostolica vaticana, cat. 32

Fig. 3 Pietro del Massaio: Rome from the Ptolomeian's Geographia, Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, cat. 32

Sl. 4. Rim, Forum – pogled s uspona na Kapitol, srpanj 2001.

Fig. 4 Rome, Forum – view from a climb to the Capitol, July 2001.

43 Smith, 1992: 6 i Alberti, 1960-73: 107, koji piše: *qui abita continuo la temperie, si può dire, della primavera: fuori vento, gelo, brina; qui entro socchiuso da venti, qui tiepido aere e quieto: fuori vampe estive e autunnali; qui entro temperatissimo refrigerio.*

44 Smith, 1992: 4, navodeći kao moguć razlog i polemike oko pjesničkoga natjecanja *certame coronario*, koje je Alberti savzao upravo u firentinskoj stolnici 1441. na temu prijateljstva, a koje su napali rigidni latinisti iz redova humanista – papinskih tajnika koji su u to doba boravili u Firenci, gdje je dogovoren savez Istočne i Zapadne Crkve. Oni se nisu mogli sloziti s izrazavanjem *in volgare*, na talijanskom jeziku, kojemu su još u 14. stoljeću put otvorila trojica slavjenih firentinaca: Dante, Petrarca i Boccaccio.

45 Alberti, 1960-73: 122, *Questo intelletto, questa cognizione e ragione e memoria, donde venne in me sì infinita e immortale se non da chi sia infinito e immortale?*

46 Isti: 127, *Per gli orecchi, dicono, entra la sapienza; ma e ancora indi, non meno che per gli occhi, entra perturbazione e tempesta non poca a' nostri animi.*

47 Isti: 131, *pensando, investigando, adunando, componendo.*

48 Isti: 130, 132 i 133.

49 Grayson, 1960: 703.

50 Usp. Bracciolini, 1993: 91-110 i Petrarca, 1934: 55-60, koji u poslanici Giovanni Colonna piše o *ruinarum fragmenta sub oculis*. (Usp. slike 3. i 4.)

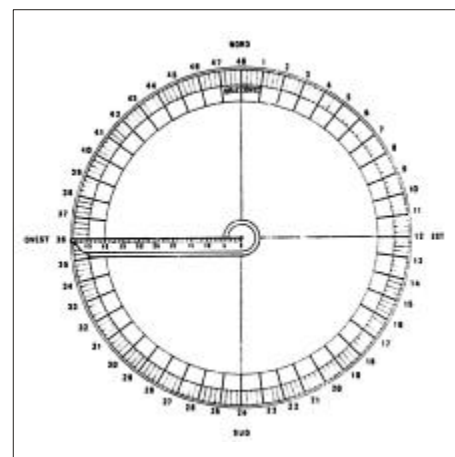
počeo razvijati percepciju ruševina na matematičkim proračunima. Budući da je kurija Eugena IV., zbog pobune u Rimu lipnja 1434., morala biti preseljena u Firencu, Alberti je, prateći papu, imao prigodu upoznat se s perspektivnim nacrtima koje su otpočeli Brunelleschi i nedavno preminuli Masaccio.⁵¹ Na temelju tih uvida, te pomoću Euklidovih *Elementa*, ali i Kvintilijanova djela, tijekom 1435. godine sastavio je latinski spis *De pictura*.⁵² Kako navodi u posveti talijanskoga prijevoda toga djela Brunelleschiju, spis je podijeljen u tri knjige: *Prva, koja je u potpunosti matematička, pokazuje kako se ovo uzvišeno i èudeno umijeće uzdiže iz korijena unutar Prirode same. Druga smješta umijeće u ruke umjetnika, razlikuje njegove dijelove i sve ih objašnjava. Treća upućuje umjetnika kako može i kako bi trebao postići potpunu nadmoć i razumijevanje umijeća slikanja*.⁵³

Grayson je podijelio spis u odjeljke: u 5. odjeljku Alberti tako piše o zrakama vida koje dijeli na izvanjske, centralne i srednje, tj. one koje se nalaze između prve dvije. Zrake bismo trebali zamisliti kao *vrlo nježne, rasirene niti, na jednoj strani gusto skupljene u svežanj, kako se zajedno vraćaju u oko, gdje leži osjet vida*.⁵⁴ Na ovim je temeljima, nalik uputama Agnola Pandolfinija o sredstvima u obrani mirnoće duha od izazovnih pomutnji, Alberti izgradio providnu meću prema zbilji, koju je u raspravi o slikarstvu u 31. poglavlju nazvao koprenom ili presjekom. Ovu je koprenu po-

stavio između oka i predmeta koji će se prikazivati, tako da vidna piramida prolazi kroz rijetko tkanje koprene.⁵⁵ U ovom se spisu vide zamci Albertijeve ideje koja će protjekom godina i ustrajnim radom na èitanju novih spisa i obilaskom novih lokaliteta samo dobiti na kompleksnosti: riječ je o prepoznavanju sila èuvstava, smetenosti, stihije i èovjekove izgubljenosti u svijetu, koje se rađaju iz Fortune, bliske svemožnoj Prirodi, te o pokušaju njihovih zatamljivanja i dolaska do stanja mirnoće duha pomoću razuma.

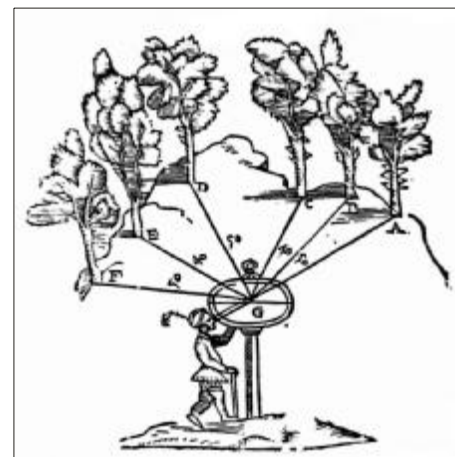
Sliènim se postavkama Alberti vodio u spisu *Descriptio urbis Romae*. Ovdje je naumio stvoriti prikaz grada (*urbis pictura*, sl. 7.): *Služeći se matematičkim spravama, s najvećom sam pomnjom ocrtao pravac i obrise zidina, rijeke i puteva, i uz to smjestaj i položaj hramova, javnih djela, vratâ i spomenikâ, međe gorâ, kao i ravninu zauzetu u svrhu stanovanja u gradu Rimu, onako kako su nam poznati u našim danima*.⁵⁶

U potrazi za pouzdanosću vladavine uma nad živom slikom stihije porušenoga Rima, Alberti je za mjerenje grada koristio spravu koja se sastoji od obzora (*horizon*) i polumjera (*radius*), diska i pomiènoga ravnala (sl. 5.). Spravu je smjestio na Kapitolu i, uzevši u obzir udaljenost gradskih vrata i obujam zidina, stvorio je 18 tablica brojeanih vrijednosti koje opisuju položaj antièkih, srednjovjekovnih i suvremenih arhitektonskih spomenika. Mario Carpo nedavno je ukazao da važnost ovog spisa nije toliko u stvaranju metode za izvedbu topografskog reljefa Rima, koliko u tumaženju načina reprodukcije i prijenosa podataka nekoga već postojećeg reljefa na drugu kartu.⁵⁷ U suvremenom spisu *Ludi matematici* (1443.-1450.), Alberti spominje *praticu* prikaza Rima, kojom se već služio prije nekog vremena, aludirajući pritom na *Descriptio*.⁵⁸ No, dok je u spisu *Matematike igre* upućivao vladara kako će izmjeriti visine tornjeva, širine rijeke, dubine bunara i jezera te udaljenosti između gradova, elaborirajući temelje goniometrije, u *Descriptio urbis Romae* riječ je o prevođenju vidnog iskustva u brojeane vrijednosti. Stoga Carpo i govori o anakronizmu Albertijeva razvijanja načela „digitalnog” u odnosu na „analogijsko” prenošenje podataka o datostima zbilje u doba izuma tiska.⁵⁹ Ovdje je ključan trenutak u razluèivanju Albertijeve recepcije izvora i poetičkog projiciranja iskustva u neizvjesnost tvorbe: naime, dok analogijsko prenošenje povijesnim renesansama pruža životnost jer je riječ o tvorbi novosti koja je obremenjena *sliènosću* s već postojećim, u figurama „digitalnih” podataka teži se identitènosti, izvornosti i njezinoj potencijalnoj reprodukciji.⁶⁰ Pa iako Alberti tada stvara temelje traganja za akribijom u antikvarnim studijima i pretečama konzervatorskih postupaka, koji su u Rimu od Bramante-

Sl. 5. Albertijeva sprava korištena u *Descriptio urbis Romae*, sastavljena od horizonta i radija

Fig. 5 Alberti's instrument used in *Descriptio urbis Romae*, composed of horizon and ratio

Sl. 6. Prikaz mjerenja pomoću horizonta kod Cosima Bartolija: *Del modo di misure*, Venecija 1564.

Fig. 6 Surveying by means of horizon by Cosimo Bartoli: *Del modo di misure*, Venice 1564.

51 O zbivanjima u ljeto 1434. godine usp. Paschini, 1940: 133. Alberti spominje ove umjetnike u posveti talijanske verzije rasprave o slikarstvu Brunelleschiju. (Alberti, 1877: 47.)

52 O ovom spisu usp. Westfall, 1969: 487-506, Wright, 1984: 52-71, Greenstein, 1990: 273-299, Jarzombek, 1990: 273-286.

53 Alberti, 1877: 49.

54 Alberti, 1991: 39-40.

55 Alberti, 1877: 101, izvorni nazivi: *velo* i *intersegiatio*. Usp. i Alberti, 1991: 65.

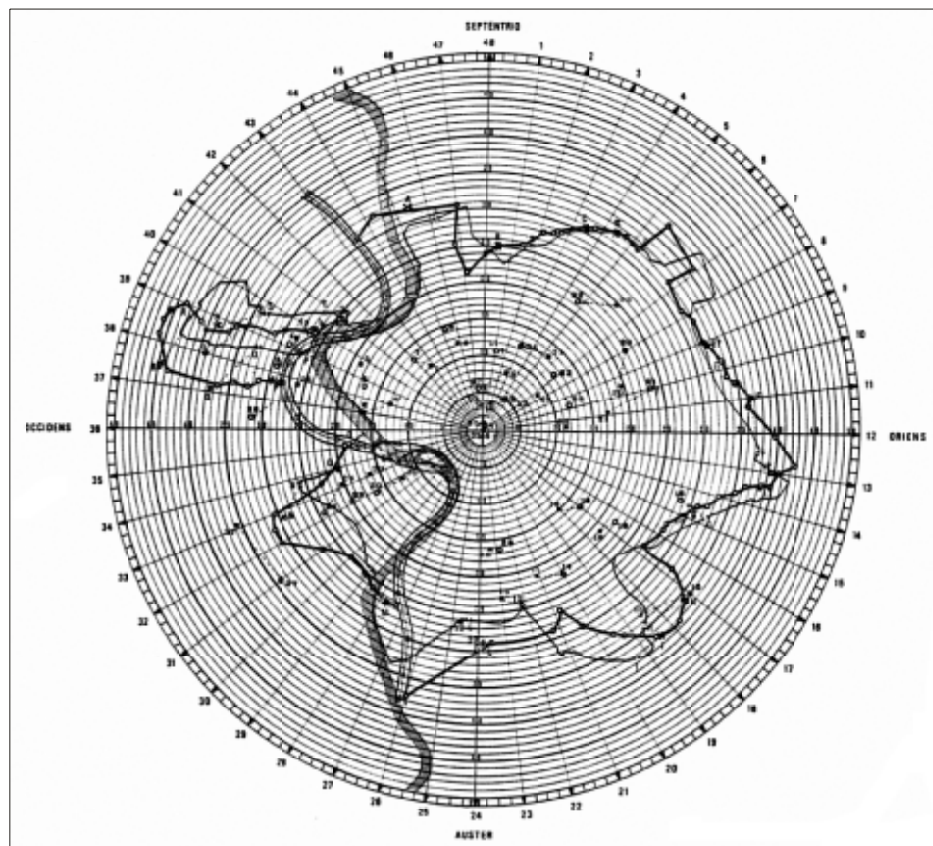
56 *Murorum urbis Romae et fluminis et viarum ductus et lineamenta, atque etiam templorum publicorumque operum et portarum et trophaeorum situs collocationemque, ac montium finitiones, atque etiam aream quae tecto ad habitando aperta sit, uti esse per nostra haec tempora cognovimus, ex mathematicis instrumentis quam diligentissime annotavi*. Datacija spisa između 1431.-34. i 1443.-45. Usp. Alberti, 1890: 36-46, Valentini / Zucchetti, 1953: 212-222, Vagnetti, 1974: 73-110, Grayson, 1998: 39 i Carpo, 1998: 121-142.

57 Carpo, 1998: 123.

58 *Ma io l'aopero a cose molto delettevoli, come a commensurare il sito d'un paese, o la pittura d'una terra, come feci quando ritrassi Roma*. Djelo je posvećeno Meliaduseu d'Este. Alberti, 1973: 163. Usp. i sliku 6.

59 Carpo, 1998: 134-6, piše i o Albertijevoj ovisnosti o Strabonovu i Ptolomejevu spisu.

60 Carpo, 1998: 140, koji piše da Alberti stvara strojeve i algoritme za prevođenje dvo i trodimenzionalnih vidnih podataka u brojeane sljedove. Alberti sugerira digitalizaciju slike samo u specifiènim sluèajevima, poput onih kada analogijski preslik ne može jamèiti trazenu preciznost. Usp. i Carpo, 2001: 223-233.

Sl. 7. Rekonstrukcija Albertijevih mjerenja Rima
Fig. 7 Reconstruction of Alberti's surveying of Rome

ova i Rafaelova doba pridobili posebnu važnost,⁶¹ toj je akribiji suprotstavio kreativno, tvorbenu natjecanje s prepoznatim uzorom. Ako je djelovanje uma razdjeljivo, tada valja zaključiti da je Alberti ovim postupcima dospio do „kulminacijske točke”, koja dijeli vrijeme spoznavanja od vremena samodiscipliniranog iskušavanja u tvorbi koja je nalik Kvintilijanovim ili Vitruvijevim odredbama analogije.

POTENCIJALI SLIČNOSTI I SUGESTIVNOST RUŠEVINA

SIMILARITY POTENTIAL AND SUGGESTIVENESS OF RUINS

Vratio bih se nakratko na spomenutu izazovnost stvaranja *slinosti* u umjetnini, o kojoj Alberti piše u raspravi *De statua*. Ondje je historizirao o razvitku umijeća onih koji u vlastito djelo pokušavaju prevesti (*promere aggrediuntur*) likove i prilike *slinena* tjelesima koje je stvorila priroda (...). Oni su možda koji put u nekom deblu ili u nekom grumenu ili u ostalim neživim stvarima te vrste vidjeli poneke poteze koji su, uz male izmjene, mogli predstavljati nešto vrlo *slineno* zbiljskim pojavnostima prirode. Tada su, uvidjevši i ispitavši ih, marno otpoèeli iskušavati mogu li im pridodati ili oduzeti *stogod* i pružiti im one završne dodire za koje se činilo da nedostaju kako bi potpuno ispunili i izrazili istinski vid neke prilike.⁶²

Ovdje Alberti govori o toposu koji postoji još od Vitruvijeva doba, a prisutan je i u njegovu spisu o arhitekturi: riječ je o nagađanju o izvoristima spoznaja o tvorbi. Alberti je na putu prema harmonizacijskim zakonitostima unutar toga polja vjerojatnosti mogao tako motriti i ruševine. Upravo se stoga i mogu zamijetiti povezanosti između rasprave o statui i spisa *De re aedificatoria*, koji je nastajao tijekom 1440-ih godina i koji je, ako je vjerovati Matteu Palmieriju, bio posvećen papi Nikoli V 1452. godine.⁶³

Alberti u Prologu spisa *De re aedificatoria* postavlja da je građevina neko tijelo⁶⁴ koje se, poput ostalih tjelesa, sastoji od očitavajućeg nauma i tvari. No, u polju empirije, koja tvori arhitektonski naum, u pojavnostima razvalina Celija, Kvirinala, Foruma, Palatina, *tijelo* Rima prisposobljavano je u to doba s trplom. Poggio je u spomenutoj raspravi o Fortuni pisao o Rimu koji leži kao *golemo truplo, propalo i posvuda izjedeno*.⁶⁵ Biondo je 1446. u posveti *Obnovljenog Rima* papi Eugenu IV. pisao o razrušenom gradu kao posljedici višestoljetne nebrige za učenja (*studiorum humanitatis ignoratio*), ali i o obnovi „srusenih i nagrđenih građevina”.⁶⁶ Alberti na jednome mjestu slijedi Poggia, govoreći o uzrocima propasti gradova, pripisujući važnu ulogu Fortuni: navodi loš usud Delfa, rimskog Kapitola i Sibarisa.⁶⁷ U osmom poglavlju I. knjige, navodeći izvješća Frontina o rastu brezuljaka u Rimu zbog neprekidnih požara, kaže da se Rim i u njegovo doba vidi sav prekriven ruševinama i neistomom.⁶⁸ No, u tim su razvalinama humanisti pronalazili bitne vrijednosti za vlastitu formaciju: Alberti na nekoliko mjesta govori o pojmu spomenika koji podsjećaju na bivša postojanja: u Prologu piše da se još vide (*passim videmus*) ostaci rimskih grobnica koji upotpunjuju vjerodostojnost (*credibi-*

61 O zahvatima i studijama starina usp. Lanciani, 1989.

62 Alberti, 1999: 4-5. (Naglasio autor.)

63 Riječ je o Palmierijevu spisu *Cronistoria*. Usp. Borsi, 1996: 26 i Burroughs, 1994: 146.

64 Alberti, 1966: 14, *Nam aedificium quidem corpus quoddam esse animadvertimus*.

65 Bracciolini, 1993: 92, *instar gigantei cadaveris corrupti atque undique exesi*. Usp. s prikazom napuklih građevina Pincija, Kvirinala i Palatina kod Hartmanna Schedela iz 1493. na slici 8.

66 Biondo, 1531: 222, *collapsa deformateque aedificia*. O Biondu usp. Fubini, 1968: 536-559. Ovim pojmljenjima svakako valja pribrojiti Boccacciovu sprdnju sa stanjem u Rimu njegova doba: on u *Decameronu*, V., 3. negdashnju Glavu svijeta naziva njegovim repom. Usp. Jacks, 1993: 11.

67 Alberti, 1966: 50.

68 Alberti, 1966: 58, *at eam ipsam hac aetate videmus totam ruinis et foeditate obrutam*.

lija) starih historika. Ovo je bilo doba pririca-
nja znanja preživjelim tvornim pojavnostima,
koje su još na prijelazu s 14. na 15. stoljeće
bile „gola imena”, aglomeracije iz kojih se ši-
rio zadah.⁶⁹ Sredinom 15. stoljeća ruševine
su, međutim, postale temelj za nadogradnju.
Poput kontempliranja o firentinskoj stolnici u
raspravi *O mirnozi duha*, Alberti je u motrenju
starina razvio načine percipiranja i uviđanja o
postojanju skrivenoga života u *pozadini* stvari.
U prvome poglavlju VI. knjige tako govori:
*Primjeri antičkih hramova i teataru preživjeli
su kako bi nas mogli podučiti poput bilo ko-
jeg učitelja.*⁷⁰

Život Starih izranjao je, kao pri čitanju tek-
stovnih izvora, u motriteljevu zanimanju i za-
okretu dokumentima prošlosti. Na početku
VIII. knjige Alberti piše o grobnim spomenici-
ma Apijske ceste, na kojima prepoznaje ime-
na i naslove glasovitih ljudi. Ovi *znakovni* nečijih
života nisu priječili Albertija da s „mrtvom
tvari” otpočne razgovor ili da sluša poduku; u
tome je slijedio Petrarkina odaslanja poslani-
ca mrtvim nasloviteljima. Ovdje spomen
ustupa mjesto produblivanju izmjene zna-
nja, za što se uspostavlja polja dijaloga
živih i mrtvih, prelazeći granice kršćanskoga
nauka o posljednjim stvarima.

UPORABA STVORENIH SPOZNAJA

USE OF CREATED COGNITIONS

Na kraju želio bih ukazati na Albertijev spoj vi-
đenog i upotpunjujućeg, spoj slika zbilje i um-
nih slika koje su izvedene iz spisâ. One su tvo-
rile njegovo spoznavanje ali i njegovu upora-
bu stvorenih spoznaja. Na nekoliko mjesta u
De re aedificatoria, kao i u ranijim spisima,
Alberti govori o problemu motrenja; u prvome
poglavlju II. knjige piše o doživljavanju nedo-
statnosti kao dijelu prosudbe o arhitekturi.
Poput navoda iz spisa *De statua*, Alberti i ov-
dje govori o silnicama, potencijalima vida, ko-
jima su podvrgnuti i učeni i neuki, a iz kojih se
razvijaju izvjesne pobude: *Upravo se u vezi s
takvim stvarima vid pokazuje kao najprodor-
niji od svijeta; tako, prikaže li mu se ista
što je na neki način nedostatno, nepostojano,
izlišno, beskorisno ili nesavršeno, odjednom
nas obuzima žudnja da ga učinimo sukladni-
jim.*⁷¹

O psihologiji motrenja, koja pridobiva svoju
namjenu, govori se i u doživljavanju oslika u
crkvama (VII., 10), a u četvrtome poglavlju IX.
knjige piše o terapeutici slika koje prikazima
mogu izliječiti vrućice. Ova je problematika
motrenja, kao i u ostalim tehničkim spisima,
bivala ustrojavana u sustave razumskih pra-
vila, u hijerarhiju djelovanja uma, koja su kod
Albertija bila pod stalnim preispitivanjem.
Već u prvoj knjizi pisac daje važan poticaj gra-
diteljima svoga doba kada im preporučuje da
se u svome djelovanju ravnaju prema običajima
i preporučenim pravilima viđenih. No, isto-
dobno smatra da *nema razloga zašto bismo*

Sl. 8. Hartmann Schedel: Prikaz Rima iz 1493. sa
sjeveroistoka

Fig. 8 Hartmann Schedel: Rome, 1493, southeast view

69 Usp. Vergerio, 1934: 211, u pismu nepoznatom prima-
telju piše o izreci da je u porušeni gradovima los zrak, što
se može odnositi na tjelesa. No kada je o duhovima riječ,
tada se u izreku može posumnjati.

70 Alberti, 1994.b: 154.

71 Alberti, 1994.b: 33.

*slijedili njihov naum u našem djelu, kao da smo na to zakonom obvezani; radije bismo, nadahnuti njihovim primjerom, trebali težiti stvaranju naših vlastitih novih iznalazaka kako bismo se mjerili ili, ako je moguće, kako bismo nadmašili njihovu slavu.*⁷²

Alberti tako dolazi do govora o uvjetovanosti-ma suvremene invencije i tvorbe kojima želi uzavazati prepoznate uzore. U njegovu æe se arhitektonskom projektiranju ovaj pokušaj kodifikacije uspostavljenoga dostojanstva uzora i njegova potomka moæi pratiti od suæeljavanja s datostima srednjovjekovnih crkava u Firenci, Riminiju i Mantovi, do neæega što bi se moglo prozvati „nutarnjim dijalogom“, pri projektiranju mantovanske crkve San Sebastiano. Dok je u prvoj vrsti djelovanja bila rijeæ o nametljivoj prilagodljivosti – nešto što se u područjima politieke i kulturne povijesti može reæi i za nagone Rimljana, u drugome je sluæaju rijeæ o tvorbi genuine arhitekture koja svojim sastavnicama stoji kao protuteæa motrenim fragmentima ruæevina. U traganju za nadahnuæima Alberti je marno obilazio rimske razvaline: o njihovu nastanku iz sudara sa svemoænom prirodom svjedoæe ostaci Klaudijeve luke u Ostiji i Hadrijanove u Terracini, koje je prekrpio pijesak (II., 2). *De re aedificatoria* je spis koji je uistinu ispunjen spomenima viðenih i neviðenih graðevina. Alberti tako svjedoæi o pokušajima izvlaæenja Trajanovih laða iz jezera Nemi (V., 12), neumornom biljeæenju viðenih stvari (VI., 1)⁷³ koje, poput odijeljenih sastavnica prošle slike, ukljuæuju napore obnove *tvarnog*, iz pisma izrasloga Rima; potom o mozaicima uz tornjiæe rimskih zidina (VII., 2), zidovima Panteona (VII., 11), dok u osmoj knjizi opisuje graðevine poput Augustova mauzoleja, piramide, carske kolumne, Hadrijanov most, Circus Maximus, amfiteatar Flavijevaca. Dok je Rim svojom pojavom sluzio Albertiju kao ispit vjerodostojnosti dobivenih tekstovnih izvora, za gradove izvan Europe spremno je prihvaæao izvješæa grækih, rimskih i judejskih historika te ih pomno prikupljao. Kada je pisao o grobovima (VIII., 2), svoje je razlaganje o predmetu ustrojjavao poput kruæeæih oslika uokolo središnje teme: od Strabona, Plinija i Diodora Sicilskog doznao je o obiæajima pokapanja u Starih, od Cicerona o zaštiti grobova, od Tukidida o njihovu posjeæivanju, od Platona o udaljavanju grobova od zajednice živih, a od Servija i Herodota o njihovim oblicima.

Na poæetku sam spominjao pojmove iz Aristotelove filozofije, *telos* i *energeia*, kojima je Grk ocrtavao svrhovitost djelovanja i silnice koje k tomu vode. Oni se nalaze u Albertijevoj teoriji recepcije starina kao temelji arhitektonskog nauka koji podrazumijeva aktivitete uma i raznolikosti jezika. Ono što se može zamijetiti kao zasebnost u Albertija jest postupak *aplikacije*: dok su motritelji ruæevina do njegova doba iskazivali poriv za raznim oblicima historiziranja o viðenome, Alberti od 1430-ih godina afirmira i preuzima zakonitosti prošlosti kako bi na njihovim zasadama zaæeo prve analogijske tvorbe novosti izrasle iz empirijom i memorijom obuhvaæenih starina, i to se vidjelo od ustrojavanja samih spisa do bavljenja tvarima i oblikovanjem u arhitekturi. Njegove su dnevne gradnje empirije i memorije noæu davale zivotnost *ingeniumu*. Pri svršetku spisa *O mirnoæi duha* Alberti je pisao o noænim bdijenjima koja su mu pruæala spokoju i podsjeæala ga na davnu opsadu Sirakuze, kada su u osvojenom i poluporuæenom gradu nasli matematiæara Arhimeda kako na podu prouæava geometriju. Arhimedova zaoкупljenost Albertija nije fascinirala samo zbog trijumfa mirnoæe duha ili javne utilitarnosti njegovih obrambenih strojeva veæ i zbog bavljenja izazovima aktualne zbilje, kojima se suprotstavlja æovjekov um u raznorodnosti svojih tvorbi.⁷⁴

72 Alberti, 1966: 68; ...non quo eorum descriptionibus transferendis nostrum in opus quasi astricti legibus hereamus, sed quo inde admoniti novis nos proferendis inventis contendamus parem illis maioremve, si queat, fructum laudis assequi.

73 Alberti, 1994.b: 155. *Nikada nisam prestao istrazivati, razmatrati i mjeriti sve (graðevine, op. a.), te usporeðivati obavijesti s pomoæu crteæa, dok nisam pojmiio i potpuno shvatio sto svaka ima pridonijeti dosjetljivosti i viðnosti.*

74 Usp. Alberti, 1960-1973: 182-3 i Smith, 1992: 13-14.

Literatura

Bibliography

1. Alberti, L. B. (1843.), *Vita di Leon Battista Alberti di autore anonimo*, „Opere volgari”, I. (ur. A. Bonucci), Firenze
2. Alberti, L. B. (1877.), *Della pittura*, „L. B. Alberti kleinere kunsttheoretische Schriften”, (ur. H. Janitschek), Braumüller, Wien
3. Alberti, L. B. (1890.), *Descriptio urbis Romae*, „Opera inedita et pauca separatim impressa” (ur. G. Mancini), Sansoni, Firenze
4. Alberti, L. B. (1960.-1973.), *Profugiorum ab aerumna libri III*, „Opere volgari”, II. (ur. C. Grayson), Laterza, Bari
5. Alberti, L. B. (1966.), *Dell'architettura* (ur. P. Portoghesi), Il Polifilo, Milano
6. Alberti, L. B. (1973.), *Ludi rerum mathematicarum*, „Opere volgari”, III. (ur. C. Grayson), Laterza, Bari
7. Alberti, L. B. (1987.), *Dinner Pieces. A Translation of Intercoenales*, (ur. D. Marsh), Medieval & Renaissance Texts & Studies, Binghamton, New York
8. Alberti, L. B. (1991.), *On Painting* (ur. M. Kemp), Penguin Books, Harmondsworth
9. Alberti, L. B. (1994.a), *I libri della famiglia* (ur. R. Romano, A. Tenenti i F. Furlan), Einaudi, Torino
10. Alberti, L. B. (1994.b), *On the Art of Building in Ten Books* (ur. J. Rykwert, N. Leach, R. Tavernor), MIT Press, Cambridge, Mass., London
11. Alberti, L. B. (1999.), *De statua* (ur. M. Coli Iareta), Sillabe, Livorno
12. Baldassarri, S. U., Saiber, A. (2000.), *Images of Quattrocento Florence. Selected Writings in Literature, History, and Art*, Yale UP, New Haven i London
13. Baron, H. (1967.), *Leonardo Bruni: 'professional rhetorician' or 'civic humanist'?*, „Past and Present”, 36:21-37, Oxford
14. Baron, H. (1968.), *From Petrarch to Leonardo Bruni. Studies in Humanistic and Political Literature*, University of Chicago Press, Chicago i London
15. Baron, H. (1970.), *La crisi del primo rinascimento italiano. Umanesimo civile e libertà repubblicana in un'età di classicismo e di tirannide*, Sansoni, Firenze
16. Barzizza, G. (1969./1723.), *De compositione*, „Gasparini Barzizzi Bergomatis et Guinifortii filii Opera” (anast. pretisak), Forni, Bologna
17. Biondo, F. (1531.), *Romae instauratae libri III*, Froben, Basel
18. Bolgar, R. R. (1973.), *The Classical Heritage and its Beneficiaries*, Cambridge UP, Cambridge
19. Borsi, F. (1996./1973.), *Leon Battista Alberti. Opera completa*, Electa, Milano
20. Bracciolini, P. (1993.), *De varietate fortunae* (ur. O. Merisalo), Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki
21. Bracciolini, P. (1984.), *Lettere I. Lettere a Niccolò Niccoli* (ur. H. Harth), Leo S. Olschki, Firenze
22. Bruni, L. (1996.), *Opere letterarie e politiche* (ur. P. Viti), UTET, Torino
23. Buddensieg, T. (1971.), *Criticism and Praise of the Pantheon in the Middle Ages and the Renaissance*, „Classical influences on European Culture, A. D. 500-1500” (ur. R. R. Bolgar), Cambridge
24. Burroughs, C. (1994.), *Alberti e Roma*, „Leon Battista Alberti” (ur. J. Rykwert, A. Engel), Electa-Olivetti, Milano-Ivrea
25. Cammelli, G. (1941.), *I dotti bizantini e le origini dell'umanesimo I: Manuele Crisolora*, Vallecchi, Firenze
26. Carpo, M. (1998.), *Descriptio urbis Romae: Ekfrasis geografica e cultura visuale all'alba della rivoluzione tipografica*, „Albertiana”, 1:121-142, Firenze
27. Carpo, M. (2001.), *How do you imitate a building that you have never seen? Printed images, ancient models, and handmade drawings in renaissance architectural theory*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 64:223-233, München
28. Curtius, E. R. (1971.), *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje* Matica hrvatska, Zagreb
29. Dagrón, G. (1987.), *Manuel Chrysoloras: Constantinople ou Rome*, „Byzantinische Forschungen”, 12:281-288
30. Einhard (1992.), *Život Karla Velikog*, Latina et graeca, Zagreb
31. Fantham, E. (1989.), *The Growth of Literature and Criticism at Rome*, „The Cambridge History of Literary Criticism. Classical Criticism” (ur. G. A. Kennedy), Cambridge UP, Cambridge i New York
32. Fubini, R. (1968.), *Biondo, Flavio*, „Dizionario biografico degli italiani”, 10:536-559, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
33. Gadamer, H. G. (1978.), *Istina i metoda*, Veselin Maslesa, Sarajevo
34. Garin, E. (ur.) (1952.), *Prosatori latini del Quattrocento*, Ricciardi Editore, Milano-Napoli
35. Garin, E. (1955.), *Ricerche sulle traduzioni di Platone nella prima metà del secolo XV*, „Medioevo e rinascimento. Studi in onore di Bruno Nardi”, Sansoni, Firenze
36. Geanakoplos, D. J. (1983.), *Italian Renaissance Thought and Learning and the Role of the Byzantine Emigré Scholars in Florence, Rome, and Venice. A Reassessment*, „Rivista di studi bizantini e slavi”, 3:129-157
37. Gosebruch, M. (1957.), „Varietà bei Leon Battista Alberti und der wissenschaftliche Renaissancebegriff”, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 20/3:229-238, München
38. Grafton, A. (2000.), *Leon Battista Alberti. Master Builder of the Italian Renaissance*, Hill and Wang, New York
39. Grayson, C. (1960.), *Alberti, Leon Battista*, „Dizionario biografico degli Italiani”, 1:702-709, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
40. Grayson, C. (1998.), *Alberti e l'antichità*, „Albertiana”, 1:31-41, Firenze
41. Greenstein, J. M. (1990.), *Alberti on historia: A Renaissance View of the Structure of Significance in Narrative Painting*, „Viator”, 21:273-299, Berkeley i Los Angeles
42. Ianziti, G. (2000.), *A Life in Politics: Leonardo Bruni's Cicero*, „Journal of the History of Ideas”, 61/1:39-58, Baltimore
43. Isager, J. (1991.), *Pliny on Art and Society. The Elder Pliny's Chapters on the History of Art*, Routledge, London i New York
44. Jaks, P. (1993.), *The Antiquarian and the Myth of Antiquity. The Origins of Rome in Renaissance Thought*, Cambridge UP, Cambridge
45. Janson, H. W. (1965.), *Istorija umetnosti*, Jugoslavija, Beograd
46. Jarzombek, M. (1990.), *The Structural Problematic of Leon Battista Alberti's De pictura*, „Renaissance Studies”, 4/3:273-286, Oxford
47. Kennedy, G. A. (1989.), *Hellenistic Literary and Philosophical Scholarship*, „The Cambridge History of Literary Criticism. Classical Criticism” (ur. G. A. Kennedy), Cambridge UP, Cambridge i New York
48. Klotz, H. (1969.), *Leon Battista Alberti's De aedificatoria in Theorie und Praxis*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 32/2:93-103, München
49. Krautheimer, R. (2000./1980.), *Rome. Profile of a City, 312-1308*, Princeton UP, Princeton
50. Kristeller, P. O. (1964.), *Umanesimo italiano e Bisanzio*, „Lettere italiane” 16/1:1-14, Padova
51. Kvintilijan, M. F. (1967.), *Obrazovanje govornika. Odabrane strane* (ur. P. Pejčinovič), Veselin Maslesa, Sarajevo
52. Lanciani, R. (1989.), *Storia degli scavi di Roma e notizie intorno le collezioni romane di antichità (1000-1530)*, (ur. L. Malvezzi Campeggi, F. Zevi), Edizioni Quasar, Roma
53. Martelliotti, G. (1965.), *Barzizza, Gasperino*, „Dizionario biografico degli Italiani”, 7:34-39, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
54. Niutta, F. (1990.), *Da Crisolora a Niccolò V. Greco e Greci alla Curia Romana*, „Roma nel Rinascimento”:13-36, Roma
55. Panofsky, E. (1972.), *Renaissance and Renaissances in Western Art*, Harper & Row, New York
56. Paschini, P. (1940.), *Roma nel rinascimento*, „Storia di Roma”, 12, Roma
57. Petrarca, F. (1934.), *Lettere familiari*, II., Roma
58. Ponte, G. (ur.) (1966.), *Il Quattrocento*, Bologna
59. Quintilian (1996.), *Institutio oratoria*, I (ur. H. E. Butler), Loeb Classical Library, Harvard UP, Cambridge, Mass. i London
60. Sabbadini, R. (1905.), *Le scoperte dei codici latini e greci ne' secoli XIV e XV*, 1, Sansoni, Firenze

Izvori

Sources

61. Seigel, J. (1966.), *Civic Humanism or Ciceronian Rhetoric? The Culture of Petrarch and Bruni*, „Past and Present”, 34:3-48, Oxford
62. Seigel, J. (1968.), *Rhetoric and Philosophy in Renaissance Humanism. The Union of Wisdom and Eloquence, Petrarch to Valla*, Princeton UP, New Jersey
63. Smith, C. (1992.), *Architecture in the Culture of Early Humanism. Ethics, Aesthetics, and Eloquence 1400-1470*, Oxford UP, New York i Oxford
64. Struever, N. (1970.), *The Language of History in the Renaissance. Rhetoric and Historical Consciousness in Florentine Humanism*, Princeton UP, New Jersey
65. Tavernor, R. (1998.), *On Alberti and the Art of Building*, Yale UP, New Haven i London
66. Thomson, I. (1966.), *Manuel Chrysoloras and the Early Italian Renaissance*, „Greek, Roman, and Byzantine Studies”, 7/1:63-82, Durham, N. Carolina
67. Vagnetti, L. (1973.), *Concinnitas: Riflessioni sul significato di un termine albertiano*, „Studi e documenti di architettura”, 2:139-161
68. Vagnetti, L. (1974.), *Lo studio di Roma negli scritti albertiani*, „Convegno internazionale indetto nel V centenario di Leon Battista Alberti”, Accademia nazionale dei Lincei, Quaderno, 209:73-110, Roma
69. Valentini, R., Zucchetti, G. (ur.) (1946.-1953.), *Codice topografico della città di Roma*, III.-IV., R. Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma
70. Vergerio, P. P. (1934.), *Epistolario* (ur. L. Smith), Fonti per la storia d'Italia 74, Roma
71. Viti, P. (1997.), *Storia e storiografia in Leonardo Bruni*, „Archivio storico italiano”, 155/1:49-98, Firenze
72. Vitruvio, M. P. (1993.), *De architectura libri X* (ur. L. Migotto), Edizioni Studio Tesi, Pordenone
73. Voigt, G. (1968./1888.), *Il risorgimento dell'antichità classica ovvero Il primo secolo dell'umanesimo*, 2. sv., Sansoni, Firenze
74. Watkins, R. (1957.), *The Authorship of the Vita anonima of Leon Battista Alberti*, „Studies in the Renaissance”, 4:101-112, New York
75. Westfall, C. W. (1969.), *Painting and the Liberal Arts: Alberti's View*, „Journal of the History of Ideas”, 30/4:487-506, Baltimore
76. White, H. (1978.), *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*, The Johns Hopkins UP, Baltimore i London
77. Witt, R. (1969.), *The De tyranno and Coluccio Salutati's View of Politics and Roman History*, „Nuova rivista storica”, 53/3-4:434-474, Roma
78. Wright, D. R. E. (1984.), *Alberti's De pictura: Its Literary Structure and Purpose*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes”, 47:52-71, London
79. Yates, F. (1966.), *The Art of Memory*, The University of Chicago Press, Chicago

Izvori ilustracija

Sources of Illustrations

- SI. 1. Janson, 1965: 216.
- SI. 2. Lücke, 1994: 91.
- SI. 3. Burroughs, 1994: 136.
- SI. 4. M. Špikić
- SI. 5. Vagnetti, 1974: 80.
- SI. 6. Tavernor, 1998: 15.
- SI. 7. Vagnetti, 1974: 86.
- SI. 8. Grafton, 2000: 241.

Sazetak

Summary

Perception of Antiquities by Leon Battista Alberti

This paper examines the concept of antiquities in Leon Battista Alberti's writings. Such a complex issue has been addressed with the intention of clarifying some epistemological questions considered fundamental in the development of early Italian Humanism. Starting from the analysis of interrelations between the philosophy of history and the philosophy of language in the humanistic development of „new” eloquence, historiography, politics and poetics, dealt with earlier by N. Struever and J. Seigel, the author finds correlation between these issues and the ways of observing the past and talking about it in the works of the first art theoreticians of Humanism including Alberti. The process of understanding the past and developing a feeling for it did not, at the time of early Humanism, fall strictly into the mentioned disciplines. The first observers of Roman ruins in Humanism were educated people who used to provide some explanations for these phenomena and include them into their historical writings. The early 15th century paved the way to the study of direct sensory perception of visible phenomena due to the fact that questions had been raised upon the nature of language as well as

the possibilities, range and freedom of translation as distinctive components in the development of new culture. It was the time of the formation of humanists with Manuel Chrysoloras in Florence. Writings and documents were collected from all over Europe and Constantinople. As the insight into the written tradition deepened, so did humanists gradually develop their own historical induction. The author considers that, despite discontinuity, there is a strong correlation between the development of cultures of ancient Rome and Greece. He points to discussions concerning analogy and anomaly in language structures that were led within the Hellenistic culture and renewed at the time of Roman literacy. Roman time with its protagonists and their writings was a role model for humanists. Observations about the similarities between two cultural systems are shown in this paper through Alberti's intellectual formation as well as his various ways of observing the past. Since Alberti was educated within the circle of the Padua humanist G. Barzizza, he was well acquainted with the Quintilian's writings dealing with the concept of analogy, along with a discussion about the complete education of a man.

It can as well be found in Alberti's writings following early humanist writings by C. Salutati and L. Bruni. The author follows C. Smith in explaining the importance of sensory experience in the epistemology of humanists, focusing on parts of Alberti's moralistic and technical writings dealing with the issues of sensory perception and its influence on the material process which, according to Alberti's opinion, originates in the mind. *De Pictura* deals with the way of constructing a central perspective. The works entitled *De statua*, *Ludi matematici* and *Descriptio urbis Romae* deal with various surveying instruments used by Alberti in his effort to comprehend reality. It acquired new perspective in Alberti's treatise *De re aedificatoria*, coinciding with the beginning of his architectural work and providing evidence on sources which direct perception and cognition into a new sphere of creativity. Here, the early formation of humanists, owing to an active approach to Quintilian's writings and questioning language laws as prerequisites of examining the laws of time changes, forms a basis for creating new material phenomena.

MARKO ŠPIKIĆ

Biografija

Biography

MARKO ŠPIKIĆ rođen je u Zagrebu 1973. godine. Studirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu povijest umjetnosti i komparativnu književnost, a diplomirao kod prof. dr. sc. Ive Maroevića na temu *Zastita graditeljskog nasljeđa u teoriji i praksi Leona Battiste Albertija* 1998. godine. Od prosinca 1999. znanstveni je novak pri Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i od ozujka 2000. mlađi asistent.

MARKO ŠPIKIĆ was born in Zagreb in 1973. He studied Art History and Comparative Literature at the Faculty of Philosophy in Zagreb. He graduated in 1998 under the supervision of the professor Ivo Maroević, Ph.D., with a thesis entitled *Preservation of the built heritage in theoretical and practical works of Leon Battista Alberti*. In 1999 he became a junior researcher at the Department of Art History at the Faculty of Philosophy in Zagreb. Since March 2000 he has been working as a junior assistant.

MARKO ŠPIKIĆ

Sveučilište u Zagrebu
 Filozofski fakultet
 Odsjek za povijest umjetnosti
 HR - 10000 Zagreb, I. Lučića 3

University of Zagreb
 Faculty of Philosophy
 Department of Art History
 HR - 10000 Zagreb, I. Lučića 3

Izvorni znanstveni članak

UDK 72.01:72.034 (45) (L. B. Alberti) „14”

Tehnike znanosti

Arhitektura i urbanizam

2.01.04 - Razvoj arhitekture i urbanizma
 i obnova graditeljskog naslijeđa

Humanističke znanosti

Znanost o umjetnosti

6.05.01. - Povijest umjetnosti

6.05.05. - Teorija umjetnosti

Članak primljen / prihvaćen: 14. 10. 2002. / 28. 05. 2003.

Original Scientific Paper

UDC 72.01:72.034 (45) (L. B. Alberti) „14”

Technical Sciences

Architecture and Urban Planning

2.01.04 - Development of Architecture and Urban Planning
 and Restoration of the Built Heritage

Humanities

Science of Art

6.05.01. - Art History

6.05.05. - Art Theory

Article Received / Accepted: 14. 10. 2002. / 28. 05. 2003.

Percepcije starina Leona Battiste Albertija

Perception of Antiquities by Leon Battista Alberti

Alberti
 analogija
 Firenca
 humanizam
 Rim

Alberti
 analogy
 Florence
 Humanism
 Rome

U tekstu se izlazu problemi razvitka percepcije starina u spisima graditelja Leona Battiste Albertija. Interes je u najvećoj mjeri usmjeren njegovim tehničkim spisima: raspravama o slikarstvu, skulpturi, zemljomjerstvu i arhitekturi, koji su nastajali od 1430-ih do 1450-ih godina. Autor pronalazi temelje nauka o percepciji pisanih i tvarnih starina u suodnosima kultura Grčke i Rima, te u tvorbi jezičnih pravila kojih je protežitost mogla poslužiti kao gradbeni model za humaniste prve polovice 15. stoljeća. U prikazu recepcije pisane predaje autor istražuje antička pojmljenja analogije, a u prikazu percepcija tvarnih starina bavi se Albertijevim tumačenjima sjetilnih iskustava i njihovom aplikacijom.

This paper deals with the issues of perception of antiquities in Leon Battista Alberti's writings. Emphasis is placed primarily on his technical writings dealing with painting, sculpture, surveying and architecture from the period between 1430's and 1450's. The author traces the foundation of scientific perception of written and material antiquities in Greek and Roman cultural interrelations as well as in language rules which might have served as a model for the 15th century humanists. The author examines the ancient concept of analogy through written tradition. He also studies Alberti's explanations of sensory experiences together with their application by presenting the perception of material antiquities.

MOTRENJE SUVREMENOSTI I MOTRENJE PROŠLOSTI

OBSERVING MODERNITY AND OBSERVING THE PAST

Svaka filozofija povijesti, navodi Nancy Struever u svome djelu *The Language of History in the Renaissance*, uključuje filozofiju jezika, a svaki historijski uvid podrazumijeva pojmljenje jezika protagonista ili dokumenta.¹ U raspravljanju o spisima, tragovima percepcija starina Leona Battiste Albertija, želio bih se, poput navedene autorice, poslužiti ovom odredbom koja se bavi odnosima dvaju umnih, promišljajućih djelovanja. U ovom radu neću, međutim, pratiti dalji tijek razlaganja N. Struever, jer se ono, poput suvremenog istraživanja Jerrolda Seigela, odvaja u relacijiranju ponajprije retoričkih, poetičkih, historioografskih i političkih izričaja u naucima istaknutih firentinskih i rimskih humanista prve polovice 15. stoljeća.² Interes bih radije usmjerio na raspravljanje o nekoliko točaka koje se vezuju za prepustanje potencijalima prošlosti kao spoznajnom i poticajnom sustavu koje je u svojim spisima i djelovanju doticao Alberti. O kakvoj je filozofiji povijesti i filozofiji jezika riječ u slučaju Albertija i njegovih suvremenika? Spaja li ih hijerarhijski odnos? Što gradi pripadnosti ovih bavljenja? Oda brao sam navod N. Struever jer se dotiče dva temeljna historioografska postupka, važna za podrstu spoznajnog procesa u historiji: riječ je o motrenju prošlosti i verbalizaciji motrenoga.³ No, ovi postupci u sebi ipak nose puno sire potencijale. Iako se geste okretanja prema prošlosti načelno mogu omeđiti na pojave „okretanja leđa suvremenosti”,⁴ one u sebi

uvijek nose neku svrhovitost, bez obzira ticala se kontemplativnog ili djelatnog zivljenja, a taj nas pojam *telosa* uvodi u još izazovnija područja koja se tiču pripadnosti oblikovne povijesti. Ovdje ću pokušati istražiti narav Albertijeva intelektualnog rasta u odnosu na znanje o prošlosti i njegov smisao za prošlo, te usporednost toga djelovanja s njegovim suvremenicima, zaključeno sa začetkom njegove arhitektonske karijere.

Razloga za takav odabir, kako bih želio pokazati, ima nekoliko. Jezik je u učenim društvima humanista postao obnovljeno središte raspravljanja na nekoliko razina, počevši od stvaranja intencijskog razlikovanja epoha – razlikovanja jezika „modernih” i skolastika, njihovih modela *prevođenja* tekstovnih izvorišta spoznaja – do složenijih postupaka apropijacije i asimilacije etičkih, retoričkih, historioografskih i političkih uputa starih Grka i Latina. Latinski jezik bio je srz i zivotnost „tijela kulture” koje se imalo razviti, a tom se *animusu* grčki pridruživao ne samo kao bremeniti nositelj obavijesti o usporednim pogledima i razmatranjima, nego prije svega kao privlačivo polje nespoznatoga, čije je formalno učenje otvaralo pitanja o spoznavanju, supostojanju dva usporedna pojmljenja te o prozimanjima i domišljanjima u slučajevima *translatia*.⁵ Kao i u važini bitnih gradbenih sastavnica kulture talijanskoga ranog humanizma, i u pojmu prevođenja pojavljuju se prijepori. Od pada Carstva, nasljedovanja koja su se odnosila na *auctoritas* uvijek su isla u paru s *translatio studii*, pa su iskušavajuci preporodi koji su u kulturne historiografije Europe usli pod različitim prirocima renesansi, ovisili, pratili ukorak ili nalagali smjerove kretanja ozivljenim oblicima latinитета.⁶ U povijesnim renesansa-

* Prijevodi odjeljaka spisa korištenih u ovom radu, osim na navedenom mjestu, djelo su autora.

1 Struever, 1970: 3.

2 Seigel, 1968. O suoblikovanju retoričkih i historioografskih spisa s datostima vremena usp. Baron, 1970. (1955) i isti, 1968. O sukobu mišljenja dvojice autora, usp. Seigel, 1966: 3-48. i Baron, 1967: 21-37.

3 O ovim problemima usp. White, 1978.

4 U ove se pojave mogu ubrojiti pojave prezira suvremenika, govornika na toskanskom, graditelja u gotičkim oblicima, koje su humanisti počesto iskazivali kao uvjerenja ili kao fingirana stajalista unutar dijaloga i rasprava. Tako npr. čine Niccolò Niccoli u 1. dijalogu *Ad Petrum Paulum Histrum* L. Brunija, Flavio Biondo u *De verbis romanae locutionis* 1435. u Firenci, kao i Filarete u 8. knjizi spisa o arhitekturi.

5 O problemu prevođenja (koje obuhvaća pojmove *translatio* i *interpretatio*) raspravljao je 1420-ih godina Leonardo Bruni u spisu *De interpretatione recta*. Bruni je na latinski preveo niz Platonovih dijaloga, Aristotelove spise, pojedine Plutarhove zivotopise, *Oratio ad adolescentes* sv. Bazilija iz Cezareje, a sastavljao je i na grčkom. O utjecaju grčke kulture na talijanski humanizam usp. Cammelli, 1941., Garin, 1955., Kristeller, 1964: 1-14, Thomson, 1966: 63-82, Geanakoplos, 1983: 129-157, Dagron, 1987: 281-288, Niutta, 1990: 13-36, Smith, 1992: *passim*.

6 Usp. s razmatranjima Panofskog, 1972: 1-2 o monističkom i atomističkom razlaganju historiografije. O odnosima

ma, kao složenim sastavnicama kulturne epistemologije, pismenost i političnost kretale su se usporedno kada je riječ o održavanju ili obnavljanju starih života koji su transcendirali u pismu, otvoreni mahnitostima vremena – sukobima, oštećivanjima, destrukciji i zaboravu. Ono što se vidi kao konstanta, od učenja s karolinskih i otonskih dvorova do humanista Albertijeva doba, jest ta povezanost pismenosti, stanja jezika, s političkom voljom naručitelja. O stanju jezika ovisilo je i razmatranje o historiji, a te su priricane kakvoće i otkrivena *energeia* jezika postale razlikovna sastavnica humanizma koji je razvijen od Petrarčina doba.⁷ Bavljenje oživljavanjima skopova znanja, od omeđenih gradnji pojedine dogme do pojmljenja unutarkulturnoga pluralizma učenja o zbilji – posjeduje svoje analogone. Takav je slučaj s Petrarčinim motrenjima prošlosti, koja su imala bliske srodnike u antici: kao što je on sastavljao poslanice i ispovijesti Ciceronu, svetom Augustinu ali i

potomstvu, tako je i Epikur sastavljao spise u kojima je dijalogizirao s Herodotom. Ova su dijalogiziranja, smatram, u njihovoj naknadnoj raselambi, posjedovala nutarnje potencijale za djelovanja, nalik onima na koje ukazuje N. Struever. Iz njih nisu rasle samo suprotstavljene povijesti filozofijskih učenja antike nego i epistemologijske upute koje su, u svojoj razdijeljenosti ili obuhvatnijoj prihvaćenosti, bivale obvezujuće i poticajne. Elaine Fantham pise da su Rimljani, prije no što su počeli stvarati vlastitu pismenost, bili prva kulturna zajednica koja je naslijedila književne uzorke koje su stvorili Grci. Pitanje s kojim su se tada suočili bilo je: što oponašati i na koji način?⁸ Pisci poput Livija Andronika, Nevija i Kvinta Enija iz 3. i 2. st. p. K. prema grčkoj kulturi stoje kao što firentinski humanisti stoje u odnosu na uzorne pisce rimske kasne Republike i ranoga Carstva. I kao što se rimski kompleks manje vrijednosti u odnosu na Grke sastojao od potrage za dostojanstvom,⁹ tako se u ranim humanističkim spisima pojavljuje već spominjana kritika suvremenoga doba, koja je dosegla obrise toposa. Petar Pavao Vergerije tako u jednoj poslanici iz 1397. godine osuđuje ignoranciju ljudi,¹⁰ a u Brunijevim *Dijalozima za Petra Pavla Istranina* s početka 15. stoljeća Niccolò Niccoli o suvremenosti govori kao o *velikom brodolomu svake učenosti*.¹¹ No, moglo bi se reći da su nakon početnih iskazivanja nemoći i indignacije u oba kulturna konteksta nastupili iskazi napora za naukovanjem. Kvintilijan, o kojemu će riječi biti poslije, pisao je da i nauk posjeduje djetinjstvo.¹² Ta *studii infantia* obilježila je genezu napora učenjaka – kako u intelektualnim društvima Rima Enijeva i posebice Ciceronova doba, tako i u Firenci ranoga humanizma, u njenim *cenacolima*, sastajalisticima firentinskog augustinca Luigija Marsiglija u crkvi S. Spirito preko Arna ili u prostorijama firentinskoga doma Bizantinca Manuela Chrysolorasa, u kojima su pripadnici prvoga narastaja humanista krajem 14. stoljeća marno učili grčki.¹³ Oba su se sustava sudarala s *odraslošću*, razvijenosti paradigmatičke kulture: Rimljani s grčkom kulturom, koja je već razvila fundamentalna filozofijska učenja unutar sofistike, peripatetike, stoičke i epikurejske škole, a humanisti Italije prije svega s latinskom kulturom antike koja je pretrpjela ozbiljan diskontinuitet. I dok su se Lukrecije i Ciceron zalili na siromaštvo latinskih u odnosu na jezgovitost i iskoristivost grčkih izraza,¹⁴ humanisti su predmet svojih osuda pronasli u *zapustanju* napora Latinā, kvarenju njihovih dosega na svim razinama – od misaonosti do opipljivosti. I Rimljani antike i humanisti rane renesanse slijedili su, dakle, slične nakane, u pojedinim slučajevima čak gotovo identične, premda su im polazišta u množenju bila različita.¹⁵

translatio imperii i *translatio studii* usp. Curtius, 1971: 35, n. 33, koji navodi da je predodžbu o *translatio studii* našao prvi put u pismu Heirica Karlu Ćelavom.

7 Petrarca se pojavljuje kao jezični *arbitr* za cara Karla IV. 1361. godine u ocjeni autentičnosti spisa Rudolfa Austrijskog kojim je predstavljao svoju autonomiju od Karlove carevine. Sličan, poznatiji pothvat, napravio je 1440. Lorenzo Valla spisom *De falso credita et ementita Constantini donatione*, kada je filologijskom raselambom razotkrio kriptovtorinu temeljnoga dokumenta o navodnom nasljednom pravu Crkve nad Carstvom, u kojemu je autorstvo pripisivano caru Konstantinu.

8 Fantham, 1989: 220. Autorica uspoređuje rimsku „vi-soko-imitativnu“ književnost i pojavu rimske nacionalne pismenosti s pojavom novoga kritičkog pristupa i nacionalnih književnosti u renesansi riječima: *in both cases, critical theory, adapted from the prototype literature, helped to mould form and content and in both cases formal education in grammar and rhetoric provided norms for literary expression*. Ono što humaniste razlikuje od antičkih Rimljana jest činjenica da ne polaze od rimskog jezika kao uzorka u preobrazaj nacionalnog izraza jer se to već nakon pada Carstva zbililo. Humaniste zanima regresija koja, međutim, ne gubi iz vida svoju prognostičnost i tvorbenost.

9 Fantham, 1989: 221.

10 Vergerio, 1934: 192, riječima: *Idi odmah odavde, u Rim, dakako, i upitaj koga god hoćeš, pa i najstarijeg rimskog građanina, tko je bio Romul, drugi otac grada, tko Numa, tko i jedan i drugi Tul, tko Anko, tko i jedan i drugi Tarkvinije; (...) tko god, kazem, bio taj za kojeg zapitas, tesko će to znati, ne koristi li se odabranim djelima pisaca*. (Prijevod Ana Plosnič.)

11 Bruni, 1996: 96-97, riječima *in hoc tanto doctrinarum naufragio*. Aristotela, nakon skolastičkih redakcija i velikih preobrazbi (*transformatione*), mogu prepoznati još samo Sibila i Edip. Ovdje valja upozoriti da lamentacije humanista nisu bile usamljene u „povijesnim renesansama“: Walafri Strabo (808./9.-849.) pisao je u proslavu Einhardova *Života Karla Velikog: U sadašnje vrijeme, (...) znanosti nazaduju, a svijetlo mudrosti sve manje se stuje i postaje sve rjeđe*. Eini se kako nije riječ o osudi vremena nakon smrti Karla jer se obojica nazivaju barbarima. Usp. Einhard, 1992: 49, 53.

12 Kvintilijan, 1967: 46.

13 O Marsigliju usp. Voigt, 1968. (1888.): 191-194. O Chrysolorasu usp. bilješku 5.

14 Fantham, 1989: 241.

15 Plinije Stariji pisao je u *Naturalis historia* o političkoj iskoristivosti umjetničkih djela koja su pojedinci donijeli u

ANALOGIJA I ANOMALIJA

ANALOGY AND ANOMALY

Vežano za postavljenu usporednost nameæ se tada pitanje: gdje se nalaze izvorišta metodske upute koje su Rimljani mogli problematizirati kao poticaje nastanku vlastite kulture? Kada su Livije Andronik i Enije prevodili s grækoga i sastavljali prva znaæajna djela u rimskoj knjiæevnosti, Aristofan iz Bizancija postao je oko 200. godine p. K. knjiæniæar aleksandrijske knjiænice. George A. Kennedy upuæuje da je Aristofan sastavio leksikografsko djelo u kojemu je identificirao ranija i kasnija znaæenja rijeæi te da je prvi put predoæio sklanjanje grækih imenica i glagola, tragajuæi za opæim pravilima morfologije na temelju analogije.¹⁶ Èini se kako je Aristofan operirao nekim sastavnicama filozofije povijesti: to su oblici koji se æele prepoznati kao *prosliti*, a sluæe spoznavanju naravi mijene. U sluæaju analogije, to su dva gramatiæka polja istraæivanja kao polja moguæih prepletanja. Aristofanovu se uæenju suprotstavio stoik Hrizip tvrdnjom da rijeæi nisu u skladu sa stvarima koje izraæavaju i da gramatiækom uporabom vlada *anomalija*. Hrizip je pojmljenje anomalije razvio iz Platonova nepovjerenja prema pjesnicima, smatrajuæi tvorbu rijeæima neistinom u odnosu na istinitost zbilje.¹⁷ Spominjem ovu vijest tek kao malen odjeljak dinamiæne povijesti analogije: Aristofanovo bi razmatranje ostalo moæda osamljeno da nije ozivljeno 50-ih godina p. K. u Rimu. Tada je došlo do sukoba pristalica doktrine o tvorbenosti rijeæi – analogije – i stoiækih podupiratelja anomalije. Prvi su vjerovali u postojane odnose (to *analogon*, *ratio*), a drugi na to nisu mogli pristati. Dok su konzervativniji htjeli izbjeæi nepostojane tvorbe uporabom *sinonima*, oni radikalniji zastupali su kovanje novih, usputnih tvorbi.¹⁸

Ovu raspravu istiæem iz najmanje dva razloga: prvi je u æinjenici da se djelovanje analogije kao *poietieke* sastavnice prenijelo iz jednoga kulturnoga kruga u drugi. U trenutku kada je Aristofan razmatrao analogiju kao jednu propulzivnost tvorbe, bavio se problemima iskljuæivo grækog jezika. Prenosjenjem ove rasprave u Rim – u kojem su græke filozofijske i govorniæke škole dobile znaæajne sljedbenike – pruæila se zastupnicima analogije moguænost za poredbeno djelovanje, s obzirom na to da su uæeni Rimljani u *curriculumu* svojih škola posjedovali poduku iz latinskoga i iz grækoga.¹⁹ Postojanje rasprave o analogiji u doba lamentacija rimskih klasika kako jezik još ne posjeduje dostojanstvo grækoga, vrlo je znakovito, bez obzira na to tko stajao na kojoj strani u toj raspravi. Drugi pak razlog za isticanje ovih rasprava jest æinjenica da u njoj djelatno sudjeluju istaknuti protagonisti rimskoga društva koje su talijanski humanisti

smatrali najveæim autoritetima ili predmetima vlastitih prijevora: Ciceron i Cezar.²⁰ Ovi protagonisti nisu svojim djelima ili pismom u oæima humanista bili samo nositelji uæenosti nego i nositelji nutarnjih prijevora, pripadnih traganju za vlastitosti kulture. Rimljani su im se – kao u primjerima Epikurovih i poslije Petrarkinih poslanica – mogli uæiniti kao *interlocutores* s mrtvima, koje je pismo ostavilo na æivotu. Pa kada su i sami tragali za spisima Starih i kada su ih posjedovali, humanisti su ih takoæer s ushitom pojmlili kao *personifikacije* pisaca, a ne kao nezive predmete ili, kako je u navedenom pismu Vergerije isticao, kao *nuda nomina*.²¹ Humanizam Firence i Rima – kako u svom zaæetku, tako i u razvitku – iskazivao se u snaænu simboliækom naboju i otvorenosti govornim figurama, posebice kada je rijeæ o uspostavi odnosa izmeðu filozofije povijesti i filozofije jezika N. Struever. Analogija

Rim kao plijen (*ex manubiis*). Iz ovih eksproprijacija radi asimilacije kultura Plinije ocjenjuje i narav pojedinih vladara. Usp. Isager, 1991: 157, 164, 227. U doba razvitka rimske knjiæevnosti upravo su vojni, dræavni prvaci prednjaæili u pljenidbi grækih knjiænica: Sula je, prigodom osvajanja Ate-ne 85. p. K., prisvojio ezoterieku knjiænicu Aristotelove škole. Kada su humanisti poæeli prikupljati spise po karolin-skim samostanima Europe ili u Konstantinopolu – od Poggia, Aurispe, Bartolomea Aragazzija, Filelfa, Guarina, do Nikole Kuzanskog – rijeæ je bila o trgovanju ili o mukotrpnom prepisivanju. Usp. Sabbadini, 1905., Bolgar, 1973: 455-505.

16 Kennedy, 1989: 207.

17 Kennedy, 1989: 212. Hrizip se pritom odnosio na Platonova stajalista iz *Dræave* i *Zakona*.

18 Fantham, 1989: 242. Autorica pritom upuæuje na konzervativizam Varona, koji je 47. p. K. sastavljao spis *De lingua latina* prikazujuæi dvije suprotstavljene strane. Na strani inovatora spominje govornika Sisenu i Cezarov izgubljeni spis *O analogiji* posveæen Ciceronu.

19 O usporednosti uæenja dvaju jezika još u djeæaæko doba, usp. Kvintilijan, 1967: 45, koji govori: *Vise vollim da djeæak poæne s grækim jezikom, zato sto æe latinski zbog njegove opæe uporabe i mimo nase volje u se upiti, a i zato sto æe najprije biti pouæavan u grækim disciplinama iz kojih su proistekle nase.* (I., 1, 12). Kvintilijan još dodaje: *Nastava latinskog jezika treba slijediti nakon kratkog vremena i ubrzo se odvijati usporedno s grækom.* (I., 1, 14). (Naglasio i prilagodio autor.)

20 Rasprave o Cezaru kao dræavniku ali i nositelju ne/moralnih osobina obiljeæile su nastanak firentinskoga humanizma; spominjem tek najistaknutije: Coluccio Salutati, *De tyranno* (1400.), Bruni, *Dialogi ad Petrum Paulum Histrum* (oko 1402.-03.), te kontroverzija izmeðu Poggia Bracciolinija i Guarina Guarinija o Cezaru 1430-ih godina. O Ciceronu je Bruni pisao u *Vita Ciceronis* (1415.), odnoseæi se prema Plutarhovu æivotopisu, a spis *De comparatione Ciceronis Quintilianique* Lorenza Valle je izgubljen. Usp. Witt, 1969: 434-474 i Ianziti, 2000: 39-58.

21 Poggio je u korespondenciji ponosno izricao znakove prisnosti s davno preminulim piscima: u pismu Niccoliju od 27. rujna 1427. govorio je o *Varronem tuum* iako je koristio i izraz *librum meum*. Naglasavam ove izraze jer se u pismu iz ozujka-travnja 1429. govori o *Cosmum nostrum*, što se odnosi na suvremenika Cosima Medicija. Usp. Bracciolini, 1984: 77 i 84. Vergerijev izraz iz pisma Ludovicu Alidosiju gola imena odnosi se na rimske rusevine, a vazan je za nasu temu zbog problematiziranja upotpunjenja temeljne percepcije opipljivih relikata Rima, u kojemu se fenomenima pririeu historije i deskripcije, kao prizoristima djelovanja nositelja antiækih glasova.

koja je pokretala Rimljane u kontemplativnom i aktivnom življenju, postaje u humanizmu jedna od temeljnih praksi na niti vodilji jezika, i ona se kretala kako u dubinu – u dubinu prošlosti, tako i u sirinu idealiteta i misaonih, domisljajnih potencijala stvarane kulture.

STUDIIS INFANTIA LEONA BATTISTE ALBERTIJA

STUDIIS INFANTIA BY LEON BATTISTA ALBERTI

U doba školovanja mladoga Firentinca Battiste Albertija (sl. 1.), koji je rođen za obiteljskog izgnanstva u Genovi 1404. godine, kultura talijanskoga humanizma i sama je proživljavala doba vlastite formacije u grčkim i latinskim studijima. Alberti je bio nezakonito dijete Lorenza de' Benedetta i Bianche Fieschi, koja je umrla u ranom Battistinu djetinjstvu od kuge koja je izbila u Genovi. Lorenzo Alberti bio je tada primoran preseliti obitelj u Veneciju, gdje mu je sin primio prvo školovanje.²² Battista je uskoro, u doba svojega dječastva, prešao u školu uglednoga padovanskog odgojitelja Gasperina Barzizza.²³ Ovaj je podučavatelj i apostolski tajnik prigodom izbora pape Martina V., na Koncilu u Konstanzu 1417., primio s ushitom vijest o Poggiovu otkriću cjelovita Kvintilijanova spisa u obližnjem Sankt Gallenu.²⁴ Prijepis je Barzizza u Padovi predao kardinal Branda Castiglioni i na tom je temelju Barzizza 1420. godine sastavio spis *De compositione*, u kojem se bavio sastavljanjima s pomoću načela retorike i stilistike.²⁵ U takvom je okružju Alberti imao prilike pomno proučiti Kvintilijanove naputke o cilju odgajanja idealna govornika, ali je istodobno mogao započeti i poznavanje i upora-

bu gradbenih sastavnica antičkih konstrukta unutar vlastitih pisanih i arhitektonskih ostvarenja. Ovdje, međutim, nije riječ samo o upoznavanju ustrojstva oživljenih govorničkih pravila, razvijenih od Ciceronova do Kvintilijanova doba, nego i o problematiziranju *nove tvorbe* koja je obremenjena, s jedne strane autoritetima starine, a s druge strane – željom za tvorbenim iskazom vlastitosti koja se često spajala s neposrednom i lokalnom povijesnom predajom. Slučajeva takvih oblika anakronizama bilo je u firentinskom humanizmu više – od laudabilnoga Brunijeva opisa Firence, u kojemu je ekfrazu utemeljenu na *Panatenejskom govoru* Elija Aristida spojio s pojavnostima *srednjovjekovnoga grada*,²⁶ do Poggiovih, Vallinih i Albertijevih dijaloga o temama koje su pripadale antičkim tuskulanskim sastajalisticima, a koje su aktualizirane u Firenci, Rimu ili Paviji 15. stoljeća kao potencijalna polja aplikacije tih spoznaja u suvremenosti. Spomenuti pojam aplikacije, kao dio stare hermeneutike, koji slijedi tankoautnosti procesa razumijevanja i tumačenja²⁷, dobiva u Albertijevoj misli i djelovanju – utemeljenima na recepciji bogate građe spoznaja iz starina – zanimljive razmjere. Alberti je u propitivanju moći izvora mogao slijediti još u starini utemeljenu distinkciju analogija: ona je funkcionirala na razini jezika – njegove tvorbene povijesti, ali i na razini prvotnih smislova, ukorijenjenih u grčkoj filozofiji. Od Kvintilijana, preko kojega je kao adolescent usao u dijalog sa Starima (*maiores nostri*, kako će ih nazvati u početnim stranicama rasprave o arhitekturi), Alberti dobiva model *pretvorbi* oblika u vremenu, kao i mogućnost stvaranja inherentnog sinkretizma disciplina kojima se bavio. Kvintilijan nas u šestom poglavlju 1. knjige *Institutio oratoria* izvješćuje da je analogija grčka riječ za koju se u latinskom koristi pojam *proportio*. Kaže on tako: *Sustina analogije sastoji se u tome što ona nešto što je sumnjivo uspoređuje sa sebi sličnim o čemu ne postoji sumnja, i što nesigurno dokazuje nečim sigurnim*.²⁸

O analogiji je Alberti mogao čitati i u prijevodima ili izvornicima Aristotelovih spisa *Ispitivanje životinja*, *O pjesničkom umijeću* i *Nikomahovoj etici*, koju je 1419. preveo Bruni i posvetio papi Martinu V. za njegova firentinskog boravka. O tom je pojmu, koji je zbog svoje sirine uporabivosti samo dobivao na latentnosti, pisao i Vitruvije, s kojim su kritičari često poistovjećivali Albertija. Rimski je arhitekt u prvom poglavlju 3. knjige spisa *De architectura* pisao da kompozicija hrama nastaje iz razmjera koji se na grčkom naziva *analogia*.²⁹ Nakon toga slijedi glasovita rasprava o potrebi postivanja razmjera i simetrije, te opis evokovanih sumjerljivosti *ad circulum* i *ad quadratum*, dobivenih kreativnošću Prirode. Uz pojam *proportio*, međutim, Vitruvije nešto

Sl. 1. Krstionica u Firenci
Fig. 1 Baptistry in Florence

22 O Albertiju usp. Grayson, 1960: 702-709, Borsi, 1996: 7-18, Tavernor, 1998: 3-29, Grafton, 2000.

23 Grayson, 1960: 702 pretpostavlja da je riječ o razdoblju od 1415. do 1418. godine. O Barzizzi usp. Martellotti, 1965: 34-39.

24 Poggio je o otkriću obavijestio Guarina u Veronu 15. prosinca 1417. Kvintilijana je „u zurbi“ prepisao kako bi ga poslao Bruniju i Niccoliju u Firencu. Usp. Ponte, 1966: 199.

25 Martellotti, 1965: 35, 36. Barzizza se u tome kratkom spisu referira na Kvintilijana (navodi dio njegova spisa, IX., 3, u kojemu se Rimljanin bavi govornim figurama), zatim na Cicerona i Nonija Marcela. Usp. Barzizza, 1969: 2, 3.

26 Brunijev *Laudatio Florentinae urbis* iz 1403.-04., usp. Bruni, 1996: 563-647.

27 Riječ je o trima *subtilitates: intelligendi, explicandi i applicandi*, koje u opisu „starije tradicije hermeneutike“ tumači Gadamer, 1978: 341, 343. Riječ je o umijeću koje zahtijeva zasebnu istančanost duha; između *intelligere* i *explicare* postoji nutarnje jedinstvo jer je razumijevanje uvijek tumačenje. Aplikacija je, pak, u doba povezanosti filološke, pravne i bogoslovne hermeneutike (do 19. stoljeća) bila priznata kao integralni trenutak čitavog razumijevanja, tumačenje smisla na sudu ili u propovijedi.

28 Kvintilijan, 1967: 82. *Eius haec vis est, ut id quod dubium est ad aliquid simile, de quo non quaeritur, referat et incerta certis probet*. Usp. Quintilian, 1996: 112.

29 Vitruvio, 1993: 124-5.

dalje (III., 1, 3) proširuje taj imperativni uzorak suodnosa unutar čovjekova lika na sliku dovršena hrama i koristi riječ *similiter*. Upravo æ se pojmom *similitudo* Alberti baviti kao jednim od svojih najvećih izazova – kako u vlastitu shvaćanju pripadnosti i oblika nositelja povijesnih mijena, tako i u raspravljanju o ključnim trenucima gradnje: stvaranju nau-
ma (*lineamenta*), bavljenju opipljivom gra-
dom (*materia*), izvedbom i uresom, sve do najvažnijeg trenutka – stvaranja sklada (*con-
cinnitas*) unutar projektirane građevine.³⁰
Neka na ovome mjestu bude dovoljno zami-
sliti silnice analogije u „dvama životima”, koji se mogu ukazati onome tko se analogijom bavi: „pasivnom” životu u motriteljevoj pre-
pustenosti izvorima, i u njenu aktivitetu, dio-
ništvu u tvorbama novoga života iznijetog iz
potencijala zamrlih motrenih starina. Dok je u
prvoj domeni riječ o reliktu, fragmentu prikri-
venog života, u drugoj je riječ o međusobnom
prožimanju zamrlih, zaboravljenih starina i
djelujućeg uma njihova otkrivaatelja i tumača
njihove potencijalne obnovljivosti.

MEMORIA I INGENIUM

MEMORIA AND INGENIUM

Alberti je nakon školovanja kod Barzizze opo-
čeo studij kanonskoga prava u Bologni. Opæ su mjesto u historiografiji o Albertiju po-
stala izvješæa o ondasnjim zbivanjima u nje-
govu životu, koja su, kako se većina autora
slaze, utjecala na njegov studij ali i na narav
njegovih spisa. Battistin zaštitnik u njegovoj
nezakonitosti, otac Lorenzo, umro je 1421. go-
dine. O ovim nas trenucima i konzekvencija-
ma oæeve smrti – osporavanju naslijeða –
Alberti izvješæuje u tri spisa iz različitih raz-
doblja: u kratkom lukijanovskom spisu *Siroæe*
pod krinkom Philoponiusa (grè. „Ljubitelj na-
pora”) iz zbirke *Intercoenales*, zatim u *Knjiga-
ma o obitelji* iz 1430-ih i u životopisu koji je
mogao nastati krajem 1430-ih godina.³¹ U po-
sljednjem spisu, nesigurnog autorstva, pisac
nas izvješæuje o Battistinu obolijevanju i o ne-
prilijenom vladanju obitelji: ... *sav se pismeni-
ma i svetim i graðanskim pravima posvetio,
tako da je zbog mnogih bdijenja i neumorne
postojanosti, svladan naporima uænja, tes-
ko obolio, a da ovim njegovim stanjem nje-
vo nisu bili dirnuti.*³²

Ako je vjerovati ovome spisu, Battista je, us-
prkos dijagnozi lijeènika o iznurenosti naravi
(*fessitudine nature*), nastavio s naucima do
iznemoglosti. Kada su mu se slova poèela pri-
kazivati kao skorpioni, odluoio je poslušati
savjet lijeènika i u 24. se godini posvetiti *ad
phiscam atque mathematicas*.³³ Kako se u
životopisu navodi, to je uèinio jer se, za razli-
ku od dotadanih studija koje su zahtijevale
primarno djelovanje pamæenja, u ovim nauci-
ma trazila dosjetljivost. Ovo razlikovanje iz-

meðu *memoria* i *ingenium* izuzetno je bitno u
motrenju rasèlambe pojmova nauka i djelo-
vanja, koja se u humanizmu nikada do kraja
ne ozbiljuje. S jedne je strane pojam pamæe-
nja, spomena, koji je bio dionik govornike
procedure, poput pripreve za eksteriorizira-
nje naumljenog idealiteta, a, s druge, siri je
pojam *ingeniuma* koji djeluje kao preduvjet,
naravna datost za nadogradnju umijeæa ali i
kao pokretaè invencije.³⁴ Kako je Alberti obo-
ma područjima djelovanja priricao odreðeni
moralitet, koji se vrlo èesto iskazivao u preo-
blikovanom stoièkom problematiziranju od-
nosa promjenljive, razorne Fortune i krep-
sne postojanosti, nameæe se pomisao da je
sjetilnost viðenja i pojmljenje na izvjestan na-
èin zelio *ustrojiti*.

OČI I UŠI TE HUMANISTIČKO TEORETIZIRANJE O ADAEQUATIO

HUMANISTIC THEORIZING ABOUT ADAEQUATIO

U novije je doba Christine Smith u središte
svog istraživanja kulture humanizma smjesti-
la „obnovu prvijenstva sjetilnog iskustva u
epistemologiji”.³⁵ Riječ je upravo o obliko-
vanju znanja pripadnome stvarateljima kultu-
re ranoga humanizma, a to se znanje temelji
na motrenju izvorišta, koji su dvojni: tekstov-
ni i fenomeniski, tj. tvarni. U tom se razdoblju,
naime, antikvarni studiji, hermeneutika i *po-
iesis* spajaju u sklad koji je izuzetan stoga što
nije nužno riječ o susljednosti nego o *istodob-
nosti* tih bavljenja, što nas, kao u sluèaju *con-
cinnitas* kod građevina, podsjeæa na Albertije-
vo pojmljenje sklada kao uravnotezene cjeli-
ne satkane od raznolikih sastavnica.³⁶ Smith

30 Usp. Alberti, 1966. Pojam *concinnitas* jest pojam ko-
jim se Alberti bavi u 9. knjizi *De re aedificatoria* i koji zamis-
lja kao spoj triju nužnih sastavnica: *numerus, finitio i collo-
catio*. Zanimljivo je da je Gasperino Barzizza u spomenuto-
me spisu koristio upravo taj pojam kao nužnost stvaranja
sklada rijeèi u govoru. Barzizza, 1969: 1. O pojmu *concinni-
tas* usp. i Vagnetti, 1973: 139-161.

31 U *Pupillusu* se Alberti zali na nesklonu Fortunu: *Kao
dijete osirotio kad mu je umro otac, Filoponij je izgnan iz
svoje domovine, lisen èitave svoje oèevine od najbližih
srodnika, pa i izbaæn i izopæen iz blizine i društva vlastite
obitelji, tako da je bio primoran bijedno prositi od stran-
ca.* (Alberti, 1987: 16.) U *I libri della famiglia* razgovori po-
einju prije smrti oca Lorenza u tužnom ozraèju; usp. Alberti,
1994. a: 15 i dalje.

32 Alberti, 1843: 92-93. O ovome spisu usp. Watkins,
1957: 101-112.

33 Alberti, 1843: 90-91, 94-95.

34 O problemu pamæenja usp. Yates, 1966: 1-128.

35 Smith, 1992: XII-XIII. Smith u uvodu svojih studija na-
vodi kako se procesi asocijacije i interpretacije ostvaruju
prožimanjem memorije, imaginacije i razuma sa sjetilnim i
èinjenim datostima koje su pohranjene u umu.

36 Ovo je pojmljenje Alberti proveo u svojoj arhitekton-
skoj teoriji prihvaćanjem naèela *varietas* unutar skladne
cjeline i spojem s aristotelovskim naèelom sredine iz *Niko-
mahove etike*. O *varietas* usp. Gosebruch, 1957: 229-238 i
Klotz, 1969: 93-103.

u svojim studijama pokazuje kako su građevinama priricane sposobnosti iskazivanja duhovne i moralne po(r)uke. Svakako je prisutnost Manuela Chrysolorasa omogućila upoznavanje Firentinaca s naucima grčkih učitelja i filozofa Druge sofistike u pojmljenju starina i rimskih razvalina, no možda bi ispravnije bilo reći da su se ta učenja u Firenci spojila s onima već postojećim.³⁷ Firentinci su, neposredno nakon Chrysolorasova odlaska iz grada 1400. godine, počeli pokazivati plodove njegova nauka: to se pokazuje u dva bitna spisa ranoga humanizma u Firenci - *Invektivi Antoniju Loschiju* Coluccija Salutatija i Brunijevu *Slavljenju grada Firence*.³⁸ Salutati, Brunijev učitelj i podupiratelj, u invektivi Loschiju, kancelaru firentinskoga neprijatelja Giangaleazza Viscontija, sastavio je odgovor na napade u kojem se iskušao u dokazivanju firentinskoga rimskog podrijetla. Jedan od argumenata za firentinsku *romanitas* jest opis krstionice sv. Ivana Krstitelja (sl. 2.), gradskoga zaštitnika: *Postoji hram koji je nekoč bio posvećen Marsu, za kojeg su pogani smatrali da je otac rimskoga naroda. Mora se zamijetiti da ovaj hram nije izgrađen u grčkom ili etrurskom stilu, nego potpuno u rimskom.*³⁹

Salutati, višean uporabi alegorijskog tumačenja,⁴⁰ nalazio je u središnjoj građevini pred stolnicom paradigmu za promicanje grada koji je, kako se u to doba tvrdilo, bio utemeljen pod Sulom. U tome je zapravo slišan historijama o nizu pretvorbi *Mirabilia urbis Romae*, u kojima se u 16. poglavlju opisuje kršćanska konsekracija Panteona u crkvu Santa Maria Rotonda, iz navodnoga svetišta Kibebe, kako bi se pronašla kršćanska protuteza Majci bogova.⁴¹ Ono, pak, što Bruni donosi u *Laudatio Florentinae urbis* zanimljivo je za raspravu o Albertiju. On se kreće sa slišenoga polazišta kao Salutati, tj. nakana mu je opisivati i slaviti. Stoga već u začetku spisa iskazuje želju da mu besmrtni Bog udijeli moć izraza rječitosti koja bi *odgovarala* gradu Firenci: *Uistinu čudovita je izvrsnost*

37 Smith u svome razlaganju koristi Chrysolorasov spis *Usporedba Starog i Novog Rima* koji je sastavljen u Rimu 1411. godine. Smith, 1992: 150-169.

38 Za Salutatijev spis usp. Garin, 1952: 9-37 i Baldassarri / Saiber, 2000: 3-11; za Brunijev usp. bilj. 26.

39 Usp. Garin, 1952: 18, koji *gentilitas* prevodi s „plemstvo“, i Baldassarri / Saiber, 2000: 9, koji ga prevode s „pogani“.

40 Osobito u spisu *De laboribus Herculis*, s kraja 14. stoljeća, u kojemu se služi i etimolojskim tumačenjima naziva i pojmova.

41 Za *Mirabilia urbis Romae* usp. Valentini / Zucchetti, 1946: 17-65. O Panteonu usp. Buddensieg, 1971: 259-267 i Krautheimer, 2000: 72.

42 Bruni, 1996: 568-9. *Admirabilis quidem est huius urbis prestantia et quam nullius eloquentia aequare possit.* Bruni u pismu milanskom nadbiskupu Francescu Pizolpassu 1440. razlikuje *laudatio* i *historia* riječima: *Historia quidem veritatem sequi debet, laudatio vero multa supra veritatem extolit.* (Naglasio autor.) Usp. Viti, 1997: 78.

grada, takva da ništa rječitost njoj ne može odgovarati.⁴²

U Brunijevu je slušaju riječ o prepoznavanju sukoba između onoga što se prima sjetilima vida i nemogućnosti adekvatnog iskaza viđenoga. Spomenuo sam ova dva primjera stoga što se i Alberti služi alegorijom kada motri i piše o starinama i što pojam o viđenome zeli

Sl. 2. Pripisano Albertiju: Autoportret, Rim, Biblioteca Nazionale, cat. 29

Fig. 2 Attr. Alberti: Self-portrait, Rome, Biblioteca Nazionale, cat. 29

nekako iskazati. No, između ovih motrenja postoji razlika, koja se može izvesti iz Brunijeva razlikovanja *laudatio* i *historia* u tvorbi prvih humanističkih ekfrazâ. Načelna neizrecivost iskustava motrenja tako je potpuno sukladna postuliranom udaljavanju od činjenosti opipljivih tvarnih pojavnosti u laudabilnim spisima. Alberti se, pak, želi baviti tim prepoznatim problemom, držeći se trijeznosti u vlastitu naumu prikazivanja arhitektonskih tvorevina kao etičkih uputa za borbu protiv nutarnjih i vanjskih stihija te nemira s pomoću uma i njegovih tvorbi. U moralističkom dijalogu *O mirnozi duha* iz 1441./42., sastavljenom u Firenci, Alberti opisuje gradsku stolnicu kao suptilnu alegoriju dolaska do kreposti. Smith upućuje na Albertijevo izdvajanje usklađenih protuteža u razlaganju o ljudskim osobinama, koje vidi kao neopipljivu prisutnost u tvarnosti građevine. Jedan od sugovornika, ugledni firentinski građanin Agnolo Pandolfini, želi razlikovati nutrinu i vanjstinu građevine, koja je u to doba bila pokrivena kupolom, kao stanja čovjekova duha u odnosu na izazove vremena. Tako građevina figurira kao nositelj sklopa protuteža u osliku čovjekova poznavanja ili nepoznavanja kakvoća kreposti u odnosu na Fortunu: *Ovdje, može se kazati, trajno prebiva proljetni ugođaj: vani vjetar, studen, inje, ovdje unutra zaštićen od vjetrova; ovdje mlak i miran zrak; vani ljetni i jesenji žar; ovdje unutra najumjerenije osvježenje.*⁴³

Vaznost ovih dijaloga valja istaknuti zbog Albertijevih razmatranja o percepciji svijeta, kao i zbog nakane da se ona dovede u red. Smith pretpostavlja da je Alberti na sastavljanje spomenutog spisa bio potaknut uglavnom političkim razlozima: nemirima u gradu, izazvanim izgonima obitelji Medici 1433. godine, a potom i obitelji Strozzi, Peruzzi i Albizzi 1434., kada su Medici zavladaali Firencem.⁴⁴ U spisu su političnost, pesimizam, svojstven prvom Albertijevim spisima, te osuda običaja suvremenih Firentinaca svakako prisutni; njima se, međutim, pridružuju i rasprave o prokreaciji prirode i božanskoga bića, kojima Alberti pruža djelatnu ulogu u tumačenju sjetilnih dojmova i njihovih ishoda, pomutnji duha (*perturbazione*). Na nekoliko mjesta u prvome dijalogu Agnolo Pandolfini postavlja važna pitanja: *Ovaj um, ova spoznaja i razum i pamćenje, odakle dolaze u meni tako beskrajno i besmrtno, ako ne od nekog beskrajnog i besmrtnog?*⁴⁵

Kada se ovi darovi prirode i božanskoga bića usmjere prema svijetu, valja preispitivati njihove mogućnosti: *Kroz uši, vele, ulazi mudrost; no, odatle proizlazi da nista manje kroz oči ulazi pomutnja i nemali nemir u naše duhove.*⁴⁶ Alberti se u raspravi o rodovima čuvstava ne zaustavlja na njihovu nabravanju i osliku s pomoću antičkih primjera, nego u njihov blaženi ishod uključuje čovjekov um koji

marom i postojanošću gradi krepost, koja se lako suprotstavlja *olujama pomutnji*. U jednome trenutku Agnolo veli da se u prilagodbi kreposti valja oduhvatiti neke vježbe u misljenju, istraživanju, skupljanju, sastavljanju i ostavljanju potomcima plodova našega truda i bdijenja.⁴⁷ Alberti u toj samoprilagodbi (*adattare noi stessi*) nudi nekoliko ključnih pojmova: vježba (*esercizio*) – poput glazbenika koji su hvaljeni od početka spisa i koji dosežu sklad, zatim naukovanje (*addestrare*) i oplemenjivanje (*cultivare*), koji zajedno vode do postojane navike (*uso*).⁴⁸

PERCEPCIJE I MATEMATIČKE ZAKONITOSTI: DJELOVANJA UMA

PERCEPTIONS AND MATHEMATICAL LAWS: MIND OPERATION

Ovi zaključci možda ne bi imali posebnu težinu da nije riječ o piscu koji je još tijekom 1430-ih godina počeo sastavljati tehničke spise koji su služili u svladavanjima datosti stihije nesavladive *Naturae*. Kao mladi kanonski pravnik, Alberti je početkom tridesetih dosao u Rim, na dvor Eugena IV., i postao apostolski abrevijator i tajnik gradeskog patrijarha Biagia Molina.⁴⁹ Tada je mogao doživjeti prvi susret s rimskim razvalinama, o kojima je istodobno raspravljao Poggio Bracciolini u *De varietate Fortunae*. Razmatranja o porušenom Rimu, kojima se prepustaju Poggio i Antonio Loschi, dvojica kurijalnih tajnika, tematski su povezana s Petrarkinim *peripatetičkim* motrenjem grada iz sredine 14. stoljeća.⁵⁰ No, dok je Poggio u plurifokalnosti izvora na posječanim razvalinama evocirao historijsko znanje o mjestu, što će činiti i Flavio Biondo u *Roma instaurata*, Alberti je, s druge strane,

Sl. 3. Pietro del Massaio: Prikaz Rima, iz Ptolomejeve Geografije, Vatikan, Biblioteca apostolica vaticana, cat. 32

Fig. 3 Pietro del Massaio: Rome from the Ptolomeian's Geographia, Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, cat. 32

Sl. 4. Rim, Forum – pogled s uspona na Kapitol, srpanj 2001.

Fig. 4 Rome, Forum – view from a climb to the Capitol, July 2001.

43 Smith, 1992: 6 i Alberti, 1960-73: 107, koji piše: *qui abita continuo la temperie, si può dire, della primavera: fuori vento, gelo, brina; qui entro socchiuso da venti, qui tiepido aere e quieto: fuori vampe estive e autunnali; qui entro temperatissimo refrigerio.*

44 Smith, 1992: 4, navodeći kao moguć razlog i polemike oko pjesničkoga natjecanja *certame coronario*, koje je Alberti savzao upravo u firentinskoj stolnici 1441. na temu prijateljstva, a koje su napali rigidni latinisti iz redova humanista – papinskih tajnika koji su u to doba boravili u Firenci, gdje je dogovoren savez Istočne i Zapadne Crkve. Oni se nisu mogli složiti s izrazavanjem *in volgare*, na talijanskom jeziku, kojemu su još u 14. stoljeću put otvorila trojica slavljanih firentinaca: Dante, Petrarca i Boccaccio.

45 Alberti, 1960-73: 122, *Questo intelletto, questa cognizione e ragione e memoria, donde venne in me sì infinita e immortale se non da chi sia infinito e immortale?*

46 Isti: 127, *Per gli orecchi, dicono, entra la sapienza; ma e ancora indi, non meno che per gli occhi, entra perturbazione e tempesta non poca a' nostri animi.*

47 Isti: 131, *pensando, investigando, adunando, componendo.*

48 Isti: 130, 132 i 133.

49 Grayson, 1960: 703.

50 Usp. Bracciolini, 1993: 91-110 i Petrarca, 1934: 55-60, koji u poslanici Giovanniju Colonna piše o *ruinarum fragmenta sub oculis*. (Usp. slike 3. i 4.)

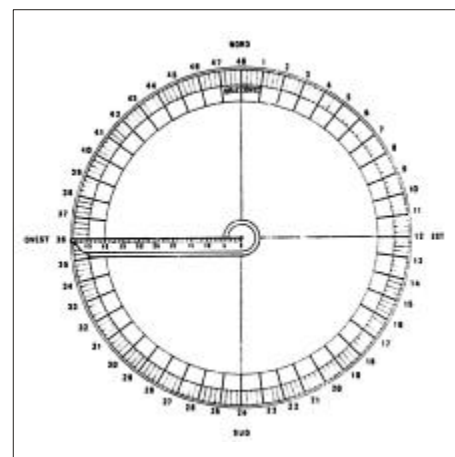
počeo razvijati percepciju ruševina na matematičkim proračunima. Budući da je kurija Eugena IV., zbog pobune u Rimu lipnja 1434., morala biti preseljena u Firencu, Alberti je, prateći papu, imao prigodu upoznati se s perspektivnim nacrtima koje su otpočeli Brunelleschi i nedavno preminuli Masaccio.⁵¹ Na temelju tih uvida, te pomoću Euklidovih *Elementa*, ali i Kvintilijanova djela, tijekom 1435. godine sastavio je latinski spis *De pictura*.⁵² Kako navodi u posveti talijanskoga prijevoda toga djela Brunelleschiju, spis je podijeljen u tri knjige: *Prva, koja je u potpunosti matematička, pokazuje kako se ovo uzvišeno i èudeno umijeće uzdiže iz korijena unutar Prirode same. Druga smješta umijeće u ruke umjetnika, razlikuje njegove dijelove i sve ih objašnjava. Treća upućuje umjetnika kako može i kako bi trebao postići potpunu nadmoć i razumijevanje umijeća slikanja*.⁵³

Grayson je podijelio spis u odjeljke: u 5. odjeljku Alberti tako piše o zrakama vida koje dijeli na izvanjske, centralne i srednje, tj. one koje se nalaze između prve dvije. Zrake bismo trebali zamisliti kao *vrlo nježne, rasirene niti, na jednoj strani gusto skupljene u svežanj, kako se zajedno vraćaju u oko, gdje leži osjet vida*.⁵⁴ Na ovim je temeljima, nalik uputama Agnola Pandolfinija o sredstvima u obrani mirnoće duha od izazovnih pomutnji, Alberti izgradio providnu meću prema zbilji, koju je u raspravi o slikarstvu u 31. poglavlju nazvao koprenom ili presjekom. Ovu je koprenu po-

stavio između oka i predmeta koji će se prikazivati, tako da vidna piramida prolazi kroz rijetko tkanje koprene.⁵⁵ U ovom se spisu vide zameci Albertijeve ideje koja će protjekom godina i ustrajnim radom na èitanju novih spisa i obilaskom novih lokaliteta samo dobiti na kompleksnosti: riječ je o prepoznavanju sila èuvstava, smetenosti, stihije i èovjekove izgubljenosti u svijetu, koje se rađaju iz Fortune, bliske svemožnoj Prirodi, te o pokušaju njihovih zatamljivanja i dolaska do stanja mirnoće duha pomoću razuma.

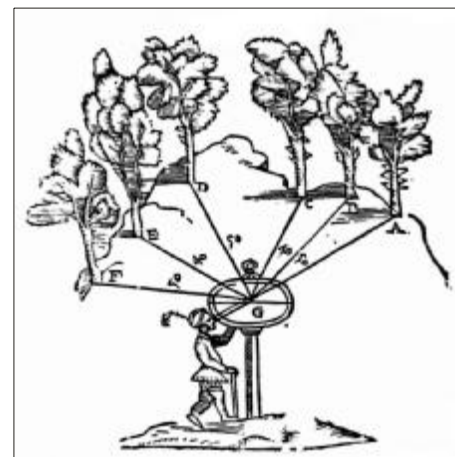
Sliènim se postavkama Alberti vodio u spisu *Descriptio urbis Romae*. Ovdje je naumio stvoriti prikaz grada (*urbis pictura*, sl. 7.): *Služeći se matematičkim spravama, s najvećom sam pomnjom ocrtao pravac i obrise zidina, rijeke i puteva, i uz to smjestaj i položaj hramova, javnih djela, vratâ i spomenikâ, međe gorâ, kao i ravninu zauzetu u svrhu stanovanja u gradu Rimu, onako kako su nam poznati u našim danima*.⁵⁶

U potrazi za pouzdanosću vladavine uma nad živom slikom stihije porušenoga Rima, Alberti je za mjerenje grada koristio spravu koja se sastoji od obzora (*horizon*) i polumjera (*radius*), diska i pomiènoga ravnala (sl. 5.). Spravu je smjestio na Kapitolu i, uzevši u obzir udaljenost gradskih vrata i obujam zidina, stvorio je 18 tablica brojeanih vrijednosti koje opisuju položaj antièkih, srednjovjekovnih i suvremenih arhitektonskih spomenika. Mario Carpo nedavno je ukazao da važnost ovog spisa nije toliko u stvaranju metode za izvedbu topografskog reljefa Rima, koliko u tumaženju načina reprodukcije i prijenosa podataka nekoga već postojećeg reljefa na drugu kartu.⁵⁷ U suvremenom spisu *Ludi matematici* (1443.-1450.), Alberti spominje *praticu* prikaza Rima, kojom se već služio prije nekog vremena, aludirajući pritom na *Descriptio*.⁵⁸ No, dok je u spisu *Matematike igre* upućivao vladara kako će izmjeriti visine tornjeva, širine rijeke, dubine bunara i jezera te udaljenosti između gradova, elaborirajući temelje goniometrije, u *Descriptio urbis Romae* riječ je o prevođenju vidnog iskustva u brojeane vrijednosti. Stoga Carpo i govori o anakronizmu Albertijeva razvijanja načela „digitalnog” u odnosu na „analogijsko” prenošenje podataka o datostima zbilje u doba izuma tiska.⁵⁹ Ovdje je ključan trenutak u razluèivanju Albertijeve recepcije izvora i poetičkog projiciranja iskustva u neizvjesnost tvorbe: naime, dok analogijsko prenošenje povijesnim renesansama pruža životnost jer je riječ o tvorbi novosti koja je obremenjena *sliènosću* s već postojećim, u figurama „digitalnih” podataka teži se identitènosti, izvornosti i njezinoj potencijalnoj reprodukciji.⁶⁰ Pa iako Alberti tada stvara temelje traganja za akribijom u antikvarnim studijima i pretečama konzervatorskih postupaka, koji su u Rimu od Bramante-

Sl. 5. Albertijeva sprava korištena u *Descriptio urbis Romae*, sastavljena od horizonta i radija

Fig. 5 Alberti's instrument used in *Descriptio urbis Romae*, composed of horizon and ratio

Sl. 6. Prikaz mjerenja pomoću horizonta kod Cosima Bartolija: *Del modo di misure*, Venecija 1564.

Fig. 6 Surveying by means of horizon by Cosimo Bartoli: *Del modo di misure*, Venice 1564.

51 O zbivanjima u ljeto 1434. godine usp. Paschini, 1940: 133. Alberti spominje ove umjetnike u posveti talijanske verzije rasprave o slikarstvu Brunelleschiju. (Alberti, 1877: 47.)

52 O ovom spisu usp. Westfall, 1969: 487-506, Wright, 1984: 52-71, Greenstein, 1990: 273-299, Jarzombek, 1990: 273-286.

53 Alberti, 1877: 49.

54 Alberti, 1991: 39-40.

55 Alberti, 1877: 101, izvorni nazivi: *velo* i *intersegiatio*. Usp. i Alberti, 1991: 65.

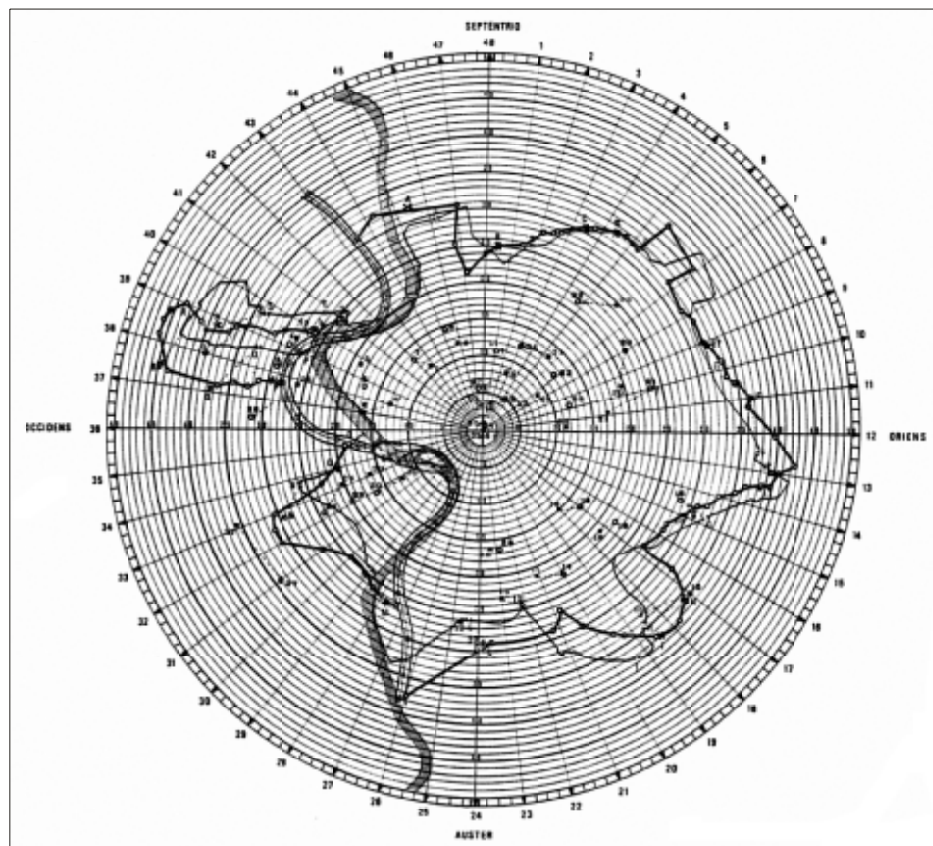
56 *Murorum urbis Romae et fluminis et viarum ductus et lineamenta, atque etiam templorum publicorumque operum et portarum et trophaeorum situs collocationemque, ac montium finitiones, atque etiam aream quae tecto ad habitando aperta sit, uti esse per nostra haec tempora cognovimus, ex mathematicis instrumentis quam diligentissime annotavi*. Datacija spisa između 1431.-34. i 1443.-45. Usp. Alberti, 1890: 36-46, Valentini / Zucchetti, 1953: 212-222, Vagnetti, 1974: 73-110, Grayson, 1998: 39 i Carpo, 1998: 121-142.

57 Carpo, 1998: 123.

58 *Ma io l'aopero a cose molto delettevoli, come a commensurare il sito d'un paese, o la pittura d'una terra, come feci quando ritrassi Roma*. Djelo je posvećeno Meliaduseu d'Este. Alberti, 1973: 163. Usp. i sliku 6.

59 Carpo, 1998: 134-6, piše i o Albertijevoj ovisnosti o Strabonovu i Ptolomejevu spisu.

60 Carpo, 1998: 140, koji piše da Alberti stvara strojeve i algoritme za prevođenje dvo i trodimenzionalnih vidnih podataka u brojeane sljedove. Alberti sugerira digitalizaciju slike samo u specifiènim sluèajevima, poput onih kada analogijski preslik ne može jamèiti trazenu preciznost. Usp. i Carpo, 2001: 223-233.

Sl. 7. Rekonstrukcija Albertijevih mjerenja Rima
Fig. 7 Reconstruction of Alberti's surveying of Rome

ova i Rafaelova doba pridobili posebnu važnost,⁶¹ toj je akribiji suprotstavio kreativno, tvorbenu natjecanje s prepoznatim uzorom. Ako je djelovanje uma razdjeljivo, tada valja zaključiti da je Alberti ovim postupcima dospio do „kulminacijske točke”, koja dijeli vrijeme spoznavanja od vremena samodiscipliniranog iskušavanja u tvorbi koja je nalik Kvintilijanovim ili Vitruvijevim odredbama analogije.

POTENCIJALI SLIČNOSTI I SUGESTIVNOST RUŠEVINA

SIMILARITY POTENTIAL AND SUGGESTIVENESS OF RUINS

Vratio bih se nakratko na spomenutu izazovnost stvaranja *slinosti* u umjetnini, o kojoj Alberti piše u raspravi *De statua*. Ondje je historizirao o razvitku umijeća onih koji u vlastito djelo pokušavaju prevesti (*promere aggrediuntur*) likove i prilike *slinena* tjelesima koje je stvorila priroda (...). Oni su možda koji put u nekom deblu ili u nekom grmenu ili u ostalim neživim stvarima te vrste vidjeli poneke poteze koji su, uz male izmjene, mogli predstavljati nešto vrlo *slineno* zbiljskim pojavnostima prirode. Tada su, uvidjevši i ispitavši ih, marno otpoèeli iskušavati mogu li im pridodati ili oduzeti *stogod* i pružiti im one završne dodire za koje se činilo da nedostaju kako bi potpuno ispunili i izrazili istinski vid neke prilike.⁶²

Ovdje Alberti govori o toposu koji postoji još od Vitruvijeva doba, a prisutan je i u njegovu spisu o arhitekturi: riječ je o nagađanju o izvoristima spoznaja o tvorbi. Alberti je na putu prema harmonizacijskim zakonitostima unutar toga polja vjerojatnosti mogao tako motriti i ruševine. Upravo se stoga i mogu zamijetiti povezanosti između rasprave o statui i spisa *De re aedificatoria*, koji je nastajao tijekom 1440-ih godina i koji je, ako je vjerovati Matteu Palmieriju, bio posvećen papi Nikoli V 1452. godine.⁶³

Alberti u Prologu spisa *De re aedificatoria* postavlja da je građevina neko tijelo⁶⁴ koje se, poput ostalih tjelesa, sastoji od očitavajućeg nauma i tvari. No, u polju empirije, koja tvori arhitektonski naum, u pojavnostima razvalina Celija, Kvirinala, Foruma, Palatina, *tijelo* Rima prisposobljavano je u to doba s trplom. Poggio je u spomenutoj raspravi o Fortuni pisao o Rimu koji leži kao *golemo truplo, propalo i posvuda izjedeno*.⁶⁵ Biondo je 1446. u posveti *Obnovljenog Rima* papi Eugenu IV. pisao o razrušenom gradu kao posljedici višestoljetne nebrige za učenja (*studiorum humanitatis ignoratio*), ali i o obnovi „srusenih i nagrđenih građevina”.⁶⁶ Alberti na jednome mjestu slijedi Poggia, govoreći o uzrocima propasti gradova, pripisujući važnu ulogu Fortuni: navodi loš usud Delfa, rimskog Kapitola i Sibarisa.⁶⁷ U osmom poglavlju I. knjige, navodeći izvješća Frontina o rastu brezuljaka u Rimu zbog neprekidnih požara, kaže da se Rim i u njegovo doba vidi sav prekriven ruševinama i neistom.⁶⁸ No, u tim su razvalinama humanisti pronalazili bitne vrijednosti za vlastitu formaciju: Alberti na nekoliko mjesta govori o pojmu spomenika koji podsjećaju na bivša postojanja: u Prologu piše da se još vide (*passim videmus*) ostaci rimskih grobnica koji upotpunjuju vjerodostojnost (*credibi-*

61 O zahvatima i studijama starina usp. Lanciani, 1989.

62 Alberti, 1999: 4-5. (Naglasio autor.)

63 Riječ je o Palmierijevu spisu *Cronistoria*. Usp. Borsi, 1996: 26 i Burroughs, 1994: 146.

64 Alberti, 1966: 14, *Nam aedificium quidem corpus quoddam esse animadvertimus*.

65 Bracciolini, 1993: 92, *instar gigantei cadaveris corrupti atque undique exesi*. Usp. s prikazom napuklih građevina Pincija, Kvirinala i Palatina kod Hartmanna Schedela iz 1493. na slici 8.

66 Biondo, 1531: 222, *collapsa deformateque aedificia*. O Biondu usp. Fubini, 1968: 536-559. Ovim pojmljenjima svakako valja pribrojiti Boccacciovu sprdnju sa stanjem u Rimu njegova doba: on u *Decameronu*, V., 3. negdashnju Glavu svijeta naziva njegovim repom. Usp. Jacks, 1993: 11.

67 Alberti, 1966: 50.

68 Alberti, 1966: 58, *at eam ipsam hac aetate videmus totam ruinis et foeditate obrutam*.

lija) starih historika. Ovo je bilo doba pririca-
nja znanja preživjelim tvornim pojavnostima,
koje su još na prijelazu s 14. na 15. stoljeće
bile „gola imena”, aglomeracije iz kojih se ši-
rio zadah.⁶⁹ Sredinom 15. stoljeća ruševine
su, međutim, postale temelj za nadogradnju.
Poput kontempliranja o firentinskoj stolnici u
raspravi *O mirnozi duha*, Alberti je u motrenju
starina razvio načine percipiranja i uviđanja o
postojanju skrivenoga života u *pozadini* stvari.
U prvome poglavlju VI. knjige tako govori:
*Primjeri antičkih hramova i teataru preživjeli
su kako bi nas mogli podučiti poput bilo ko-
jeg učitelja.*⁷⁰

Život Starih izranjao je, kao pri čitanju tek-
stovnih izvora, u motriteljevu zanimanju i za-
okretu dokumentima prošlosti. Na početku
VIII. knjige Alberti piše o grobnim spomenici-
ma Apijske ceste, na kojima prepoznaje ime-
na i naslove glasovitih ljudi. Ovi *znakovni* nečijih
života nisu priječili Albertija da s „mrtvom
tvari” otpočne razgovor ili da sluša poduku; u
tome je slijedio Petrarkina odasiljanja posla-
nica mrtvim nasloviteljima. Ovdje spomen
ustupa mjesto produblivanju izmjene zna-
nja, za što se uspostavlja polja dijaloga
živih i mrtvih, prelazeći granice kršćanskoga
nauka o posljednjim stvarima.

UPORABA STVORENIH SPOZNAJA

USE OF CREATED COGNITIONS

Na kraju želio bih ukazati na Albertijev spoj vi-
đenog i upotpunjujućeg, spoj slika zbilje i um-
nih slika koje su izvedene iz spisâ. One su tvo-
rile njegovo spoznavanje ali i njegovu upora-
bu stvorenih spoznaja. Na nekoliko mjesta u
De re aedificatoria, kao i u ranijim spisima,
Alberti govori o problemu motrenja; u prvome
poglavlju II. knjige piše o doživljavanju nedo-
statnosti kao dijelu prosudbe o arhitekturi.
Poput navoda iz spisa *De statua*, Alberti i ov-
dje govori o silnicama, potencijalima vida, ko-
jima su podvrgnuti i učeni i neuki, a iz kojih se
razvijaju izvjesne pobude: *Upravo se u vezi s
takvim stvarima vid pokazuje kao najprodor-
niji od svijeta; tako, prikaže li mu se ista
što je na neki način nedostatno, nepostojano,
izlišno, beskorisno ili nesavršeno, odjednom
nas obuzima žudnja da ga učinimo sukladni-
jim.*⁷¹

O psihologiji motrenja, koja pridobiva svoju
namjenu, govori se i u doživljavanju oslika u
crkvama (VII., 10), a u četvrtome poglavlju IX.
knjige piše o terapeutici slika koje prikazima
mogu izliječiti vrućice. Ova je problematika
motrenja, kao i u ostalim tehničkim spisima,
bivala ustrojavana u sustave razumskih pra-
vila, u hijerarhiju djelovanja uma, koja su kod
Albertija bila pod stalnim preispitivanjem.
Već u prvoj knjizi pisac daje važan poticaj gra-
diteljima svoga doba kada im preporučuje da
se u svome djelovanju ravnaju prema običajima
i preporučenim pravilima viđenih. No, isto-
dobno smatra da *nema razloga zašto bismo*

Sl. 8. Hartmann Schedel: Prikaz Rima iz 1493. sa
sjeveroistoka

Fig. 8 Hartmann Schedel: Rome, 1493, southeast view

69 Usp. Vergerio, 1934: 211, u pismu nepoznatom prima-
telju piše o izreci da je u porušeni gradovima los zrak, što
se može odnositi na tjelesa. No kada je o duhovima riječ,
tada se u izreku može posumnjati.

70 Alberti, 1994.b: 154.

71 Alberti, 1994.b: 33.

*slijedili njihov naum u našem djelu, kao da smo na to zakonom obvezani; radije bismo, nadahnuti njihovim primjerom, trebali težiti stvaranju naših vlastitih novih iznalazaka kako bismo se mjerili ili, ako je moguće, kako bismo nadmašili njihovu slavu.*⁷²

Alberti tako dolazi do govora o uvjetovanosti-ma suvremene invencije i tvorbe kojima želi uzavazati prepoznate uzore. U njegovu æe se arhitektonskom projektiranju ovaj pokušaj kodifikacije uspostavljenoga dostojanstva uzora i njegova potomka moæi pratiti od su-æeljavanja s datostima srednjovjekovnih crkava u Firenci, Riminiju i Mantovi, do neæega što bi se moglo prozvati „nutarnjim dijalogom“, pri projektiranju mantovanske crkve San Sebastiano. Dok je u prvoj vrsti djelovanja bila rijeæ o nametljivoj prilagodljivosti – nešto što se u područjima političke i kulturne povijesti može reæi i za nagone Rimljana, u drugome je sluæaju rijeæ o tvorbi genuine arhitekture koja svojim sastavnicama stoji kao protuteza motrenim fragmentima ruševina. U traganju za nadahnuæima Alberti je marno obilazio rimske razvaline: o njihovu nastanku iz sudara sa svemoænom prirodom svjedoæe ostaci Klaudijeve luke u Ostiji i Hadrijanove u Terracini, koje je prekrpio pijesak (II., 2). *De re aedificatoria* je spis koji je uistinu ispunjen spomenima viðenih i neviðenih graðevina. Alberti tako svjedoæi o pokušajima izvlaæenja Trajanovih laða iz jezera Nemi (V., 12), neumornom bilježenju viðenih stvari (VI., 1)⁷³ koje, poput odijeljenih sastavnica prošle slike, ukljuæuju napore obnove *tvarnog*, iz pisma izrasloga Rima; potom o mozaicima uz tornjiæe rimskih zidina (VII., 2), zidovima Panteona (VII., 11), dok u osmoj knjizi opisuje graðevine poput Augustova mauzoleja, piramide, carske kolumne, Hadrijanov most, Circus Maximus, amfiteatar Flavijevaca. Dok je Rim svojom pojavom služio Albertiju kao ispit vjerodostojnosti dobivenih tekstovnih izvora, za gradove izvan Europe spremno je prihvaæao izvješæa grækih, rimskih i judejskih historika te ih pomno prikupljao. Kada je pisao o grobovima (VIII., 2), svoje je razlaganje o predmetu ustrojjavao poput kruæeæih oslika uokolo središnje teme: od Strabona, Plinija i Diodora Sicilskog doznao je o obiæajima pokapanja u Starih, od Cicerona o zaštiti grobova, od Tuki-dida o njihovu posjeæivanju, od Platona o udaljavanju grobova od zajednice živih, a od Servija i Herodota o njihovim oblicima.

Na poæetku sam spominjao pojmove iz Aristotelove filozofije, *telos* i *energeia*, kojima je Grk ocrtavao svrhovitost djelovanja i silnice koje k tomu vode. Oni se nalaze u Albertijevoj teoriji recepcije starina kao temelji arhitektonskog nauka koji podrazumijeva aktivite uma i raznolikosti jezika. Ono što se može zamijetiti kao zasebnost u Albertija jest postupak *aplikacije*: dok su motritelji ruševina do njegova doba iskazivali poriv za raznim oblicima historiziranja o viðenome, Alberti od 1430-ih godina afirmira i preuzima zakonitosti prošlosti kako bi na njihovim zasadama za-æeo prve analogijske tvorbe novosti izrasle iz empirijom i memorijom obuhvaæenih starina, i to se vidjelo od ustrojavanja samih spisa do bavljenja tvarima i oblikovanjem u arhitekturi. Njegove su dnevne gradnje empirije i memorije noæu davale zivotnost *ingeniumu*. Pri svršetku spisa *O mirnoæi duha* Alberti je pisao o noænim bdijenjima koja su mu pružala spokoju i podsjeæala ga na davnu opsadu Sirakuze, kada su u osvojenom i poluporušenom gradu nasli matematiæara Arhimeda kako na podu prouæava geometriju. Arhimedova zao-kupljenost Albertija nije fascinirala samo zbog trijumfa mirnoæe duha ili javne utilitarnosti njegovih obrambenih strojeva veæ i zbog bavljenja izazovima aktualne zbilje, kojima se suprotstavlja æovjekov um u raznorodnosti svojih tvorbi.⁷⁴

72 Alberti, 1966: 68; ...non quo eorum descriptionibus transferendis nostrum in opus quasi astricti legibus hereamus, sed quo inde admoniti novis nos proferendis inventis contendamus parem illis maioremve, si queat, fructum laudis assequi.

73 Alberti, 1994.b: 155. *Nikada nisam prestao istraživati, razmatrati i mjeriti sve (graðevine, op. a.), te usporeðivati obavijesti s pomoæu crteza, dok nisam pojmio i potpuno shvatio što svaka ima pridonijeti dosjetljivosti i viðnosti.*

74 Usp. Alberti, 1960-1973: 182-3 i Smith, 1992: 13-14.

Literatura

Bibliography

1. Alberti, L. B. (1843.), *Vita di Leon Battista Alberti di autore anonimo*, „Opere volgari”, I. (ur. A. Bonucci), Firenze
2. Alberti, L. B. (1877.), *Della pittura*, „L. B. Alberti kleinere kunsttheoretische Schriften”, (ur. H. Janitschek), Braumüller, Wien
3. Alberti, L. B. (1890.), *Descriptio urbis Romae*, „Opera inedita et pauca separatim impressa” (ur. G. Mancini), Sansoni, Firenze
4. Alberti, L. B. (1960.-1973.), *Profugiorum ab aerumna libri III*, „Opere volgari”, II. (ur. C. Grayson), Laterza, Bari
5. Alberti, L. B. (1966.), *Dell'architettura* (ur. P. Portoghesi), Il Polifilo, Milano
6. Alberti, L. B. (1973.), *Ludi rerum mathematicarum*, „Opere volgari”, III. (ur. C. Grayson), Laterza, Bari
7. Alberti, L. B. (1987.), *Dinner Pieces. A Translation of Intercoenales*, (ur. D. Marsh), Medieval & Renaissance Texts & Studies, Binghamton, New York
8. Alberti, L. B. (1991.), *On Painting* (ur. M. Kemp), Penguin Books, Harmondsworth
9. Alberti, L. B. (1994.a), *I libri della famiglia* (ur. R. Romano, A. Tenenti i F. Furlan), Einaudi, Torino
10. Alberti, L. B. (1994.b), *On the Art of Building in Ten Books* (ur. J. Rykwert, N. Leach, R. Tavernor), MIT Press, Cambridge, Mass., London
11. Alberti, L. B. (1999.), *De statua* (ur. M. Coli areta), Sillabe, Livorno
12. Baldassarri, S. U., Saiber, A. (2000.), *Images of Quattrocento Florence. Selected Writings in Literature, History, and Art*, Yale UP, New Haven i London
13. Baron, H. (1967.), *Leonardo Bruni: 'professional rhetorician' or 'civic humanist'?*, „Past and Present”, 36:21-37, Oxford
14. Baron, H. (1968.), *From Petrarch to Leonardo Bruni. Studies in Humanistic and Political Literature*, University of Chicago Press, Chicago i London
15. Baron, H. (1970.), *La crisi del primo rinascimento italiano. Umanesimo civile e libertà repubblicana in un'età di classicismo e di tirannide*, Sansoni, Firenze
16. Barzizza, G. (1969./1723.), *De compositione*, „Gasparini Barzizzi Bergomatis et Guinifortii filii Opera” (anast. pretisak), Forni, Bologna
17. Biondo, F. (1531.), *Romae instauratae libri III*, Froben, Basel
18. Bolgar, R. R. (1973.), *The Classical Heritage and its Beneficiaries*, Cambridge UP, Cambridge
19. Borsi, F. (1996./1973.), *Leon Battista Alberti. Opera completa*, Electa, Milano
20. Bracciolini, P. (1993.), *De varietate fortunae* (ur. O. Merisalo), Suomalainen Tiedekatemia, Helsinki
21. Bracciolini, P. (1984.), *Lettere I. Lettere a Niccolò Niccoli* (ur. H. Harth), Leo S. Olschki, Firenze
22. Bruni, L. (1996.), *Opere letterarie e politiche* (ur. P. Viti), UTET, Torino
23. Buddensieg, T. (1971.), *Criticism and Praise of the Pantheon in the Middle Ages and the Renaissance*, „Classical influences on European Culture, A. D. 500-1500” (ur. R. R. Bolgar), Cambridge
24. Burroughs, C. (1994.), *Alberti e Roma*, „Leon Battista Alberti” (ur. J. Rykwert, A. Engel), Electa-Olivetti, Milano-Ivrea
25. Cammelli, G. (1941.), *I dotti bizantini e le origini dell'umanesimo I: Manuele Crisolora*, Vallecchi, Firenze
26. Carpo, M. (1998.), *Descriptio urbis Romae: Ekfrasis geografica e cultura visuale all'alba della rivoluzione tipografica*, „Albertiana”, 1:121-142, Firenze
27. Carpo, M. (2001.), *How do you imitate a building that you have never seen? Printed images, ancient models, and handmade drawings in renaissance architectural theory*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 64:223-233, München
28. Curtius, E. R. (1971.), *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje* Matica hrvatska, Zagreb
29. Dagrón, G. (1987.), *Manuel Chrysoloras: Constantinople ou Rome*, „Byzantinische Forschungen”, 12:281-288
30. Einhard (1992.), *Život Karla Velikog*, Latina et graeca, Zagreb
31. Fantham, E. (1989.), *The Growth of Literature and Criticism at Rome*, „The Cambridge History of Literary Criticism. Classical Criticism” (ur. G. A. Kennedy), Cambridge UP, Cambridge i New York
32. Fubini, R. (1968.), *Biondo, Flavio*, „Dizionario biografico degli italiani”, 10:536-559, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
33. Gadamer, H. G. (1978.), *Istina i metoda*, Veselin Maslesa, Sarajevo
34. Garin, E. (ur.) (1952.), *Prosatori latini del Quattrocento*, Ricciardi Editore, Milano-Napoli
35. Garin, E. (1955.), *Ricerche sulle traduzioni di Platone nella prima metà del secolo XV*, „Medioevo e rinascimento. Studi in onore di Bruno Nardi”, Sansoni, Firenze
36. Geanakoplos, D. J. (1983.), *Italian Renaissance Thought and Learning and the Role of the Byzantine Emigré Scholars in Florence, Rome, and Venice. A Reassessment*, „Rivista di studi bizantini e slavi”, 3:129-157
37. Gosebruch, M. (1957.), *'Varietà' bei Leon Battista Alberti und der wissenschaftliche Renaissancebegriff*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 20/3:229-238, München
38. Grafton, A. (2000.), *Leon Battista Alberti. Master Builder of the Italian Renaissance*, Hill and Wang, New York
39. Grayson, C. (1960.), *Alberti, Leon Battista*, „Dizionario biografico degli Italiani”, 1:702-709, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
40. Grayson, C. (1998.), *Alberti e l'antichità*, „Albertiana”, 1:31-41, Firenze
41. Greenstein, J. M. (1990.), *Alberti on historia: A Renaissance View of the Structure of Significance in Narrative Painting*, „Viator”, 21:273-299, Berkeley i Los Angeles
42. Ianziti, G. (2000.), *A Life in Politics: Leonardo Bruni's Cicero*, „Journal of the History of Ideas”, 61/1:39-58, Baltimore
43. Isager, J. (1991.), *Pliny on Art and Society. The Elder Pliny's Chapters on the History of Art*, Routledge, London i New York
44. Jaks, P. (1993.), *The Antiquarian and the Myth of Antiquity. The Origins of Rome in Renaissance Thought*, Cambridge UP, Cambridge
45. Janson, H. W. (1965.), *Istorija umetnosti*, Jugoslavija, Beograd
46. Jarzombek, M. (1990.), *The Structural Problematic of Leon Battista Alberti's De pictura*, „Renaissance Studies”, 4/3:273-286, Oxford
47. Kennedy, G. A. (1989.), *Hellenistic Literary and Philosophical Scholarship*, „The Cambridge History of Literary Criticism. Classical Criticism” (ur. G. A. Kennedy), Cambridge UP, Cambridge i New York
48. Klotz, H. (1969.), *Leon Battista Alberti's De aedificatoria in Theorie und Praxis*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 32/2:93-103, München
49. Krautheimer, R. (2000./1980.), *Rome. Profile of a City, 312-1308*, Princeton UP, Princeton
50. Kristeller, P. O. (1964.), *Umanesimo italiano e Bisanzio*, „Lettere italiane” 16/1:1-14, Padova
51. Kvintilijan, M. F. (1967.), *Obrazovanje govornika. Odabrane strane* (ur. P. Pejčinovič), Veselin Maslesa, Sarajevo
52. Lanciani, R. (1989.), *Storia degli scavi di Roma e notizie intorno le collezioni romane di antichità (1000-1530)*, (ur. L. Malvezzi Campeggi, F. Zevi), Edizioni Quasar, Roma
53. Martelliotti, G. (1965.), *Barzizza, Gasperino*, „Dizionario biografico degli Italiani”, 7:34-39, Istituto della enciclopedia italiana, Roma
54. Niutta, F. (1990.), *Da Crisolora a Niccolò V. Greco e Greci alla Curia Romana*, „Roma nel Rinascimento”:13-36, Roma
55. Panofsky, E. (1972.), *Renaissance and Renaissances in Western Art*, Harper & Row, New York
56. Paschini, P. (1940.), *Roma nel rinascimento*, „Storia di Roma”, 12, Roma
57. Petrarca, F. (1934.), *Lettere familiari*, II., Roma
58. Ponte, G. (ur.) (1966.), *Il Quattrocento*, Bologna
59. Quintilian (1996.), *Institutio oratoria*, I (ur. H. E. Butler), Loeb Classical Library, Harvard UP, Cambridge, Mass. i London
60. Sabbadini, R. (1905.), *Le scoperte dei codici latini e greci ne' secoli XIV e XV*, 1, Sansoni, Firenze

Izvori

Sources

61. Seigel, J. (1966.), *Civic Humanism or Ciceronian Rhetoric? The Culture of Petrarch and Bruni*, „Past and Present”, 34:3-48, Oxford
62. Seigel, J. (1968.), *Rhetoric and Philosophy in Renaissance Humanism. The Union of Wisdom and Eloquence, Petrarch to Valla*, Princeton UP, New Jersey
63. Smith, C. (1992.), *Architecture in the Culture of Early Humanism. Ethics, Aesthetics, and Eloquence 1400-1470*, Oxford UP, New York i Oxford
64. Struever, N. (1970.), *The Language of History in the Renaissance. Rhetoric and Historical Consciousness in Florentine Humanism*, Princeton UP, New Jersey
65. Tavernor, R. (1998.), *On Alberti and the Art of Building*, Yale UP, New Haven i London
66. Thomson, I. (1966.), *Manuel Chrysoloras and the Early Italian Renaissance*, „Greek, Roman, and Byzantine Studies”, 7/1:63-82, Durham, N. Carolina
67. Vagnetti, L. (1973.), *Concinnitas: Riflessioni sul significato di un termine albertiano*, „Studi e documenti di architettura”, 2:139-161
68. Vagnetti, L. (1974.), *Lo studio di Roma negli scritti albertiani*, „Convegno internazionale indetto nel V centenario di Leon Battista Alberti”, Accademia nazionale dei Lincei, Quaderno, 209:73-110, Roma
69. Valentini, R., Zucchetti, G. (ur.)(1946.-1953.), *Codice topografico della città di Roma*, III.-IV., R. Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma
70. Vergerio, P. P. (1934.), *Epistolario* (ur. L. Smith), Fonti per la storia d'Italia 74, Roma
71. Viti, P. (1997.), *Storia e storiografia in Leonardo Bruni*, „Archivio storico italiano”, 155/1:49-98, Firenze
72. Vitruvio, M. P. (1993.), *De architectura libri X* (ur. L. Migotto), Edizioni Studio Tesi, Pordenone
73. Voigt, G. (1968./1888.), *Il risorgimento dell'antichità classica ovvero Il primo secolo dell'umanesimo*, 2. sv., Sansoni, Firenze
74. Watkins, R. (1957.), *The Authorship of the Vita anonima of Leon Battista Alberti*, „Studies in the Renaissance”, 4:101-112, New York
75. Westfall, C. W. (1969.), *Painting and the Liberal Arts: Alberti's View*, „Journal of the History of Ideas”, 30/4:487-506, Baltimore
76. White, H. (1978.), *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*, The Johns Hopkins UP, Baltimore i London
77. Witt, R. (1969.), *The De tyranno and Coluccio Salutati's View of Politics and Roman History*, „Nuova rivista storica”, 53/3-4:434-474, Roma
78. Wright, D. R. E. (1984.), *Alberti's De pictura: Its Literary Structure and Purpose*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes”, 47:52-71, London
79. Yates, F. (1966.), *The Art of Memory*, The University of Chicago Press, Chicago

Izvori ilustracija

Sources of Illustrations

- SI. 1. Janson, 1965: 216.
- SI. 2. Lücke, 1994: 91.
- SI. 3. Burroughs, 1994: 136.
- SI. 4. M. Špikić
- SI. 5. Vagnetti, 1974: 80.
- SI. 6. Tavernor, 1998: 15.
- SI. 7. Vagnetti, 1974: 86.
- SI. 8. Grafton, 2000: 241.

Sazetak

Summary

Perception of Antiquities by Leon Battista Alberti

This paper examines the concept of antiquities in Leon Battista Alberti's writings. Such a complex issue has been addressed with the intention of clarifying some epistemological questions considered fundamental in the development of early Italian Humanism. Starting from the analysis of interrelations between the philosophy of history and the philosophy of language in the humanistic development of „new” eloquence, historiography, politics and poetics, dealt with earlier by N. Struever and J. Seigel, the author finds correlation between these issues and the ways of observing the past and talking about it in the works of the first art theoreticians of Humanism including Alberti. The process of understanding the past and developing a feeling for it did not, at the time of early Humanism, fall strictly into the mentioned disciplines. The first observers of Roman ruins in Humanism were educated people who used to provide some explanations for these phenomena and include them into their historical writings. The early 15th century paved the way to the study of direct sensory perception of visible phenomena due to the fact that questions had been raised upon the nature of language as well as

the possibilities, range and freedom of translation as distinctive components in the development of new culture. It was the time of the formation of humanists with Manuel Chrysoloras in Florence. Writings and documents were collected from all over Europe and Constantinople. As the insight into the written tradition deepened, so did humanists gradually develop their own historical induction. The author considers that, despite discontinuity, there is a strong correlation between the development of cultures of ancient Rome and Greece. He points to discussions concerning analogy and anomaly in language structures that were led within the Hellenistic culture and renewed at the time of Roman literacy. Roman time with its protagonists and their writings was a role model for humanists. Observations about the similarities between two cultural systems are shown in this paper through Alberti's intellectual formation as well as his various ways of observing the past. Since Alberti was educated within the circle of the Padua humanist G. Barzizza, he was well acquainted with the Quintilian's writings dealing with the concept of analogy, along with a discussion about the complete education of a man.

It can as well be found in Alberti's writings following early humanist writings by C. Salutati and L. Bruni. The author follows C. Smith in explaining the importance of sensory experience in the epistemology of humanists, focusing on parts of Alberti's moralistic and technical writings dealing with the issues of sensory perception and its influence on the material process which, according to Alberti's opinion, originates in the mind. *De Pictura* deals with the way of constructing a central perspective. The works entitled *De statua*, *Ludi matematici* and *Descriptio urbis Romae* deal with various surveying instruments used by Alberti in his effort to comprehend reality. It acquired new perspective in Alberti's treatise *De re aedificatoria*, coinciding with the beginning of his architectural work and providing evidence on sources which direct perception and cognition into a new sphere of creativity. Here, the early formation of humanists, owing to an active approach to Quintilian's writings and questioning language laws as prerequisites of examining the laws of time changes, forms a basis for creating new material phenomena.

MARKO ŠPIKIĆ

Biografija

Biography

MARKO ŠPIKIĆ rođen je u Zagrebu 1973. godine. Studirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu povijest umjetnosti i komparativnu književnost, a diplomirao kod prof. dr. sc. Ive Maroevića na temu *Zastita graditeljskog nasljeđa u teoriji i praksi Leona Battiste Albertija* 1998. godine. Od prosinca 1999. znanstveni je novak pri Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i od ozujka 2000. mlađi asistent.

MARKO ŠPIKIĆ was born in Zagreb in 1973. He studied Art History and Comparative Literature at the Faculty of Philosophy in Zagreb. He graduated in 1998 under the supervision of the professor Ivo Maroević, Ph.D., with a thesis entitled *Preservation of the built heritage in theoretical and practical works of Leon Battista Alberti*. In 1999 he became a junior researcher at the Department of Art History at the Faculty of Philosophy in Zagreb. Since March 2000 he has been working as a junior assistant.